

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra geografie

Bakalářská práce

**Územní polarita socioekonomické
diferenciace Polska**

Vypracoval: Ladislav Vácha
Vedoucí práce: RNDr. et PhDr. Aleš Nováček, Ph.D.
České Budějovice 2014

Prohlašuji, že předkládanou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne .....

.....

Ladislav Vácha

Poděkování:

Rád bych tímto poděkoval RNDr. et PhDr. Aleši Nováčkovi, Ph.D., vedoucímu mé bakalářské práce, za jeho cenné rady a pravidelné konzultace. Také bych chtěl současně poděkovat celé mé rodině a svým přátelům za finanční a morální podporu.

ANOTACE

VÁCHA, L. (2014): Územní polarita socioekonomické diferenciacie Polska. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 77 s.

Bakalářská práce se zaměřuje na územní polaritu socioekonomické diferenciacie Polska, jíž studuje prostřednictvím prostorové analýzy vybraných ukazatelů. Hlavním cílem je detekce regionálních disparit a hledání determinantů, které se na jejich vzniku podílejí. Indikátory jsou vybrány tak, aby postihly širokou geografickou realitu. Podle charakteru se dělí do tří kategorií – ekonomické, sociální a ostatní. Patří sem hrubý domácí produkt na jednoho obyvatele, míra nezaměstnanosti, celkový přírůstek obyvatel, hustota železniční sítě či výsledky parlamentních voleb. Práce se sice primárně orientuje na území Polska, ale pozornost se částečně upírá i na evropský kontext. Mezi závěrečné výstupy se vedle určení hlavních determinantů řadí také vymezení míry územní polarity.

Klíčová slova: Polsko, střední Evropa, územní polarita, socioekonomická diferenciacie, indikátory, determinanty.

ABSTRACT

VÁCHA, L. (2014): Territorial polarity socio-economic differentiation in Poland. Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography. 77 p.

The bachelor thesis focuses on territorial polarity socio-economic differentiation in Poland, which is studied by way of spatial analysis of selected indicators. The main objective is detection of regional disparities and searching of determinants that are contributing to their genesis. Indicators are selected so that expressed a broad geographical reality. They are divided by character into three categories – economic, social and others. They include for example gross domestic product per capita, unemployment, total population growth, density of rail network or results of parliamentary elections. Thesis focuses primarily on the territory of Poland, but attention is fixed on European context too. Finally results include detection of main determinants and degree of territorial polarity.

Keywords: Poland, Central Europe, territorial polarity, socio-economic differentiation, indicators, determinants.

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE.....	9
2.1 Diskuze s literaturou.....	10
2.2 Teoretické přístupy.....	13
3. METODIKA.....	16
3.1 Vymezení regionů pro sledování územní polarity.....	16
3.2 Výběr indikátorů.....	17
3.3 Zpracování dat a faktorová analýza.....	20
4. POLSKO V EVROPSKÉM A HISTORICKÉM KONTEXTU.....	25
4.1 Socioekonomická diferenciacie evropského prostoru.....	26
4.2 Historický kontext.....	30
5. ANALÝZA SOCIOEKONOMICKÉ DIFERENCIACE REGIONŮ POLSKA A DETEKCE PRVKŮ ÚZEMNÍ POLARITY.....	37
5.1 Ekonomické ukazatele.....	37
5.2 Sociální ukazatele.....	44
5.3 Ostatní ukazatele.....	49
5.4 Faktorová analýza.....	52
6. SYNTÉZA ÚZEMNÍ POLARITY POLSKA.....	57
6.1 Hlavní determinanty územní polarity Polska.....	60
6.2 Kategorizace indikátorů dle míry územní polarity.....	63
7. ZÁVĚR.....	65
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A INTERNETOVÝCH PRAMENŮ.....	69
9. SEZNAM MAPOVÝCH VÝSTUPŮ.....	73
10. SEZNAM OBRÁZKŮ.....	73
11. SEZNAM TABULEK.....	73
12. SEZNAM PŘÍLOH.....	74

1. Úvod

Střední Evropa – prostor, který je vnímán jako určitá „přechodová zóna“ mezi Západem a Východem (Jordan 1996, Křen 2005, Nováček 2012). Její vymezení není ani v dnešní době jednotné a u řady odborníků se liší. Určení hranice střední Evropy ve velké míře závisí také na tom, z jakého hlediska se na tento region díváme. Výstižná je v tomto ohledu definice spisovatele Kundery (in Rupnik 1992, s. 13), který definuje střední Evropu jako ležící „zeměpisně ve středu, kulturně na Západě a politicky na Východě.“ Rupnik (1992) odkazuje na odlišná vymezení střední Evropy, přičemž mimo jiné předkládá vizi Eugéna Ionesca, který hovoří o jakési „velké konfederaci“, do níž zahrnuje Rakousko, Maďarsko, Rumunsko, Chorvatsko a Československo. Zajímavostí je, že do tohoto výčtu nezahrnuje Polsko a spíše ji vnímá jako oblast, jejíž osu tvoří řeka Dunaj (cit. v Rupnik 1992, s. 14).

Představy o střední Evropě se neliší jen u autorů, ale také mezi jednotlivými národy. Například Poláci považují za střední Evropu celou oblast mezi Německem a Ruskem, přičemž vylučují Německo, ale zahrnují sem Pobaltské státy a dokonce i Ukrajinu, jež tvoří východní hranici polského vlivu. Některá města jako Vilnius či Lvov stále považují za důležité historické složky polské kultury (Rupnik 1992, s. 15).

Postavení střední Evropy vůči Západu a Východu se v dějinách 20. století měnilo. V období po první světové válce tíhla k západním mocnostem, které stály na vítězné straně a inspirovaly ji nejen dosaženým stupněm hospodářské rozvinutosti, ale také vysokou mírou demokracie, jež zajišťovala zdejším občanům četná práva a svobody. Po Mnichovském diktátu se naopak cítila být Západem zrazena, ponechána na pospas expanzivní politice hitlerovského Německa, které nakonec vyprovokovalo druhou světovou válku. Po jejím skončení začala vzhlížet k Východu, jenže když vyšly naplno najevo mocenské Stalinovy ambice, následovalo rychlé a kruté vystřízlivění. Začlenění většiny středoevropského prostoru do východního bloku pod nadvládu Sovětského svazu, hegemonu Východu, s sebou přineslo další změnu preferencí a po pádu železné opony orientaci západním směrem. Středoevropské státy spojuje to, že v mnohém mají společný historický osud, ať už se jedná o zkušenost s komunismem, nebo společný cíl se s jeho negativními důsledky vyrovnat (Rupnik 1992).

Hlavním cíl práce spočívá ve sledování územní polaritě socioekonomické diferenciaci Polska za pomoci prostorové analýzy vybraných socioekonomických ukazatelů, které se snaží postihnout komplexní geografickou realitu, a jsou proto rozděleny do tří kategorií, ekonomické, sociální a „ostatní“, přičemž poslední z nich podává přehled o kulturních a politických preferencích obyvatelstva ve sledovaných regionech. Mezi další cíle patří hledání

územních pravidelností, jež regionální disparity mohou na základě vybraných indikátorů vykazovat, určování jejich míry a převažujícího směru. S tím úzce související detekce převažujícího gradientu v případě, že se v Polsku vyskytuje, a ověření základní vstupní hypotézy, z níž dané téma vychází. Důležitou část představuje také odhalení klíčových determinantů a kauzalit, jež na polarizaci sledovaného prostoru uplatňují svůj vliv jak v současnosti, tak i v průběhu dějin.

Nezbytný krokem ke splnění těchto cílů je nastudování literatury, jež se danou problematikou zabývá. Na jejím základě dochází k formulaci následujících vstupních hypotéz, jejichž platnost se autor snaží ověřit:

1. Poloha zemí střední Evropy, jež je určitou „přechodovou zónou“ mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem, má za následek určité rozdíly mezi západními a východními regiony uvnitř těchto států (Jordan 1996, Křen 2005). Autor se snaží tuto hypotézu ověřit na příkladu Polska, k čemuž ho vedou dva hlavní důvody. Za prvé, Polsko patří ve středoevropském prostoru mezi státy s největší rozlohou i počtem obyvatel. Z tohoto důvodu lze předpokládat, že zde bude polarita mezi západními a východními regiony zřetelnější. Za druhé, hranice Polska, jak zmiňují ve svých pracích Zwetler (1992, s. 30) a Krejčí (2000, s. 225), doznaly v minulosti největších změn ze všech evropských zemí, díky čemuž mohly Západ i Východ na kontrolovaných územích státu uplatňovat svůj vliv, což rovněž může napomoci výraznější patrnosti případného gradientu.

2. Západo-východní gradient bude na území Polska jasně patrný v ekonomických ukazatelích, mezi něž můžeme zařadit například regionální hrubý domácí produkt (HDP) na jednoho obyvatele (PPS) nebo hustotu železniční sítě. Lze očekávat, že z tohoto hodnocení vyjdou příznivěji západní regiony státu (Nováček 2013), kde se jednak uplatňuje vliv vyspělého Německa, a jednak zde proběhla dříve a intenzivněji industrializace, byl zde již před 2. světovou válkou rozvinutější obchod i infrastruktura. Navíc sousedí s Českou republikou a Německem, vyspělejšími státy než jsou Ukrajina či Bělorusko, k nimž přes polskou státní hranici přiléhají východní regiony. Určitý vliv má přitom i příznivější geografická poloha, protože západní část států se nachází blíže hlavnímu ekonomickému jádru Evropy, tzv. Modrému banánu (Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008), alternativním rozvojovým osám, Žlutému a Červenému banánu. Vyšší hustota železniční sítě se v západních regionech dá očekávat hlavně proto, že zde uplatňovalo v období po Trojím dělení Polska svůj vliv vyspělé Prusko (Wandycz 2004), a především v jihozápadní části Polska (např. Slezské vojvodství) se koncentrovalo velké množství nerostných surovin (Zwettler 1992), které bylo potřeba přepravovat, a tím pádem vznikl tlak na rozvoj železniční sítě.
3. Z pohledu ukazatele zaměstnanosti v sektorech budou vojvodství na západě země vykazovat vyšší podíl zaměstnaných osob v terciéru (sektoru služeb) než většina regionů, s výjimkou hlavního města Varšavy, na východě Polska. Hlavními determinanty tohoto stavu jsou vyšší ekonomická vyspělost, menší historická tradice než na východě země, kde je stále vysoký podíl obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství, sousedství a vliv vyspělého Německa, a s tím úzce související dřívější a intenzivnější industrializace (Purš 1973), která dala vzniknout perspektivnějším hospodářským odvětvím a rozvinutější společnosti.
4. Rozdělení na vyspělejší Západ a zaostalejší Východ se projeví na volebních preferencích občanů Polska (Nováček 2013). V ekonomicky rozvinutějších vojvodstvích v západní části státu budou voliči upřednostňovat liberálnější a pravicovější politické strany, kladoucí větší důraz na jedince a rozvoj podnikání, zatímco na východě země budou více volit konzervativnější a levicovější strany, jež prosazují zejména sociální jistoty. Souvislost lze hledat například s tím, že ve východnějších regionech se uplatňuje faktor tradice.
5. Vzhledem k uspořádání systému jádro–periferie (Havlíček, Chromý 2001, Blažek, Uhlíř 2011) v Polsku lze předpokládat, že pravidelnost polarity mezi západními a

východními regiony bude do určité míry narušovat vliv hlavního města Varšavy, jež se nachází v Mazovském vojvodství. Tento region můžeme z geografického hlediska zařadit k východní, a tím pádem na základě hlavní vstupní hypotézy i zaostalejší, části země. Tento fakt se promítne do hodnoty socioekonomických ukazatelů za celý tento region, do kterého metropole Polska, jakožto nejvýznamnější a nejvyspělejší centrum země (Fields 1999, Claval 2000, cit. v Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008, s. 114), spadá. Hodnota vybraných socioekonomických ukazatelů pro Mazovské vojvodství by se změnila v případě, že bychom z jeho území Varšavu vypustily. Tím by došlo ke zvýraznění pravidelnosti západo-východní duality.

Náplň úvodní kapitoly práce tvoří vytyčení cílů a formulace vstupních hypotéz, přičemž čtenář je ve stručnosti seznámen se studovaným tématem a jeho problematikou. Následuje diskuze s použitou literaturou, komparace různých názorů na dělení Evropy, které se objevují v dílech odborníků zabývajících se tímto fenoménem, a představení teoretických přístupů, jež se věnují sledování a studování územní polariry. Další část podává přehled o metodice, na jejímž základě byla práce zhotovena. Přibližuje výběr sledovaných regionů, jež jsou analyzovány, a kategorizaci socioekonomických ukazatelů, které se při zjišťování regionálních disparit využívají. Zároveň také popisuje použité kvantitativní a kartografické metody. Mezi významné součásti patří rovněž zasazení Polska do širšího evropského a historického kontextu, což může pomoci k odhalení celé řady různých determinantů, které se na profilaci regionálních rozdílů podílely a podílejí. Za stěžejní část práce můžeme označit sledování územní polariry na základě prostorové analýzy vybraných ukazatelů, které postihují komplexní geografickou realitu, její ekonomickou, sociální a kulturně-politickou složku. Důležitým prvkem jsou tabulkové a mapové výstupy, které by měly uceleně a přehledně interpretovat čtenáři zjištěné výsledky. Syntéza se soustředí na hledání územních pravidelností, detekci směru potencionálního gradientu, kategorizaci indikátorů podle vykazované míry polariry a podává přehled determinantů, jež se podílely a podílejí na vzniku regionálních disparit. V závěru se autor vrací k vytyčeným cílům a vstupním hypotézám z úvodní kapitoly, přičemž vyjmenovává i případné problémy, na něž narazil, a podává námět k budoucímu výzkumu tohoto zaměření.

2. Teoretická východiska práce

Pro sledování územní polariry je důležitá znalost teoretických základů a hlavních pojmů, které se k tomuto tématu věnují. Vzhledem k dlouhodobé profilaci a aktuálnosti tohoto

fenoménu můžeme čerpat z širokého okruhu literatury, a to jak české, tak i zahraniční. Díla mnohých autorů posloužila jako opora k formulaci vstupních hypotéz, sestavení metodického postupu a v neposlední řadě pomohla i k odhalení hlavních determinantů, jež se na formování regionálních disparit podílejí.

2.1 Diskuze s literaturou

Se studiem územní polarity úzce souvisí regionalizace, čímž rozumíme členění území na jednotlivé regiony. Pod v literatuře často zmiňovaným pojmem *dualita* se skrývá dělení na dvě nerovnocenné části, přičemž v současné době se jedná hlavně o „vlastní“, vyspělou Evropu (Západ) na straně jedné, a „ostatní“, zaostávající Evropu (Východ) na straně druhé. Někteří odborníci se s tímto konceptem neztotožňují a rozdělují území starého kontinentu na více svébytných regionů. V tomto případě hovoříme o tzv. *pluralitních konceptech*, z nichž patří mezi nejrozšířenější tzv. *trilateralita*, jež vedle západní a východní strany vymezuje ještě třetí celek, střední nebo také středovýchodní Evropu, která tvoří jakousi „přechodovou zónu“ (Jordan 1996, Křen 2005). Jednotlivé bloky se na evropském území vyčleňují z různých pohledů, ať už socioekonomického, kulturního, geopolitického nebo fyzicko-geografického, přičemž často dochází k jejich vzájemné kombinaci.

Západní, východní a středovýchodní Evropu rozlišuje ve svém díle například Szücs (2001), který se snaží co nejpřesněji vytyčit i jejich hranice. Za jádro Západu označuje říši Karla Velikého, která stojí v opozici vůči Východu, o němž hovoří jako o „starém světě“. Jeho centrum tvoří Byzantská říše, která obklopuje Středozemí. Právě mezi tyto dvě říše je vklíněna středovýchodní Evropa, již pojímá jako specifický prostor. Szücs se podrobně věnuje také hlavním determinantům, jež stály za vznikem polarity mezi těmito „světy“. Klíčová období podle něj v tomto směru představují církevní schizma (1054), jež vedlo k rozdělení křesťanství na západní a východní větev, velká expanze Západu, jež vyústila v překročení Atlantiku a objevení Ameriky (1500–1640), či průmyslová revoluce, již se podrobně zabývá Purš (1973). Za charakteristický rys Západu uvádí oddělení společnosti od státu, kterou vnímá jako podmínku dynamiky.

Podobné myšlenky najdeme i v práci Rupnika (1992), který vidí hranici Západu a Východu v území mezi Ruskem a Baltskými státy. Poukazuje na významný vliv železné opony, vojenského a ideologického předělu, který po druhé světové válce oddělil země mezi Německem a Ruskem od západní Evropy. Zároveň však dodává, že historicky a kulturně zůstávaly „srdcem Evropy“. Východ podle něj potřebuje z ekonomického hlediska Západ, ale z kulturního hlediska i Západ potřebuje Východ. Rozdělení Evropy na průmyslový a

urbanizovaný Západ a zaostalý Východ nebere jako příliš uspokojivé, protože archaická, venkovská a autoritářská Evropa se nacházela i na Západě, ať už se jednalo Španělsko, Portugalsko nebo jih Itálie. Dualitu tak vidí spíše z pohledu politických režimů, demokracie na Západě a autoritářství na Východě. Svou pozornost Rupnik upíná především na období dvacátého století, na nástupy a důsledky obou světových válek i komunismu ve střeoevropských zemích.

Danou problematiku studuje také Krejčí (2000), který nahlíží na Evropu hlavně z geopolitického úhlu. Střeoevropský prostor hledá v pruhu, který se táhne od Střeoevropské nížiny na severu až po Balkán na jihu, a člení jej do tří rozsáhlých přírodních celků. Sever, který tvoří Střeoevropská či Polsko-německá nížina při pobřeží Severního a Baltského moře, kam se zpravidla řadí Polsko a Německo, vnitřní zónu v karpatsko-alpské oblasti, kde najdeme Česko, Slovensko, Rakousko a Maďarsko, a jižní zónu v oblasti Balkánu, do níž spadají jih Chorvatska, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Makedonie či Albánie. Nevýhodu střední Evropy vidí v absenci přirozených hranic, což souvisí s určitou „otevřeností“ útočným výpadům. A to kočovných kmenů v období středověku, jimiž byly Mongolové, nebo později Osmanské říše, což vedlo k přesunu geopolitického těžiště Evropy na její západ, který se stal nejen mocenským jádrem Evropy, ale na určitou dobu i celého světa. Krejčí ve svém díle sděluje, že dnešní politická centra sjednocující se Evropy jsou budována v Porýní, tedy v místech, kam je ve své říši umístil i Karel Veliký. Obsáhlý prostor ve své práci vyhrazuje geopolitickému myšlení střeoevropských národů v průběhu dějin, přičemž se zaměřuje především na Česko a Slovensko.

Podrobný historicko-geografický přehled o vývoji Evropy nabízí Zwettler (1992), který se zaměřuje na období od 5. do 17. století. Detailně charakterizuje jednotlivé regiony z komplexního pohledu, který zahrnuje etnickou, demografickou, náboženskou i hospodářskou složku. I přesto, že poukazuje na úskalí historické geografie ve zjišťování přesných informací, předkládá i v několika tabulkách celé množství zajímavých statistických dat, která pomáhají čtenáři utvořit si ucelenou představu o podobě evropského prostoru v průběhu dějin. Z Zwettlerovy práce je čerpáno především v kapitole, která se věnuje evropskému kontextu.

Podobnému tématu se věnuje i Wandycz (2004), který však shrnuje hlavně moderní dějiny. Upozorňuje na etablování severojižní duality, jež byla v Evropě patrná ještě na sklonku 18. století mezi severním, jenž se opíral o spojení Pruska s Ruskem, a jižním táborem, který zahrnoval Rakousko, Francii a Španělsko. Nastíněn je komplexní vývoj států střední Evropy a opomenuto není ani období Trojího dělení Polska s jeho příčinami i

důsledky, přičemž za velmi cenné můžeme označit nejen poznatky o jednotlivých záborech, které se nacházely pod pruskou, rakouskou a ruskou nadvládou, ale i o vzájemné komparaci středoevropských zemí v různých historických obdobích.

Na důležité příčiny a determinanty územní polarity Evropy soustředí svou pozornost Křen (2005). Vyjadřuje také své pojetí duality starého kontinentu, které opírá o fyzicko-geografický základ. Evropu dělí na oceánskou a kontinentální část, přičemž připomíná podobně jako Krejčí (2000) výhodnou polohu na pobřeží Atlantického pobřeží k zámořským plavbám, s tím související rozvoj obchodu a dopravy, a naopak negativní „otevřenost“ středoevropských národů nepřátelským vpádům na jejich území.

Podrobné dějiny Polska shrnuje od počátků Piastovského státu na konci 10. století do současné doby ve své rozsáhlé monografii Kosman (2011). V polské historii vymezuje tři základní období. Zprvč dobú před Trojím dělením Polska do sklonku 18. století, zadruhé epochu národní nesvobody pod ruskou, pruskou a rakouskou nadvládou, již datuje od konce osmnáctého do počátku dvacátého století, a zatřetí dobu existence znovuzrozeného Polska od roku 1918. Dvacáté století potom dělí na etapy meziválečného dvacetiletí, doby okupace (1939-1945) a období po 2. světové válce.

Práce obecného a teoretického charakteru publikuje Nováček (2012) a (2013), který se zabývá dualitou Evropy zejména z pohledu středoevropských států. Podává historický přehled profilace duality a její ovlivňování různými determinanty v jednotlivých obdobích. Píše o střední Evropě jako o meziprostoru, v němž se po staletí střetávaly a prolínaly civilizační aspekty dvou evropských subregionů, Východu a Západu. Klíčovou myšlenkou je to, že hraniční poloha mezi vlivem více rozvinutého Západu a méně rozvinutého Východu společně s politickými poměry ve 20. století způsobila, že území ve středoevropských státech, jež jsou situována více na západ, v průměru vykazují vyšší stupeň rozvinutosti než území situována více na východ. Právě z tohoto předpokladu vychází základní vstupní hypotéza této práce. Jeho vlastní výzkum posloužil jako inspirace pro výběr socioekonomických ukazatelů, na jejichž základě je územní polarita Polska sledována. Užitečnost lze vidět v širokém výčtu literatury, která se na danou problematiku orientuje.

Následující práce se zaměřují na polarizaci území, regionální rozvoj a sledování vztahu *jádro–periferie*. Pojmem periferie můžeme označit takové oblasti, které hospodářsky zaostávají a jsou svým způsobem podřízeny vyspělejšímu jádru. Kolektiv autorů Marada, Chromý, Havlíček, Jančák a další (2008) řeší geografický výzkum periferních oblastí s důrazem na Českou republiku a její regiony. Wallerstein (1979) systém jádro–periferie ještě rozšiřuje, jak si ukážeme v následující podkapitole (2.2.). S územní polaritou souvisí také

regionální rozvoj, který zkoumají Blažek a Uhlíř (2011). Jako další důležitou součást teoretického základu jmenujme koncept tzv. *Modrého banánu*, který je nejvyspělejší oblastí a hlavním jádrem Evropy. Podrobnosti o této oblasti nabízí dílo kolektivu autorů Touška, Kunce a Vystoupila (2008).

Další kapitoly této práce využívají statistické údaje, které byly primárně čerpány ze dvou internetových zdrojů. Prvním z nich je Eurostat (2014), statistický úřad Evropské unie. Jeho hlavní přednost tkví v obrovském množství a různosti poskytovaných dat, možné komparaci s dalšími evropskými státy a s tím úzce související možnosti určování potenciálních determinantů územní polarizace na úrovni NUTS 2. Naopak jako určitý nedostatek lze vidět neúplnost některých dat pro určité regiony.

Právě z tohoto důvodu byl za druhou datovou základnu zvolen GUS (2014), Glówny Urząd Statystyczny, hlavní statistický úřad Polska. Orientace v něm se zdá být o něco složitější než na Eurostatu a vyžaduje detailnější seznámení s tímto portálem. K výhodám se řadí široká a úplná datová základna pro Polsko, možný problém naopak vyvstává v náročnějším vyhledávání dat pro regiony NUTS 2.

2.2 Teoretické přístupy

Problematika územní polarizace úzce souvisí s několika teoretickými přístupy, které jsou částečně reflektovány už v předcházející podkapitole (2.1). Jak již bylo zmíněno, klíčovým pojmem, v rámci kterého se zabýváme, je regionalizace evropského prostoru. Dosud jsme hovořili především o rozdělení Evropy v západovýchodním směru, ale v historii dlouho převládala dualita mezi Severem a Jihem (Nováček 2012, 2013). Většina autorů vymezuje dominanci severojižního gradientu do mladšího středověku, zatímco podle jiných názorů převládá až do období pozdního středověku nebo dokonce až do mladší moderní doby (Křen 2005). V některých oblastech najdeme pronikavé rozdíly mezi severními a jižními regiony, jako příklad uveďme vyspělejší severní a zaostalejší jižní část Itálie nebo jazykově rozdělenou Belgie na bohatší vlámský Sever a relativně chudší valonský Jih (Nováček 2012, 2013). Mnozí odborníci spojují počátky západovýchodního vnímání územní polarizace s rokem 800, kdy se Karel Veliký nechal korunovat na císaře a Západ se začínal postupně emancipovat.

Další významný teoretický přístup, který se zabývá polarizací prostoru, představuje teorie regionálního rozvoje. Podle Blažka a Uhlíře (2011) můžeme za základ regionálního rozvoje označit v období po 2. světové válce existenci tržní nerovnováhy a vývoj exportu v jednotlivých regionech. Regionální teorie, které v tomto období vznikaly, je možné zařadit

do skupiny teorií jádro–periferie. Na výzkum tohoto tématu soustředil svou pozornost Albert Hirschman, který rozlišuje zdroje podle toho, zda dochází k jejich vyčerpávání (jako v případě většiny nerostných surovin), nebo k jejich rozvíjení či zmnožování, což se týká lidských dovedností nebo kapitálu (Hirschman 1958, cit. v Blažek, Uhlíř 2011, s. 90). Hirschman bere existenci napětí, disproporce a nerovnováhy jako přirozený jev, který považuje za nezbytnou podmínku udržení ekonomiky v pohybu. K růstu tak nedochází všude ve stejnou dobu, ale po určité období se uzavře v určitém regionu nebo zemi, zatímco jinde přetrvává zaostalost. Do kontrastu staví pozitivní a negativní procesy, jimiž jádro ovlivňuje rozvoj periferie.

Zavedení konceptu jádro–periferie (core–periphery) do oboru geografie významně pomohl John Friedmann, který ve svém díle formuluje „obecnou teorii polarizovaného rozvoje“. Mezi regiony jádra a periferie vidí dva základní rozdíly. Prvním z nich je míra autonomie, respektive jejich závislost na jiných regionech, druhým schopnost tvorby inovací. Za dalším posilováním dominance jádra nad periferií vidí 6 mechanismů: 1. efekt dominance (trvalé oslabování periferie transportem kapitálu, přírodních a lidských zdrojů ve prospěch jádra), 2. informační efekt, 3. psychologický efekt (vytvoření příznivých podmínek pro vznik dalších inovací v jádru), 4. modernizační efekt, 5. efekt vazeb (schopnost inovací plodit další inovace, například v návazných odvětvích), 6. výrobní efekt. Za největší přínos jeho teorie můžeme považovat zdůrazňování významu institucionálních struktur a behaviorálních faktorů, dále také široké využívání vztahu autority a podřízenosti (Friedmann 1966, cit. v Blažek, Uhlíř 2011, s. 99–100).

Rozšířením konceptu jádro–periferie se proslavil americký sociolog, historik a ekonom Immanuel Wallerstein, který vytvořil „teorii světového systému“ (World-systems theory). K již zmiňovaným dvěma oblastem Wallerstein (1974) přidává ještě třetí, semiperiferii, již můžeme zjednodušeně chápat jako určitou přechodovou zónu mezi jádrem a periferií. Od jádra je sice územně oddělená, ale propojena vzájemnými vazbami, přičemž si na rozdíl od periferie, udržuje svou kulturní a politickou identitu. Na jádro můžeme v tomto systému nahlížet jako na určitý vzor, odkud dochází k šíření inovací. Dále píše o územní dělbě práce, která se začíná ve světovém měřítku uplatňovat od 16. století. Na jejím základě vnímá kontrast mezi vyspělými západoevropskými zeměmi, které tvoří jádro, a rozvojovými, méně rozvinutými státy, jež považuje za periferie.

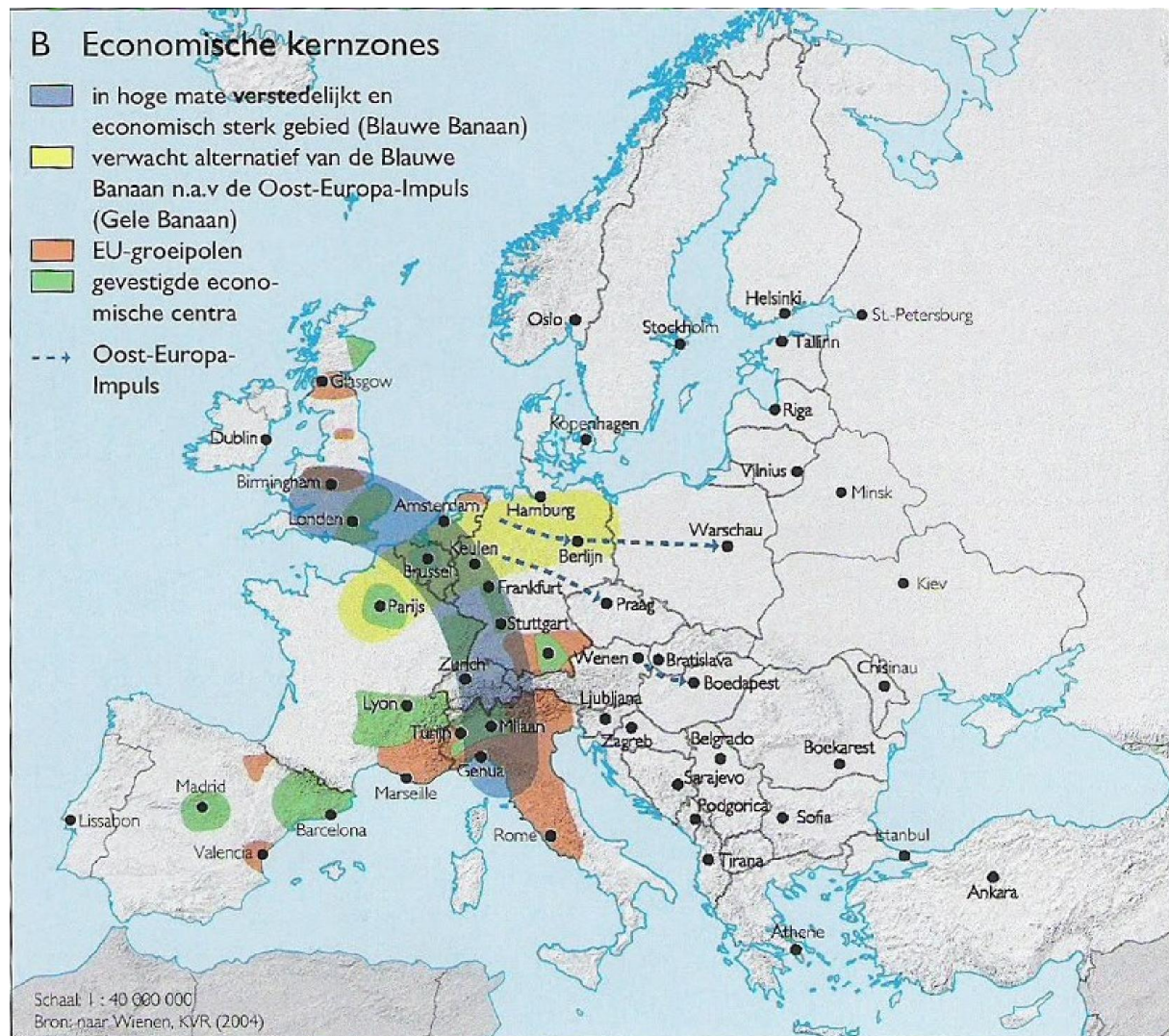
Blažek a Uhlíř (2011) uvádějí několik společných základních rysů teorií jádro–periferie. Zaprvé považují regionální růst za nerovnovážný proces, zadruhé rozlišují význam různých odvětví pro ekonomický růst a za třetí poukazují na nemožnost úplné eliminace regionálních disparit, která však ani není z důvodu ekonomické rovnováhy v tržním hospodářství žádoucí.

Navíc upozorňují na skutečnost, že definované pojmy jádro a periferie představují spíše ideální, krajní typy regionů, jež se v současných vyspělých státech až na výjimky nevyskytují, což se týká hlavně periferie. Zároveň definují pro tuto práci důležitou myšlenku, že ve většině států se jádra ztotožňují s hlavními městy (viz kapitola 1).

Pokud z pohledu výše popsaných teorií nahlédneme na sledované území, v rámci Polska se jádro ztotožňuje s Mazovským vojvodstvím, které se nachází ve východní části země. Naopak za periferii lze označit jihovýchodní regiony, které se stále potýkají s nepříznivou ekonomickou situací. Hlavní determinant tohoto stavu hledejme v období dělení Polska (1772–1795), kdy se tento prostor dostal pod nadvládu Rakouska–Uherska a jakožto jeho periferie silně strádal. Co se týče středoevropského prostoru, jako jádro fungují Rakousko, a v případě zahrnutí do této oblasti i Německo. Oba státy se od zbytku střední Evropy výrazně odlišují, protože vykazují o poznání vyšší stupeň ekonomické rozvinutosti (viz kapitola 4.1).

Významnou roli při formování územní polarit v Evropě hraje koncept tzv. Modrého banánu. Tento pojem spatřil světlo světa na konci 20. století, kdy přišla s jeho definicí skupina francouzských geografů vedená Rogerem Brunetem. Hospers (2003, cit. v Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008, s. 115) označuje za Modrý banán evropské ekonomické jádro a „urbanizované území táhnoucí se z jihovýchodní Anglie do severní Itálie zahrnujícího města jako Londýn, Brusel, Amsterdam, Kolín nad Rýnem, Frankfurt nad Mohanem, Curych či Milán, ale také staré průmyslové regiony West Midlands či Porúří. Takto vymezená centrální část zahrnuje až 40 % evropského obyvatelstva, vykazuje významně vyšší ukazatele míry urbanizace a ekonomické výkonnosti“. Kromě pásma Modrého banánu se v evropském prostoru profilují i alternativní rozvojové osy, jež vycházejí z nového geo-ekonomického uspořádání a aktivit tzv. nové ekonomiky. Do této kategorie spadá tzv. Žlutý banán (Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008), který se táhne od Paříže po Varšavu (viz obrázek 1), nebo Červený banán, který zahrnuje Berlín a další území východního Německa, západní a jihozápadní Polsko, široký pás v České republice táhnoucí se od Prahy k Brnu, západní polovinu Slovenska, severozápadní Maďarsko včetně Budapeště, východní a jihovýchodní Rakousko včetně Vídně, zasahuje nejsevernější oblast Chorvatska a končí ve Slovinsku (viz obrázek 4 v kapitole 6).

Obrázek 1: Hlavní ekonomická jádra Evropy (tzv. Modrý a Žlutý banán)

Zdroj: <http://i975.photobucket.com/albums/ae232/joshsam1808/Scannen0002.jpg>

3. Metodika

Tato kapitola detailně mapuje postup, který byl použit při zpracování práce. Objasňuje výběr regionů, které sloužily jako územní jednotky při sledování teritoriální polarity Polska, odůvodňuje zvolení příslušných ukazatelů, na jejichž základě autor prováděl analýzu, a vysvětluje kvantitativní metody, jichž bylo ke splnění cíle práce využíváno. Na závěr také nastiňuje scénář, podle kterého došlo k určení západovýchodního gradientu.

3.1 Vymezení regionů pro sledování územní polarity

Polarita na území vybraného geografického celku, v tomto případě Polska, se sleduje z pohledu příslušných socioekonomických indikátorů na úrovni regionů. Podle vykazované

hodnoty se určuje, zda tyto územní jednotky inklinují spíše k vyspělejšímu Západu, nebo naopak k zaostalejšímu Východu (viz tabulka 2). Klíčovou podmínkou pro tuto analýzu představuje existence statistických údajů a jejich vzájemná komparace. Z tohoto důvodu nedochází k vlastní regionalizaci Polska, ale využívají se již vymezené a statisticky podchycené administrativní regiony. Členění na úrovni NUTS 2, které provádí Evropská unie pro potřeby svého statistického úřadu Eurostat, bylo zvoleno hned z několika důvodů. Jedná se hlavně o dostatečnou velikost datové základny a vzájemné porovnávání územních jednotek v evropském kontextu (viz kapitola 4.1), které by jinak bylo, vzhledem k různým rozlohám členských států EU, naprosto nemožné. Další výhodou nabízí možnost srovnatelnosti s dalšími výzkumy a pracemi, jež se problematikou územní polarit zabývají.

Tzv. vojvodství jsou stanovena podle populačního kritéria, přičemž počet obyvatel se v nich pohybuje v rozmezí 800 tisíc až 3 miliony. Jak již bylo výše zmíněno, kvůli značně diferenciované rozloze se jich v jednotlivých státech nachází různý počet. Pokud se zaměříme na státy středoevropského prostoru, v České republice najdeme 8 tzv. regionů soudržnosti, v sousedním Rakousku registrujeme 9 spolkových zemí. Slovensko však má na úrovni NUTS 2 jen 4 regiony, což už na objektivní sledování polarit prostoru nestačí. V tomto případě je nutné přistoupit k nižšímu administrativnímu členění, například na úrovni NUTS 3, které vymezuje 8 krajů. K této úpravě se nemusíme uchýlovat v případě Polska, jehož území se vzhledem k velké rozloze člení na úrovni NUTS 2 na dostatečný počet velikostně srovnatelných regionů, 16 tzv. vojvodství: Lodžské, Mazovské, Malopolské, Slezské, Lublinské, Podkarpatské, Svatokřížské, Podleské, Velkopolské, Západopomořanské, Lubušské, Dolnoslezské, Opolské, Kujavsko-pomořské, Varmijsko-mazurské a Pomořské. Z velkého počtu regionů NUTS 2 se dá usuzovat, že regionální disparity by měly být na polském území dobře zřetelné.

3.2 Výběr indikátorů

Důležitou roli při detekci socioekonomických rozdílů mezi západní a východní částí Polska hraje také výběr indikátorů. K určitým omezujícím faktorům patří v tomto případě, stejně jako u vymezení regionů, nejen dostatečná kvalita a šířka statistické základny, ale také vzájemná srovnatelnost sledovaných dat. Opomenout nesmíme ani objektivitu komparace zjištěných hodnot, jež se zakládá především na aktuálnosti. Ideální variantou je samozřejmě používání nejnovějších dat, ale v některých případech se stává, že se musíme spokojit se staršími údaji o několik let. Připomeňme, že v situacích, kdy se aktuálnost dat u jednotlivých sledovaných regionů liší, je důležité pracovat s údaji ke stejnému, a zároveň i nejnovějšímu

časovému okamžiku. Není vhodné u jednoho indikátoru porovnávat data například pro Mazovské vojvodství z roku 2013 a pro Slezské vojvodství z roku 2012.

Co se týče dalších faktorů při výběru vhodných socioekonomických ukazatelů, měli bychom dbát i na jejich komplexnost. Jinými slovy řečeno, nelze brát v potaz skupinu ukazatelů zaměřenou výhradně jedním směrem, například ekonomickým, ale je důležité postihnout co nejlépe komplexní geografickou realitu. Územní polarita se totiž profiluje z pohledu různých aspektů, soustředit se pouze na jeden z nich by tak bylo značně zavádějící a došlo by k určitému zkreslení výsledků.

Klíčovou inspirací pro zvolení vyhovujících indikátorů se staly práce Nováčka (2012, 2013), který z těchto důvodů rozděluje indikátory do tří oblastí: ekonomické, sociální a kulturní. Píše také o proměnlivosti významu těchto skupin. Zatímco dříve dominovaly především kulturní aspekty, v dnešní době jsou spíše upozaděny a dominantní postavení patří ekonomickým ukazatelům. Toto schéma bylo využito i pro potřeby této bakalářské práce s tím, že ekonomické aspekty jsou reprezentovány pěti ukazateli, přičemž ukazují hospodářskou vyspělost regionů. Sociální aspekty, jež se zaměřují na strukturu obyvatelstva v regionech a do určité míry odhalují společně s demografickým chováním také jeho životní úroveň, vyjadřují čtyři ukazatele. Ostatní aspekty, které se orientují na kulturní hodnoty a politické postoje obyvatelstva regionů, zastupují dva ukazatele. Dodejme, že na tyto tři skupiny není vhodné nahlížet jako na striktně oddělené jednotky, ale měli bychom je pojímat komplexně, protože spolu úzce souvisí a navzájem se ovlivňují.

Tabulka 1: Přehled vybraných ukazatelů územní polarity

EKONOMICKÉ ASPEKTY	SOCIÁLNÍ ASPEKTY	OSTATNÍ ASPEKTY
HDP na 1 obyvatele (PPS)	celkový přírůstek obyvatel	výsledky parlamentních voleb
míra nezaměstnanosti	podíl VŠ vzdělaných osob ve věku 25–64 let	míra religiozity
průměrná hrubá měsíční mzda	míra rozvodovosti	
hustota železniční sítě	míra urbanizace	
podíl osob zaměstnaných v terciéru		

Zdroj: vlastní výběr

Ekonomické ukazatele tvoří výše regionálního HDP (hrubého domácího produktu) per capita (na jednoho obyvatele/na hlavu), míra nezaměstnanosti, průměrná hrubá měsíční mzda, hustota železniční sítě a podíl osob zaměstnaných v terciéru. HDP je nejvýznamnějším ukazatelem výkonnosti ekonomiky a mezi ukazateli zaujímá výsostné postavení, protože může do určité míry ovlivňovat hodnoty ostatních ukazatelů. Platí, že čím vyšší hodnotu region vykazuje, tím je vyspělejší a tím pádem i „západnější“. Kvůli tomu, aby nemusela být v analýze HDP přiřazována vyšší důležitost, byla jako další ukazatel zvolena průměrná hrubá měsíční mzda, jež v podstatě HDP dubluje. Opět platí, že čím je vyšší, tím je region „západnější“. Stejně tak je tomu i u podílu osob zaměstnaných v terciéru, který představuje z hlediska ekonomiky nejperspektivnější sektor. Jedná se o ukazatel, který je alternativou k ukazateli podílu osob zaměstnaných v priméru, jenž by lépe vyjadřoval územní polaritu, ale při jeho použití by kvůli příliš velkým rozdílům mezi regiony docházelo při analýze k problémům s výpočty regionálních odchylek od mediánu. Hustota železniční sítě poukazuje na vyspělost dopravy, jež se řadí mezi důležité faktory ovlivňující úroveň obchodu, a tudíž i hospodářství. Ze skupiny ekonomických indikátorů se vymyká z pohledu vykazovaných hodnot nezaměstnanost, u níž platí, že čím je vyšší, tím více region inklinuje k Východu.

Za *sociální ukazatele* byly zvoleny celkový přírůstek obyvatel, podíl vysokoškolsky vzdělaných osob ve věku 25–64 let, míra rozvodovosti a míra urbanizace. Celkový přírůstek obyvatel má velký význam kvůli své komplexnosti, protože zahrnuje přirozený (porodnost a úmrtnost) a mechanický pohyb obyvatelstva (migrace). Podíl vysokoškolsky vzdělaných osob ve věku 25–64 let podává přehled o vzdělanostní „vybavenosti“ místního obyvatelstva a má vypovídací úroveň i v oblasti rozmístění (lokalizace) vysokých škol. Míra rozvodovosti umožňuje náhled na demografické chování populace regionů, přičemž úzce souvisí s religiozitou a tradicí. Míra urbanizace podává určitý obraz o charakteru sídelního systému, přičemž vypovídá také o způsobu života místního obyvatelstva (nižší míra urbanizace svědčí o větším rozptýlení obyvatelstva v geografickém prostoru, což může odkazovat na více agrární charakter místní společnosti). Všechny sociální ukazatele spojuje to, že čím vyšších nabývají hodnot, tím více poukazují na příslušnost k Západu.

Skupina *ostatní aspektů* zahrnuje výsledky parlamentních voleb a míru religiozity. Výsledky parlamentních voleb vyjadřují politický postoj obyvatelstva regionu, přičemž jsou sledovány na základě podílu hlasů vítězné politické strany v nejnovějších volbách do polského sejmu v roce 2011. Územní polarita se projevuje tím, zda místní obyvatelstvo preferuje spíše politické strany s liberálnější (příslušnost k Západu), nebo konzervativnějším

(příslušnost k Východu) postojem. Míra religiozity byla sledována jako podíl obyvatel vyznávajících křesťanství, přičemž vyšších hodnot nabývaly „východnější“ regiony.

Tabulka 2: Příslušnost ukazatelů podle vykazované hodnoty k Západu a Východu

Ukazatel	Vyšší hodnota (regiony 1–8)	Nižší hodnota (regiony 9–16)
HDP na 1 obyvatele (PPS)	Západ	Východ
průměrná hrubá měsíční mzda		
hustota železniční sítě		
podíl osob zaměstnaných v terciéru		
celkový přírůstek obyvatel		
podíl VŠ vzdělaných osob ve věku 25–64 let		
míra rozvodovosti		
míra urbanizace		
výsledky parlamentních voleb		
míra nezaměstnanosti	Východ	Západ
míra religiozity		

Zdroj: vlastní výběr

3.3 Zpracování dat a faktorová analýza

Při práci bylo postupováno v několika krocích. V úvodu se snaží autor přiblížit čtenáři řešenou problematiku, vytyčuje si cíle, jichž se snaží dosáhnout, na základě nastudování příslušné odborné literatury (heuristika) formuluje vstupní hypotézy, které se pokouší na základě zjištěných poznatků potvrdit či vyvrátit, a nastiňuje motivaci (viz hypotéza 1 v kapitole 1), jež ho k řešení zpracovávaného tématu vedla. Následně podává přehled teoretických přístupů, které se na dané téma váží, hodnotí literaturu, z níž při zpracování práce čerpal, a přibližuje hlavní myšlenky jednotlivých děl. Dále definuje způsob výběru regionů, na nichž sleduje územní polaritu, a zvolení vhodných indikátorů, které ji určují. Důležitý krok představuje sběr dat z vybraných statistických zdrojů, která jsou pomocí různých kvantitativních metod zpracovávána, přičemž díky tabulkám a mapám vytvořených v prostředí programu ArcGIS dochází k jejich přehledné interpretaci čtenáři. Nedílnou součástí

analýzy tvoří nejen odhalení disparit (rozdílů) mezi sledovanými regiony, ale také hledání jejich možných příčin a determinantů, kterým se podrobně věnuje podkapitola 6.1.

Územní polarita se sleduje nejen na základě jednotlivých socioekonomických ukazatelů, ale také jejich shrnutím do jednoho, komplexního indikátoru, jež je stanoven na základě faktorové analýzy. Hlavní smysl této metody spočívá v redukci většího počtu proměnných (v našem případě socioekonomických ukazatelů), jež spolu navzájem korelují (souvisí), na menší množství tzv. faktorů (Novák, Netrdová 2011). Důležitými podmínkami jsou přitom uchování informace a dosažení větší přehlednosti (Hrabovská 2010). Faktorová analýza se původně využívala v oboru psychologie, ale postupem času se etablovala i do dalších vědeckých disciplín a začátkem druhé poloviny 20. století našla své právoplatné místo i v geografii, kde se uplatňuje například při výzkumu měst. Pro lepší verifikovatelnost (ověřitelnost) výsledků se faktorová analýza provádí ve dvou variantách, metodě pořadí regionů a indexu získaného na základě metody regionálních odchylek od mediánu.

Při faktorové analýze se využívají kvantitativní metody, v případě detekce regionálních disparit na území Polska se jedná to *medián*. Medián se definuje jako střední hodnota statistického souboru, který je uspořádán v neklesajícím pořadí. Tento prvek zároveň soubor dělí na dvě poloviny, přičemž jedna polovina hodnot nedosahuje mediánu, druhá polovina pak hodnotu mediánu převyšuje. Určit medián lze dvojí cestou (Matematika.cz 2010). V případě sudého počtu prvků v souboru je mediánem určitého ukazatele ($M(X)$) hodnota aritmetického průměru dvou prostředních hodnot:

$$M(X) = \frac{x_{\frac{n}{2}} + x_{\frac{n}{2}+1}}{2}$$

V případě lichého počtu prvků v souboru je to jednodušší, medián určitého ukazatele ($M(X)$) je prostřední hodnota:

$$M(X) = \frac{x_{\frac{n+1}{2}}}{2}$$

Výhoda mediánu ve srovnání s aritmetickým průměrem spočívá v tom, že není zkrácen extrémními hodnotami. Medián totiž počítá s celkovým počtem prvků ve statistickém souboru, nikoliv s jednotlivými hodnotami prvků statistického souboru, jako v případě

aritmetického průměru, který tak musí brát v potaz i extrémní hodnotu (Matematika.cz 2010). Dá se předpokládat, že z pohledu socioekonomických ukazatelů bude ve srovnání s ostatními analyzovanými regiony vykazovat extrémně vysoké hodnoty Mazovské vojvodství, protože do něj spadá hlavní město Varšava, nejvyspělejší centrum země. Právě z tohoto důvodu byl místo aritmetického průměru zvolen medián.

Přistoupení k faktorové analýze ještě předcházelo určení váhy jednotlivých skupin sledovaných ukazatelů. Ekonomické a sociální aspekty mají v současné době větší vliv na formování územní polarizace, proto jsou jejich hodnoty v souhrnných indexech násobeny dvakrát. Aspekty ze skupiny „ostatní“ dominovaly v polarizaci prostoru především v minulosti a v současné době se používají spíše jako doplnění předcházejících dvou kategorií (Nováček 2012), proto je násobíme jen jednou.

Co se týče samotné faktorové analýzy, výpočty jsou o poznání jednodušší v její první variantě, *metodě pořadí regionů*. Jednotlivé regiony jsou podle vykazované hodnoty příslušného ukazatele seřazeny od „nejzápadnějších“, a tudíž i nejvyspělejších (1–8), po „nejvýchodnější“, a tedy i nejzaostalejší (9–16). Dalším krokem je výpočet tří indexů (pro každou skupinu ukazatelů zvlášť) – dílčího ekonomického, dílčího sociálního a dílčího pro kategorii ostatní. Dílčí index vypočítáme jako součet pořadí všech ukazatelů pro danou skupinu, přičemž tento součet vzápětí vydělíme počtem indikátorů ve skupině. Příklad – vzorec pro výpočet dílčího ekonomického indexu ($i_{d. ek.}$):

$$i_{d. ek.} = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5}{5}$$

Nyní ještě zbývá poslední krok, a to přidat jednotlivým kategoriím ukazatelů různou váhu. Z dílčích indexů dané kategorie tak vypočteme index celkový dané kategorie, ze kterého získáme souhrnný index. Jak již bylo zmíněno výše v této podkapitole, celkové indexy získáme v poměru 2 : 2 : 1 (ekonomický : sociální : ostatní). Hodnoty celkových indexů pro jednotlivé kategorie byly následně sečteny a poté vyděleny pěti, přičemž dělitel odpovídá součtu jednotlivých vah ($2 + 2 + 1 = 5$). Vzorec pro výpočet souhrnného indexu ($i_{souhr.}$):

$$i_{souhr.} = \frac{2 \times i_{d. ek.} + 2 \times i_{d. soc.} + i_{d. ost.}}{5}$$

Konečné pořadí potom dostaneme seřazením hodnot souhrnného indexu, podle něhož jsou regiony v tabulce seřazeny, přičemž „nejzápadnější“ regiony mají nejnižší hodnotu souhrnného indexu, zatímco „nejvýchodnější“ regiony vykazují nejvyšší hodnotu souhrnného indexu. Na základě těchto výsledků je pak prováděna samotná analýza, která tvoří poslední podkapitolu analytické části (5).

Druhá varianta faktorové analýzy, již tvoří index získaný na základě *metody regionálních odchylek od mediánu*, je o něco složitější. Hodnota mediánu je zde definována jako index 100. Regiony pak nabírají hodnoty vyšší než 100, nebo naopak menší než 100. „Západní“ hodnoty by měly vždy překračovat index 100, z čehož vyplývá, že postup stanovení indexů pro jednotlivé ukazatele (například pro výši regionálního HDP per capita a míru nezaměstnanosti) nebude stejný (viz tabulka 2 v podkapitole 3.2). Vzorec pro výpočet indexů získaného na základě regionálních odchylek od mediánu (O_m):

$$O_m = \frac{x}{0,01 \times M}$$

Písmeno x vyjadřuje hodnotu, již ve sledovaném ukazateli vykazuje daný region, a M značí medián. K dopočtu procentuální odchylky je nutné využít 1 % hodnoty mediánu (proto násobeno 0,01). Následně se postupuje stejně jako u pořadníkové metody. Indexy jsou v rámci své kategorie (ekonomická, sociální, ostatní) sečteny a vyděleny počtem prvků ve skupině, čímž vzniká dílčí index dané skupiny. Celkový index a souhrnný index získáme stejným způsobem jako u pořadníkové metody. I v tomto případě je výstupem souhrnná tabulka, v níž jsou regiony seřazeny podle konečných výsledků, jen s tím rozdílem, že „nejzápadnější“ regiony, na rozdíl od metody pořadí regionů, dosahují nejvyšší hodnoty souhrnného indexu, zatímco „nejvýchodnější“ regiony vykazují nejnižší hodnoty souhrnného indexu.

Po analytické části se dostává ke slovu syntéza a kategorizace ukazatelů podle stupně signifikance (vykazování) z pohledu polaritu. Jednotlivé ukazatele by měly být rozděleny do tří kategorií – vykazující vysokou polaritu, vykazující středně nízkou polaritu a vykazující zanedbatelnou polaritu (ukazatele žádnou pravidelnost neodhalily). K tomuto třídění dochází na základě výsledků dosažených při faktorové analýze, konkrétně s ohledem na indexy získané na základě regionálních odchylek od mediánu. Další krok představuje detekce územní polaritu, určení gradientu v případě, že je vykazován, a stanovení převládajícího směru

polarity (západovýchodní, severojižní či žádný). Pokud to výsledky umožňují, výstupem je mapa, která znázorňuje rozdělení státu na dvě různé poloviny.

Pro přehlednější ilustraci a komparaci zjištěných dat byly zhotoveny v prostředí programu ArcGIS 10.2 kartografické výstupy (kartogramy), jejichž tvorba se řídila několika základními pravidly. Co se týče barevné škály, „nejzápadnější“ regiony jsou na všech mapách znázorněny nejtmavším odstínem barvy, zatímco „nejvýchodnější“ regiony vyjadřuje nejsvětější odstín barvy. Autor se tak z důvodu co nejpřehlednější prezentace dat vědomě dopouští určité nepřesnosti v případě map zobrazujících míru nezaměstnanosti a míru religiozity, na nichž by podle kartografických pravidel měl nejtmavší odstín barvy symbolizovat nejvyšší hodnotu daného jevu. To znamená, že v těchto dvou případech by „nejvýchodnější“ regiony byly vykresleny nejtmavším odstínem barvy, což by však ve srovnání s ostatními mapami mohlo vést ke zmatení čtenáře.

Pro všech jedenáct map bylo 16 sledovaných vojvodství Polska (n) na základě tzv. Sturgesova pravidla (Katedra matematické analýzy a aplikací matematiky 2009, s. 4) rozčleněno do pěti pravidelných intervalů (k):

$$k = 1 + 3,3 \times \log n = 1 + 3,3 \times \log 16 = 1 + 3,97 \approx 5$$

Pokud se podíváme na šířku jednotlivých intervalů, můžeme ji označit za pravidelnou. Využity byly následující vzorce (Katedra geografie Univerzity Palackého v Olomouci 2014), i když v některých případech nakonec muselo dojít k určitým modifikacím (úpravám) a dosažené výsledky měly spíše orientační smysl. První krok představuje určení regionů s maximální ($x_{\max}$) a minimální hodnotou ($x_{\min}$) sledovaného socioekonomického ukazatele a určení variačního rozpětí statistického souboru (R). Je nutné zmínit, že pokud se ve statistickém souboru vyskytuje extrémně vysoká nebo extrémně nízká hodnota, neměli bychom ji kvůli větší přesnosti výsledku brát v potaz, ale počítat s následující hodnotou, jak ukazuje příklad stanovení rozpětí intervalů pro výši regionálního HDP per capita. Mazovské vojvodství vykazuje extrémně vysokou hodnotu (26 700 euro), proto místo něj zvolíme jako maximální hodnotu Dolnoslezské vojvodství (18 500 euro). Nejnižší hodnotu vykazují Lublinské a Podkarpatské vojvodství (11 100 euro). Po výpočtu variačního rozpětí už přistoupíme přímo k určení šířky intervalů (h), když zjištěné variační rozpětí vydělíme počtem intervalů (k):

Obecné vzorce:

$$R = x_{max.} - x_{min.}$$

$$h = \frac{R}{k}$$

Příklad (HDP per capita):

$$R = 18500 - 11100 = 7400$$

$$h = \frac{7400}{5} = 1480 \approx \mathbf{1500}$$

4. Polsko v evropském a historickém kontextu

Územní polarita se neomezuje jen na menší regiony uvnitř jednotlivých států, ale můžeme ji sledovat i na větších územních celcích. Právě socioekonomická pozice státu v mezinárodním měřítku může determinovat rozdíly mezi západními a východními regiony země, a to jak v současnosti, tak i v průběhu dějin. Dá se předpokládat, že určitý jev se nezastaví o bariéru v podobě státní hranice, ale bude ji kontinuálně překračovat a alespoň v omezené míře se projeví i za ní, na území sousedního státu. Dokazuje to i přeshraniční spolupráce, jež funguje mezi členy Evropské unie. Její hlavní program často tvoří odstranění problémů, jež jsou společné pro pohraniční regiony obou partnerů.

Polsko patří svou geografickou polohou do střední Evropy, která je, jak již bylo řečeno mnoha autory, v rámci světadílu považována za specifický prostor, jenž tvoří přechod mezi vyspělým Západem a zaostalým Východem (viz kapitola 1). Dá se proto očekávat, že pozice tohoto širokého a plynulého rozhraní se projeví i ve srovnání s ostatními státy z pohledu sledovaných socioekonomických ukazatelů. Zároveň můžeme usuzovat, že Polsko bude vykazovat podobné hodnoty těchto indikátorů jako další země středoevropského prostoru.

Za velice významný lze považovat také historický aspekt, a to zejména z pohledu posunu státních hranic v průběhu dějin a postavení země vůči nejrozvinutějším oblastem Evropy. Právě v případě Polska je nutné hledat v minulosti, protože jeho vymezení prošlo výraznými změnami. Za vše mluví slova významného britského politika Winstona Churchilla, která cituje ve svém díle Krejčí (2000, s. 225). Polsko označuje za „stát na kolečkách“ a zmiňuje, že: „putovalo za 1000 let své existence od západu na východ až téměř k Černému moři, po obnovení své suverenity v roce 1918 pak zpět na západ a v roce 1945 stanulo sice zhruba v místech, kde býval polský stát Boleslava Chrabrého na počátku 11. století, avšak v jiných hranicích“. Z tohoto vyplývá, že území Polska, jež přechodně náležela jiným státním útvarům, byla touto příslušností do určité míry ovlivněna, což předpokládá i základní vstupní hypotéza této práce (viz kapitola 1).

4.1 Socioekonomická diferenciacie evropského prostoru

Polsko patří mezi největší státy střední Evropy, což se odráží i na počtu sousedů. Na západě sousedí s Německem, na jihu s Českou republikou a Slovenskem, na východě s Běloruskem a Ukrajinou a na severu s Litvou a Ruskem (Kaliningradská oblast). Hlavním městem je Varšava, která spadá do Mazovského vojvodství ve východní části země. Je paradoxní, že zatímco dnes patří Mazovsku vzhledem k přítomnosti Varšavy mezi polskými regiony výsadní postavení, v období středověku bylo hospodářsky relativně málo rozvinuté, politicky roztržštěné a zmítané domácími válkami (Zwettler 1992, s. 69).

Většina země je rovinatá, takřka tři čtvrtiny území leží v nadmořské výšce do 200 m n. m. Členitý povrch najdeme hlavně na jihu Polska, kam zasahují pohoří ze sousedních států. Z České republiky jsou to Krkonoše či Jizerské hory, ze Slovenska Karpaty. Sever země pokrývají rozsáhlé jezerní plošiny, Pomořanská a Mazurská. Na severu má díky 770 km dlouhému pobřeží přístup k Baltskému moři, kde se nachází významný přístav Gdaňsk. Polsko patří mezi nejvíce věřící státy a je proslulé i svým důrazem na zemědělství, které zastává v jeho hospodářství stále důležitou úlohu (Wikipedia 2014)

Pokud bychom měli najít aspekt, který svědčí o příslušnosti k západní Evropě, nepochybně by se jednalo o členství v mezinárodních organizacích, jako jsou Evropská unie (EU) či Severoatlantická aliance (NATO), na což poukazuje ve své práci Nováček (2013). Polsko dále patří také do organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), světové obchodní organizace (WTO) nebo Visegrádské skupiny. "

Polsko se řadí mezi významné tranzitní země, a to jak v současnosti, tak i v minulosti. Stav silniční sítě tomu ale dlouho neodpovídal, a tak vláda investovala v posledních letech značné finanční prostředky do výstavby husté a kvalitní dálniční sítě v severojižním i v západovýchodním směru. K 23. květnu 2014 se zde nacházelo 1520,65 km dálnic a 1390,85 rychlostních silnic, po dokončení všech plánovaných úseků se počítá přibližně s 1990 km dálnic a 5490 km rychlostních silnic. Ze severu na jih se táhne dálnice A1, jež spojuje Gdaňsk s Českou republikou, kde se napojuje na D1. A2 prochází od západu na východ zhruba středem státu přes města Poznaň a Varšava, přičemž v budoucnu by měla pokračovat až do Běloruska. Na jihu najdeme takřka dokončenou A4, která propojuje Německo s Vratislaví, Katovicemi a Krakovem, po dostavbě bude pokračovat až na Ukrajinu. Dalšími dálnicemi jsou A6, A18 (obě vedou od hranic s Německem) a A8. Železniční síť je nerozvinutější zejména v okolí nejvýznamnějších měst, mezi něž se řadí hlavní město Varšava, Krakov, Katovice, Lodž či

Vratislav. O poznání více železnic se soustředí do jižní a jihozápadní části země, kde se koncentruje více obyvatelstva. Naopak severní část, jež je řidčeji osídlena, takovou hustotou zdaleka nedisponuje. Co se týče letecké dopravy, dominantní postavení zaujímá letiště ve Varšavě. Následují další důležitá polská města jako Krakov, Katovice, Gdaňsk, Vratislav a Poznaň. Opomenout nesmíme ani lodní dopravu, jež se uskutečňuje především na řece Visle (hrála významnou roli i historii, více v následující podkapitole 4.2), ale také na druhé nejdelší řece Odře. Oba toky jsou propojeny plavebními kanály s dalšími povodími (Wikipedia 2014).

Nyní se podívejme na srovnání dopravy Polska s ostatními státy EU, a to z pohledu ukazatelů hustoty dálniční sítě (počet km dálnic na 1000 km²) a hustoty železniční sítě (počet km železnic na 1000 km²), které stejně jako další dva ukazatele ukazuje tabulka 3. Co se týče dálnic, nejlépe jsou na tom země Beneluxu. Jedná se o Nizozemsko, Lucembursko a Belgie. Naopak nejhorší situace panuje ve státech, jež spadají do východní Evropy. Do této skupiny patří Rumunsko, Estonsko či Bulharsko. Katastrofální situace panuje i v Polsku, jež je na tom ze všech středoevropských států vůbec nejhůře. Slovinsko, Rakousko, Maďarsko, ČR a Slovensko se mohou pochlubit o poznání lepšími čísly. Z tohoto hodnocení vyplývá, že západovýchodní gradient je mezi západní a východní Evropou jasně zřetelný.

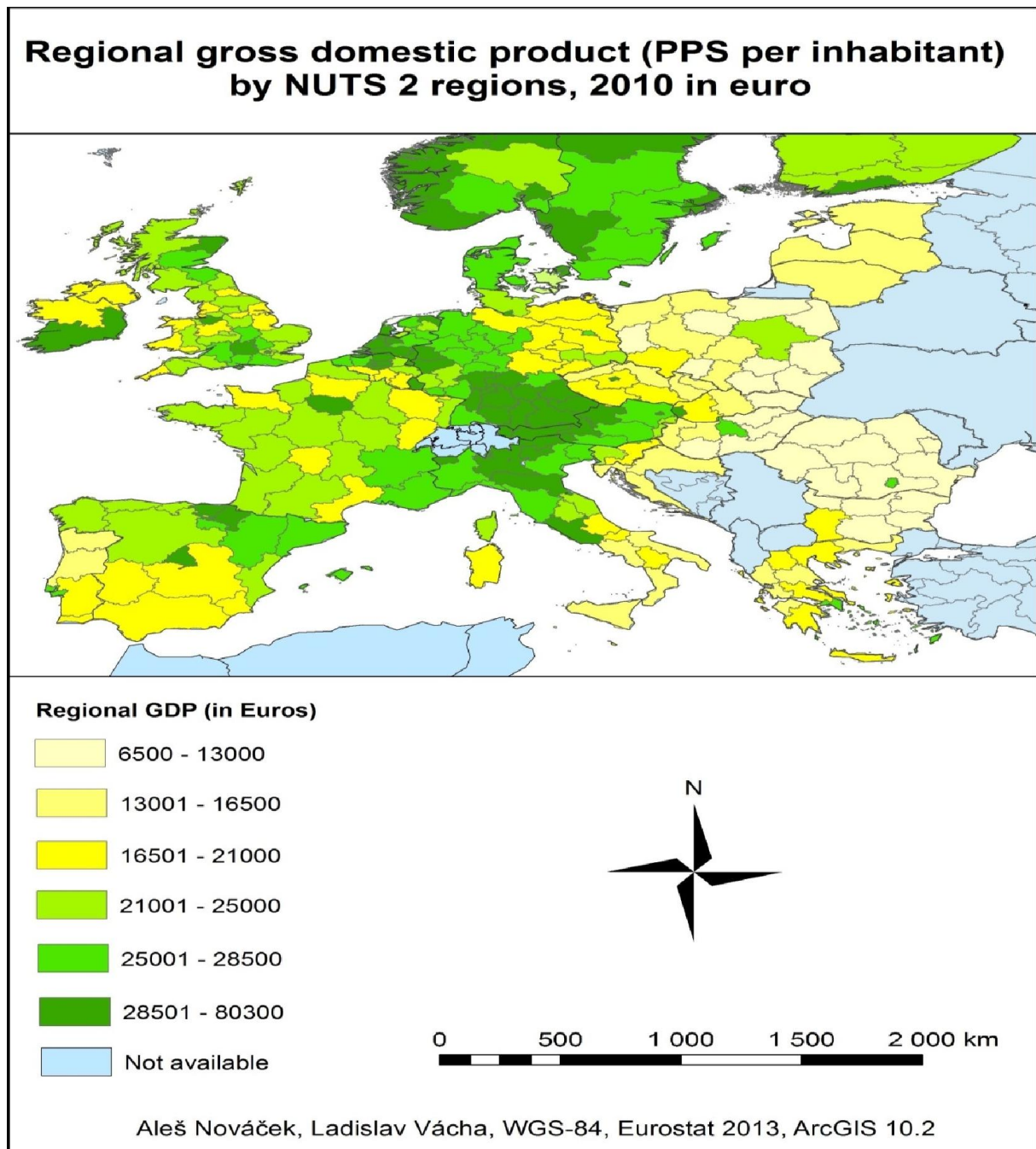
Mnohem lepšího hodnocení dosahuje Polsko v hustotě železniční sítě, kde východoevropské země jako Estonsko, Lotyšsko, Litvu, Bulharsko či Rumunsko výrazně převyšuje. Ze středoevropských je na tom lépe než Slovinsko, naopak za ČR, Maďarskem, Slovenskem a Rakouskem v tomto ohledu zaostává.

Značnou vypovídací hodnotu o postavení států v evropském prostoru mají i další dva ukazatele, které reprezentují ekonomickou vyspělost – výše regionálního HDP per capita (PPS) a míra nezaměstnanosti. V prvním případě (údaje jsou vztaženy k roku 2010) je rozdíl mezi západní a východní částí kontinentu velmi výrazný (viz obrázek 2). Lucembursko, Nizozemsko či Irsko si vedou velmi dobře, ale o to větší kontrast nabízejí země jako Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko nebo Polsko. Poslední představitel střední Evropy dokonce zaostává i za Estonskem, které se společně s dalšími dvěma Pobaltskými státy, Lotyšskem a Litvou, často řadí do prostoru východní Evropy. Úplně dobře nevyznívají ani hodnoty ČR a Slovenska, příznivěji už pro Slovinsko a ze středoevropských zemí nejlépe pro Rakousko, které předčilo dokonce i Německo.

Dualita se neprojevuje jen při pohledu na Evropu jako celek, ale i uvnitř jednotlivých států. Jak můžeme vidět na níže přiloženém obrázku 2, zřetelnou polaritu mezi západními a východními regiony vykazují Polsko, Maďarsko, Slovensko nebo Slovinsko. Jasně patrná dualita, ale tentokrát v severojižním směru, je vidět na územích Španělska, Itálie a Irska. Za

specifický případ lze označit Německo, na němž detekujeme hned dvojí dualitu, v severojižním i v západovýchodním směru, na což ve svém článku upozorňuje i Nováček (2013).

Obrázek 2: Regionální HDP per capita (PPS) v regionech NUTS 2 v roce 2010

Zdroj: Eurostat (2013)

Určitě stojí za to nahlédnout na nezaměstnanost, jejíž míra je v prostoru kontinentu značně diferenciovaná a takřka vůbec nerespektuje dělení na vyspělý Západ a zaostalý Východ. Středoevropští reprezentanti Rakousko, ČR, Maďarsko, Slovinsko a Polsko za sebou

nechali státy jako Španělsko, Portugalsko, Itálii, Irsko nebo Francii. Z východní Evropy vyšly velmi dobře poměrně překvapivě Rumunsko a Estonsko, ale relativně příznivá situace panuje i v Lotyšsku a Litvě, jež předskočily například Slovensko.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že středoevropské státy skutečně tvoří určitou přechodovou zónu mezi vyspělejším Západem a zaostalejším Východem, přičemž jsou si na základě uvedených ukazatelů v mnohých ohledech příbuzné. Zároveň se sluší dodat, že se najdou oblasti, v nichž si vedou lépe než některé země ze západní části kontinentu (například nezaměstnanost), ale na druhou stranu jinde zaostávají i za Pobaltskými státy (viz Polsko a nižší HDP na obyvatele než Estonsko). Na závěr této podkapitoly připomeňme, že na zmíněné statistické údaje je třeba nahlížet s určitou rezervou, protože do jejich hodnoty může značně promlouvat i rozloha jednotlivých zemí (viz Belgie, Nizozemsko či Lucembursko).

Tabulka 3: Srovnání Polska s vybranými evropskými státy

Stát	hustota dálniční sítě [km/1000 km ²], (2012)	hustota železniční sítě [km/1000 km ²], (2012)	nezaměstnanost [%], (2014)	HDP/1 obyv. [Euro], (2010)
Nizozemsko	79,0	89,0	7,2	31 700
Lucembursko	59,0	106,0	6,1	64 000
Belgie	58,0	118,0**	8,5	29 400
Německo	36,0	106,0	5,2	29 200
Česká republika	10,0	124,0	6,6	19 700
Polsko	4,0	64,0	9,8	15 400
Slovensko	9,0	74,0	14,0	18 100
Maďarsko	16,0	77,0	7,8	16 100
Rakousko	21,0	68,0	4,9	30 900
Slovinsko	38,0	60,0	9,6	20 600
Rumunsko	2,0	47,0	7,2	11 700
Estonsko	3,0	21,0	7,7	15 600
Bulharsko	5,0	37,0	13,0	10 800
Lotyšsko	0,0	30,0	11,5	13 400
Litva	5,0	30,0	11,9	15 100
Itálie	23,0*	57,0	12,6	25 100
Irsko	13,0	28,0	12,0	31 400
Španělsko	29,0	32,0	25,2	24 100
Portugalsko	32,0	28,0	14,8	19 600
Francie	18,0*	47,0*	10,4	26 600

Poznámka: *údaje k roku 2011, ** údaj k roku 2010

Zdroj: Eurostat (2014)

4.2 Historický kontext

Dějiny Polska jsou velmi bohaté a pro pochopení stávajících prostorových disparit je jejich alespoň zevrubná znalost nezbytná. Proč? Právě historie totiž představuje důležité vodítko k determinantům, které sehrály podstatnou roli při formování duality uvnitř země. Její hranice, a tudíž i exponovanost vůči Západu a Východu, v minulosti prošly významnými změnami.

Za prvního historicky doloženého panovníka bývá označován Měšek I., pro jehož rod se ve 12. a 13. ustálil název Piastovci. Už za jeho vlády probíhala v 10. století na polském území christianizace, která se šířila z jihu, od východu z Byzance a o něco později i ze západu, z katolického Bavorska a Porýní, jak ve svém díle uvádí Kosman (2011). Jeho vliv sahal až k ústím řek Visly a Odry, navíc se mu na určitou dobu podařilo připojit Slezsko a Krakovsko, jež byly do té doby závislé na Čechách. Největších změn však doznala politická geografie polských zemí za vlády jeho mocného následovníka Boleslava Chrabrého, kterému se dokonce podařilo obsadit Prahu, čímž se polský a český stát nakrátko sjednotily. Mezi jeho důležité činy patří také to, že poslal do Pruska na náboženskou misi biskupa Vojtěcha, který zde zemřel mučednickou smrtí, byl prohlášen za svatého a nad jeho hrobem v Hnězdně bylo založeno v roce 1000 arcibiskupství. Problém nastal po Boleslavovi smrti, kdy se Polsko rozdělilo na jednotlivé úděly, které podléhaly různým vládním (Kosman 2011).

Za jednu z klíčových událostí bývá označováno tzv. velké schizma, k němuž došlo v roce 1054. Křesťanská církev se rozdělila na západní a východní větev, což má značný vliv na současné vnímání dualitního rozdělení Evropy. Konec 11. století se nese ve znamení obrany jihovýchodní polské hranice proti Haličskému knížectví a dochází k postupnému odklonu Polska od Čech a Německa k tradičnímu spojení s Uhrami a Rusí.

Značná politická roztříštěnost se dotkla i Slezska, ale to mělo status nejrozvinutější oblastí polského státu a stejně jako Pomoří bylo hustě osídleno a později i poněmčeno. Na polském území se postupně projevuje také německá kolonizace, jež se začala šířit z Lubuška a významně změnila národnostní složení země. Polsko neustále čelilo ze všech stran útokům, které podnikaly Braniborsko, němečtí křižáci a pozadu nezůstali ani Mongolové. Země byla těmito boji značně vyčerpána, přičemž hodně trpěl jih, hlavně Slezsko, což vedlo ke zhoubnému dopadu na hospodářství i kulturu, posílení německé kolonizace a také rozsáhlým migračním pohybem obyvatelstva z ohrožených území (Kosman 2011).

Jako značně pozitivní se tak jeví uzavření smlouvy v Krewě roku 1385, které vedlo k připojení Litvy a pozdějšímu ustanovení Polsko–litevské unie. O dva roky později se území

země rozšířilo až k Černému moři, když Polsko získalo lenní svrchovanost nad Moldavskem. Důležitý milník představoval i rok 1466, kdy Polsko uzavřením míru v Toruni získalo tzv. Královské Prusy (pruská část), včetně gdaňského Pomorí.

Musíme zmínit, že do Polska se šířilo německé právo, které úzce souviselo se zakládáním měst, jež se soustředila především do Slezska a do horního a dolního toku řeky Visly. Ve 14. století již byla města rozložena po celém území střední Evropy, západně od Krakova. Postupně dochází k čím dál intenzivnější těžbě nerostných surovin, které se na polském území soustředily v četných ložiskách. Ve Slezsku se nacházelo olovo, měď a stříbro, zlato se těžilo například ve Lwówku a země profitovala i ze zásob soli. Rozvíjela se i řemeslná výroba, třeba Vratislav ve Slezsku byla proslulé díky svým tkalcovským výrobkům. S tím souvisí pozdější hospodářská specializace jednotlivých oblastí, zvětšení trhů a rozvoj obchodu, který se uskutečňuje i se vzdálenějšími místy. Takovým střediskem byl například Krakov, který patřil s dalšími polskými městy Štětínem, Kolobřehem a Vratislaví do obchodní skupiny Hanza. Přes Lvov a rumunské území tudy procházela tzv. Moldavská cesta, jež umožňovala výhodné spojení Baltského a Černého moře.

Co se týče dopravy, ve středověku probíhala v zemích, jež neměly přístup k moři, hlavně po souši. Problém však spočíval v nedostatku vhodných cest, který v kombinaci s dlouhou dobou přepravy a možnými útoky Tatarů cenu zboží značně zvyšoval. Docházelo tak k využívání větších řek, na území Polska hlavně Visly, které však později podléhaly tatarské kontrole.

Sedmnácté století nebylo pro vývoj země příznivým obdobím. Na trůnu se objevují Švédové, kteří zatahují Polsko do své expanzivní politiky. Dochází také k velkým územním ztrátám (přibližně 16 %) a katastrofálnímu úbytku obyvatelstva (zhruba 30 procent), za který mohou hlavně války a epidemie. Pokud se podíváme na hospodářství, země plní společně s Ruskem úlohu zásobování západoevropských zemí obilím. Právě obilí se stalo zbožím, které bylo vyváženo přes přístavy Gdaňsk, Štětín a Elbląg. Zwettler (1992) také píše o důležité události, jíž se stal přesun těžišť průmyslového rozvoje kontinentu do severních a západních regionů, zatímco jih a východ katastroficky zaostávaly. Určitou brzdou ekonomického pokroku Polska byl na evropské poměry vysoký podíl šlechty, který činil přibližně 10 % obyvatelstva (Rupnik 1992, Zwettler 1992).

Za klíčové období z pohledu územní polarity bývá označováno Trojí dělení Polska, které proběhlo v období 1772–1795. Země podlehla dvěma historickým nepřátelům, pravoslavnému Rusku a protestantskému Prusku, které si mezi sebe společně s Rakouskem–

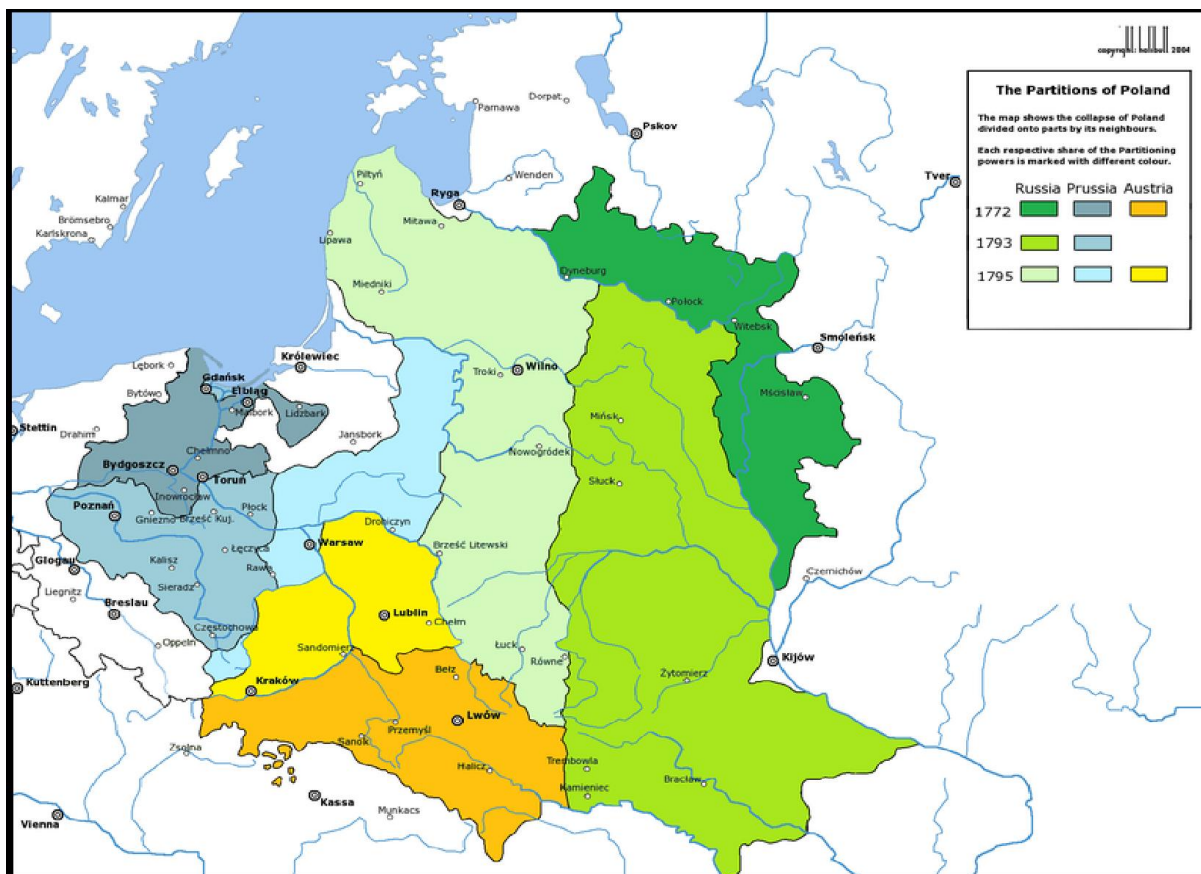
Uherskem rozdělily její území. Podle Rupnika (1992, s. 35) sice bylo Polsko neutralizováno, ale zároveň se stalo vnitřní slabinou ruského impéria.

V roce 1772 po uzavření smlouvy v Petrohradě získalo Rusko část západní Ukrajiny a Běloruska, Rakousko připojilo ke svému území východní Halič a Prusko obdrželo polské Pomoří, čímž okupovaná země ztratila přístup k moři. Druhé dělení roku 1793, kterého se Rakousko neúčastnilo kvůli válce s Francií, Rusku přineslo Litvu a východní Polsko, zatímco Prusko anektovalo Velkopolsko, Kujavsko a část Mazovka. Při posledním dělení, jež vymazalo Polsko z mapy Evropy, Rusko ukořistilo východní území až po řeku Bug, Prusko si přisvojilo severovýchodní Polsko s Varšavou a Rakousku připadlo Malopolsko s územím na jih od řeky Bug.

Krejčí (2000) vidí za dělením Polska dvojjediný důvod – slabost a sílu. Jeho myšlenku potvrzuje Wandycz (2004) svým tvrzením, že důvodem prvního dělení byla slabost země, zatímco druhé a třetí dělení mělo zamezit znovuzískání jeho sil. Vzápětí podává, stejně jako Kosman (2011), zajímavý statistický přehled, na který můžeme z hlediska formování územní polarity Polska nahlížet jako na důležitý. Prusko získalo přibližně 20 % jeho území a 23 % obyvatelstva, Rakousko 18 % území a 32 % obyvatelstva a Rusko 62 % území a 45 % obyvatelstva (viz obrázek 3). Dělení podle něj ovlivnilo podobu země a přerušilo jeho vývoj, přičemž navíc otřásl rovnováhou sil v Evropě. Návrat Polska na politickou mapu umožnil až šok, který nastal za první světové války.

Obrázek 3: Trojí dělení Polska v letech 1772–1795

Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Blen%C3%AD_Polska#mediaviewer/Soubor:Partitions_of_Poland.png

Jedním z hlavních determinantů, který se významně podílel na polarizaci evropského prostoru, byla průmyslová revoluce (Purš 1973). Hospodářství a společnost prošly intenzivní transformací, což ještě více prohloubilo kontrast mezi městy a venkovem, stejně jako mezi Západem a pruským zábořem na straně jedné, a ruským a rakouským zábořem na straně druhé. Pruský zábor těžil z moderního zemědělství a lehkého průmyslu, skokový pokrok nastal také z pohledu analfabetismu (snížení z 30 % na 1 %, v Haliči z 80 % na 56 %, v ruském zábořem z 80 % na 65 %).

Za periferii na území Polska můžeme označit Halič, zanedbanou, slabě rozvinutou a málo industrializovanou provincii (Wandycz 2004), přičemž zaostávání této jihovýchodní oblasti Polska přetrvává i do dnešní doby (Podkarpatské či Malopolské vojvodství). Rakousko zde alespoň budovalo strategické železnice, což do určité míry oživilo místní hospodářský život. Specifické postavení mělo v tomto období město Lodž, středisko textilního průmyslu, které hlavně díky podnikavým německým byznysmenům, jež se zde popořili, zaznamenalo pronikavou konjunkturu.

Podobu železniční sítě deformovalo někdejší dělení Polska, po němž Prusko, Rusko a Rakousko usilovaly o spojení se svými zábory. Hustota spojení mezi polskými zeměmi a zábory byla neuspokojivá, což dobře ilustruje výrok, že Polsku 19. století chybí (Wandycz 2004). Po první světové válce vyvstal problém s vymezením hranic obnoveného Polska, zejména na východě a na západě. Docházelo k ostrému střetávání názorů a diplomatická jednání se vlekla, což dokazuje i územní spor s Československem o Těšínské Slezsko. Mírová konference prakticky nemohla vymezit hranici s Ruskem, protože na jeho území panoval chaos a na jednáních nemělo svého zástupce. Nakonec se podařilo koncem roku 1919 stanovit jakousi minimální hranici, jež vešla ve známost jako tzv. Curzonova linie.

Co se týče vyspělosti, nejlépe si vedlo Československo, které následovalo Maďarsko a až třetí místo patřilo Polsku, kde zemědělství představovalo zdroj obživy zhruba pro 60,6 % Poláků (Československo 35 %, Maďarsko 51,8 %). Světová hospodářská krize ve 20. a 30. letech představovala další těžkou ránu pro zdecimované polské hospodářství. Lodžský textilní průmysl dokonce klesl až na úroveň z roku 1870 a celá polská průmyslová výroba se propadla o propastných 41 % (v evropském měřítku, s výjimkou Ruska, pokles o 27 %).

Na polském hospodářství se neblaze podepsalo dělení Polska, po němž tři samostatné fungovaly více než sto let v rámci různých ekonomických systémů. Polsko se muselo vyrovnat se ztrátou ruského trhu a vzhledem k závislosti na Německu vybudovat nové orientace. Situace se ještě zhoršila s příchodem druhé světové války, kterou vyprovokovalo Německo, když vtrhnulo na polské území. Vedle Německa představoval vážnou hrozbu také Sovětský svaz, který spřádal plány na hegemonii ve středovýchodní Evropě.

Polsko bývá označováno za místo největšího evropského masakru po 2. světové válce, když přišlo o život přibližně 6 milionů Poláků, z nichž přibližně polovinu tvořili Židé. K obrovským škodám došlo také na majetku, například hlavní město Varšava bylo zničeno z 85 % a materiální škody se vyšplhaly až na 625 dolarů per capita. Z území Polska bylo po druhé světové válce vyhnáno až 10 milionů Němců, což vedlo ke změnám v distribuci obyvatelstva a deformaci sídelního systému. Podobně jako v českém pohraničí byla primárně dosídlována města, čímž se do určité míry zvýšila míra urbanizace a došlo k zániku celé řady bývalých německých vesnic (viz následující kapitola 5). Přesídlení potkalo až jednu třetinu obyvatel z východních zemědělských oblastí, jež byla vytlačena do průmyslových měst, kde byla z velké části zničena (Rupnik 1992).

Zajímavý názor předkládá Halecki (2000), který píše o tzv. Atlantické dimenzi. Úzké spojení USA a západní Evropy, které po válce Evropa získala, vnímá jako určitou kompenzaci za ztrátu střední Evropy. Zmiňuje se o dualitě dvou „bloků“, středozápadní Evropy, do níž

zahrnuje například ve válce poražené Německo, a středovýchodní Evropu, kam spadá území mezi Německem a Ruskem. Rupnik (1992) se snaží nahlížet na germanizaci ze dvou různých úhlů pohledu. Za stinnou stránku označuje nelítostný pruský a později německý kulturní boj v Polsku, pozitiva naopak spatřuje v modernizaci, rozvoji měst a šíření západní kultury.

Důležitý milník v dějinách Evropy, a zejména její střední (středovýchodní) části, představovala Jaltská konference, kde se v únoru roku 1945 rozhodovalo o poválečném uspořádání moci. Velká nevýhoda střední Evropy spočívala v tom, že nikdy neměla během konfliktu pro Západ hlavní úlohu strategických úvah. Toho dokonale využil ve svůj prospěch Sovětský svaz v čele se Stalinem, který tak později měl cestu k jejímu ovládnutí v podstatě volnou. Jalta tak symbolizuje například v očích Poláků, podobně jako Mnichovská dohoda před 2. světovou válkou, další „zradu“ západních mocností, jak píše Rupnik (1992, s. 75): „nový pokus Západu ukonejšit totalitního tyрана na úkor národů střední Evropy“.

Můžeme říci, že situaci rozhodně nepomohl ani přístup polské exilové vlády v Londýně. Britský premiér Winston Churchill na ni naléhal, aby přijala územní ústupky ve prospěch Ruska za záruku zachování nezávislosti Polska. Odmítnutí zhoršilo vztahy se spojenci i se Stalinem, Churchill s tehdejší prezidentem USA Franklinem Delanem Rooseveltem přijali Stalinův návrh vytvořit jádro budoucí vlády z Lublinského výboru, který drželi v rukou komunisté. Neměli tak žádnou záruku zachování demokracie ve střední Evropě, ale jen věřili v dobrou vůli Sovětského svazu (Rupnik 1992).

Ukázalo se, že to byla osudová chyba. Komunistická strana se plně chopila moci nejen v Polsku, ale i v dalších středoevropských zemích, které se tak po 2. světové válce staly západní částí sovětského Východu. Touto příslušností byly nepopsatelně ovlivněny, jelikož pomyslné „nůžky“ vyspělosti mezi Západem a Východem se ještě více rozevřely. Docházelo k intenzivní industrializaci podle sovětského modelu, kladoucího důraz na uhelný a ocelářský komplex, který už přestal být rysem moderního hospodářství. Dalším specifickým, které významně deformovalo hospodářský život, byla kolektivizace zemědělství. Vyvlastnění velkostatků a postupné znárodnování průmyslu v Polsku způsobilo zánik aristokracie, statkářstva a buržoazie, velmi utrpěla také inteligence. Populace, stejně jako urbanizace a zaměstnanost v průmyslu, prudce rostla. V důsledku deportací a migrací více než třetina obyvatelstva změnila proti roku 1939 své bydliště. Těžký průmysl (například Nowa Huta u Krakova, Huta Katowice) přeměnil venkovské obyvatelstvo na proletariát (dělnictvo) a maximalizoval vojenský potenciál. Projevovala se neefektivita a ústřední plánování přispívalo k velkému mrhání. Nevyčísitelné škody způsobila demoralizace společnosti, jež se projevovala byrokracií či korupcí. Vůbec žádná pozornost se nevěnovala životnímu prostředí,

které devastoval hlavně předimenzovaný těžký průmysl. Československo, Polsko a Maďarsko se proto nacházely na cestě k ekologické katastrofě (Wandycz 2004).

Situace v Polsku byla dokonce tak vážná, že i léčba v lázních mohla více uškodit než prospět. Země se v 80. letech 20. století nacházela v ponížení a chudobě, objevovaly se dokonce i myšlenky, že stav polského zdravotnictví se vrátil do 19. století. Zhroucení místního hospodářství bylo rozhodně nejnápadnější v celém bloku a ekonomy dokonce přivedlo k pojmu negativní růst (Rupnik 1992). Mezi obyvatelstvem rostla nespokojenost, kterou projevovala v souvislosti s totalitním řízením státu i polská církev v čele s papežem Janem Pavlem II. Důležitou úlohu v protikomunistickém odboji sehrával i nezávislý samosprávný odborový svaz Solidarita, jehož počet členů narostl až na 10 milionů. Novým generálním tajemníkem komunistické strany se stal roku 1985 Michail Gorbačov, který si uvědomoval nutnost drastické rekonstrukce ekonomické základny a politické nadstavby (tzv. perestrojka). Zachránit hroučící se Sovětský svaz, který se definitivně rozpadl v roce 1991, se mu už ale nepodařilo.

Po pádu železné opony musely střeoevropské státy řešit nepříjemné problémy, a to ekonomického, politického i ekologického charakteru. Se zánikem Sovětského svazu zmizelo i hlavní odbytiště zboží a střední Evropa se začala orientovat především na západní trh. Problém však vyvstal z pohledu kvality výrobků, které byly ve srovnání se západoevropským zbožím nekonkurenceschopné. Úpadek hospodářství částečně mírnily západní půjčky, což však vedlo k velkému zadlužení, které dosáhlo nejvyšší hodnoty v Polsku, kde se vyšplhalo až na 40 miliard dolarů (Rupnik 1992).

Polsko společně s dalšími státy střední Evropy prochází od roku 1989 hlubokou transformací. Starý a neproduktivní průmysl nahrazují moderní odvětví, výraznou proměnou stále prochází občanská společnost i politický režim. I přesto, že situace se za posledních více než 20 let výrazně zlepšila, nepříznivé „dědictví“ železné opony je v Polsku stále ještě dobře patrné. Země se snaží integrovat do struktur vyspělého a rozvinutého Západu, o čemž svědčí i přistoupení do organizací jako jsou Evropská unie (EU) nebo Severoatlantická aliance (NATO), ovšem za západoevropskými státy pořád viditelně zaostává. Zůstává otevřenou otázkou, za jak dlouho, a zda se jí vůbec někdy podaří toto manko dohnat.

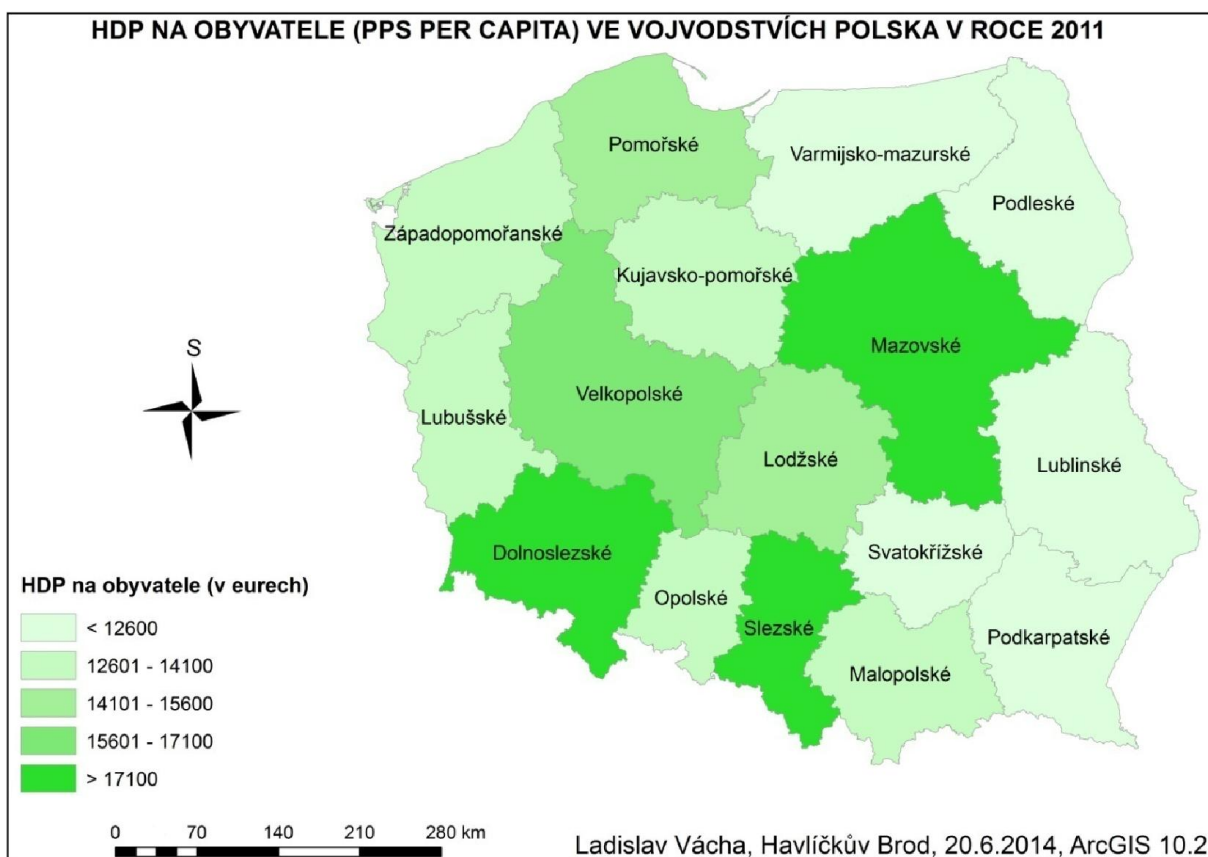
5. Analýza socioekonomické diference regionů Polska a detekce prvků územní polarity

Jádro celé práce představuje analýza, která se zaměřuje na území Polska z pohledu vybraných ukazatelů. Shromážděná statistická data jsou zpracována prostřednictvím již zmíněných kvantitativních metod, přičemž autor se snaží o jejich co nejpřehlednější interpretaci. Ke splnění tohoto cíle využívá grafické výstupy, které tvoří vlastní tabulky a mapy. Náplní následující kapitoly není jen komplexní geografické hodnocení jednotlivých vojvodství, ale také hledání determinantů, jež se na současnou situaci svým působením podepsaly. Pracuje přitom s výše uvedenými třemi skupinami indikátorů – ekonomickými, sociální a ostatními.

5.1 Ekonomické ukazatele

Za aspekt, který má potenciál ilustrovat územní polaritu, můžeme označit ekonomickou vyspělost. V minulosti zaujímaly dominantní postavení především kulturní determinanty, ale s postupným vývojem společnosti se začala situace měnit. K tomuto jevu dochází už od středověku, kdy se intenzivně podnikaly námořní výpravy. Jako klíčový faktor se zde uplatňoval přístup k moři či oceánu, který střeoevropské státy ve většině případů nemají (Krejčí 2000). Především zemím v západní Evropě tak byla umožněna kolonizace zámořských území, přičemž poloha na pobřeží Atlantického oceánu skýtala pozitivum i v podobě přirozené hranice. Na druhou stranu musíme doplnit, že pro některé národy nepředstavovala vodní masa výraznější překážku, o čemž dokonale svědčí například výboje Švédů nebo Vikingů. Dalšími významnými příčinami vyšší vyspělosti Západu se staly průmyslová revoluce, která se šířila do zbytku světadílu z Britských ostrovů (Purš 1973, Wandycz 2004), a kapitalistické hospodářství (Szücs 2001).

Mapa 1: HDP na obyvatele (PPS per capita) ve vojvodstvích Polska v roce 2011

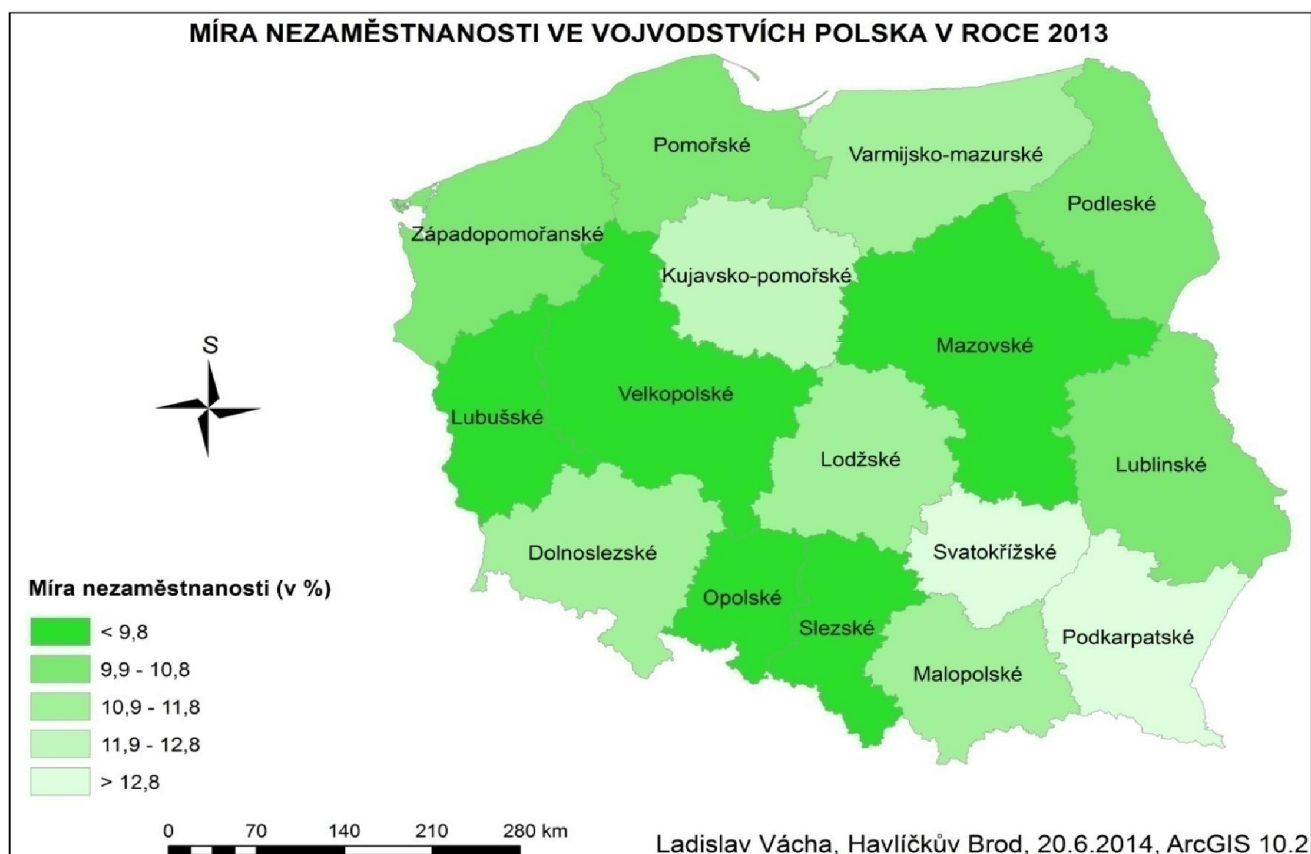
Zdroj: Eurostat (2014)

Výše **hrubého domácího produktu** na jednoho obyvatele představuje reprezentativní a velmi frekventovaný ekonomický ukazatel. Jeho důležitost spočívá především v tom, že může do značné míry ovlivňovat zbývající indikátory. Výhodu lze najít i v jeho vhodné porovnatelnosti a jednoduchosti výpočtu. Na přiložené mapě 1 je územní polarita a gradient v západovýchodním směru velmi dobře zřetelný. Anomálii na území Polska představuje Mazovské vojvodství, které se sice svou geografickou polohou nachází ve východní polovině státu, ale vykazuje „nejzápadnější“ hodnotu. Do jeho území totiž spadá hlavní město Varšava, které zaujímá postavení nejvýznamnějšího a nejvyspělejšího centra země, a zbytek regionu, tedy své široké zázemí, tím pozitivně ovlivňuje. HDP na jednoho obyvatele (v PPS) zde činí 26 700 euro, což je o poznání více než v ostatních regionech. Z hodnocení vyšly příznivě i západněji položená vojvodství, Slezské, Dolnoslezské a Velkopolské. Pozitivně zde působí další významná centra, v Dolnoslezsku je to Vratislav a ve Velkopolsku Poznaň. Vysoké HDP Slezska není překvapením, tento region byl již v dávné historii nejvyspělejší částí Polska (Zwettler 1992). Tradičně se navíc jednalo o jednu z nejprůmyslovějších oblastí Evropy i díky tomu, že jsou zde bohatá ložiska nerostných surovin, zejména uhlí (Zwettler 1992).

Všechna tři vojvodství navíc těží z velmi příznivé dopravní situace, protože tudy vedou nejvýznamnější dálnice z Německa. Opomenout nesmíme ani příznivou geografickou polohu, z druhé strany státní hranice najdeme vedle již zmiňovaného Německa i Českou republiku, což jsou hospodářsky mnohem silnější sousedé než Bělorusko či Ukrajina, k nimž přiléhají východní regiony. Navíc se jedná o členy Evropské unie, z čehož vyplývá možnost úzké příhraniční spolupráce a vyšší zájem zahraničních investorů.

Naopak východní regiony, kam se podle vykazovaných hodnot řadí Varmijsko-mazurské, Podleské, Lublinské, Podkarpatské a Svatokřížské vojvodství, citelně strádají. Mohou za to především exponovanost k ekonomicky slabšímu Východu, velké zaměření na zemědělství, jež patří v dnešní době k nejméně perspektivním odvětvím, málo rozvinutá dopravní síť i historický kontext, protože toto území se dlouho nacházelo v područí Ruska a Rakouska, méně vyspělejších zemí než Pruska, které západ státu takto pozitivně ovlivnilo. Navíc kvůli absenci výraznější přirozené hranice bylo vystaveno útokům kočovných a výbojných kmenů, zejména Mongolů (Kosman 2011). Na jihovýchodních regionech se projevuje i vliv fyzicko-geografických podmínek, konkrétně nedostatku úrodné půdy, jež tak značně předurčuje agrární charakter oblasti.

Mapa 2: Míra nezaměstnanosti ve vojvodstvích Polska v roce 2013

Zdroj: GUS (2014)

Míra nezaměstnanosti v určitých ohledech koresponduje se situací, kterou jsme si již nastínili u předchozího ukazatele. Nejvyšší nezaměstnanost znovu registrujeme ve východní části polského území, přesněji řečeno na jihovýchodě. Nejvyšší podíl nezaměstnaných obyvatel najdeme v Podkarpatském vojvodství (14,4 %), přičemž sousední Svatokřížské vojvodství je na tom jen o 1,4 procenta lépe. I tentokrát můžeme hovořit o nepříznivé geografické poloze a vysoké orientaci na zemědělství, v případě zdejšího hornatého reliéfu kvůli pohoří Karpaty i o určitém nedostatku zemědělské půdy. V tomto případě poukážme i na kulturní aspekt, který v těchto regionech zastupuje silná tradice. Zdejší lidé jsou silně spjati s místem svého narození, nemají chuť se stěhovat a stárnou. Staršímu obyvatelstvu se práce shání hůře, o to víc v agrárním sektoru, který zahrnuje fyzicky náročnější druhy zaměstnání.

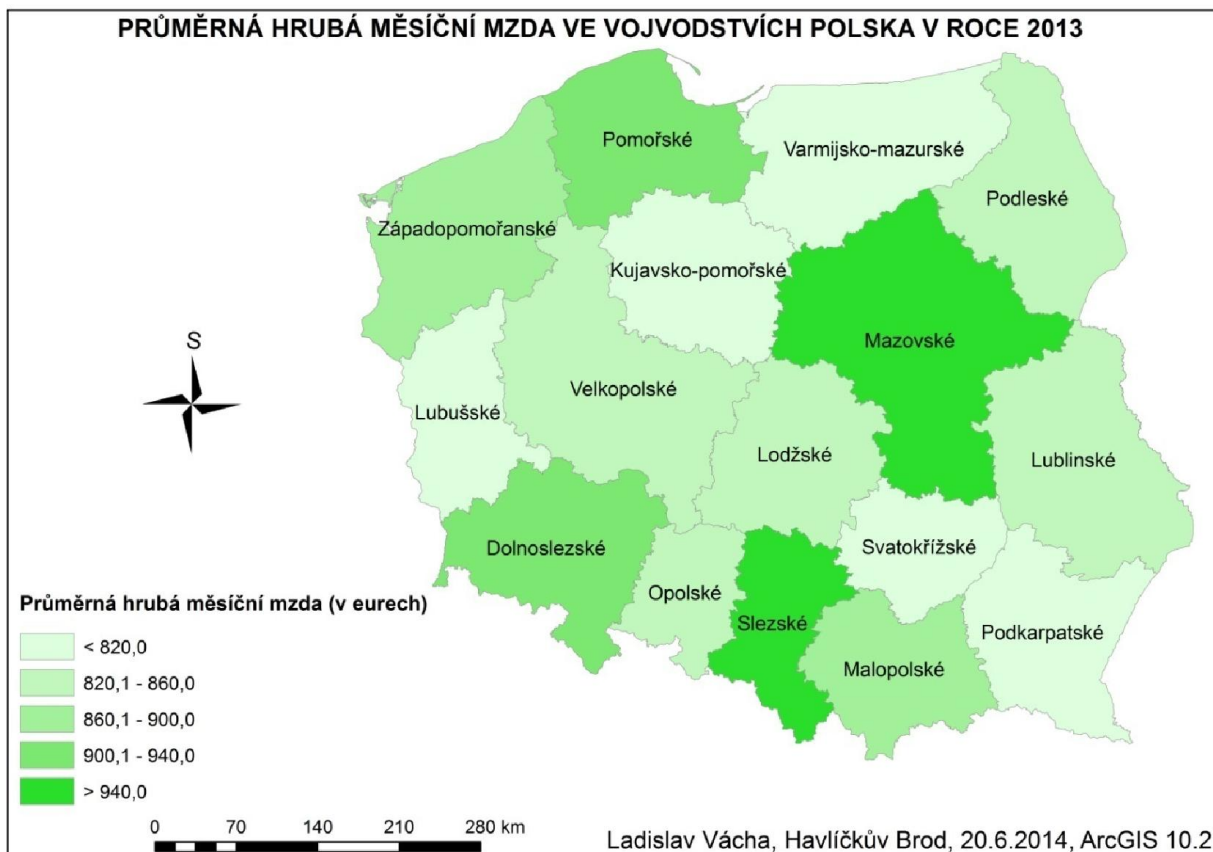
Za připomenutí znovu stojí sousedství s Ukrajinou, zástupcem východní, a tudíž i ekonomicky zaostalejší Evropy. Od státu, který má v současné době spoustu vlastních velkých problémů, se dají jen velmi těžko očekávat větší investice do přilehlého polského pohraničí. S tím souvisí další faktor, jímž je příchod ukrajinských či běloruských občanů právě do těchto regionů. Dá se mluvit o méně kvalifikované pracovní síle, která má potíže sehnat na pracovním trhu uplatnění.

Jako opačný pól figurují Mazovsko a Velkopolsko, kde se nezaměstnanost pohybuje v rozmezí osmi a devíti procent. Nabídka pracovních míst je v těchto vojvodstvích přeci jen mnohem širší, za což mohou do značné míry velká města Varšava a Poznaň. Co se týče duality, tu bychom hledali na základě tohoto ukazatele marně. Vyšší nezaměstnanost se objevuje i v těch nejzápadnějších regionech, jimiž jsou na severozápadě řídkěji osídlené Západopomořansko a na jihozápadě Dolnoslezsko.

Ukazatel průměrné hrubé měsíční mzdy byl využit především kvůli tomu, aby nemusela být indikátoru HDP na obyvatele při faktorové analýze přikládána vyšší váha. Právě touto cestou se dosahuje dublování hrubého domácího produktu, jako pozitivní se navíc jeví jeho určité ověření. Nejhorší situace panuje ve Varmijsko-mazurském vojvodství, kde si místní obyvatelstvo vydělá v průměru jen 781 euro, což je necelých 21,5 tisíce korun. Překvapivě následuje Lubušsko (801 euro, přibližně 22 tisíc korun), které přímo sousedí s Německem. Sluší se podotknout, že se jedná o řídkěji osídlené území, kde chybí důležitější centrum. Spadají sem jen dvě města, jež mají více než 100 tisíc obyvatel. O druhou nejhorší příčku se s Lubušským dělí Podkarpatské vojvodství.

Mapa 3: Průměrná hrubá měsíční mzda ve vojvodstvích Polska v roce 2013

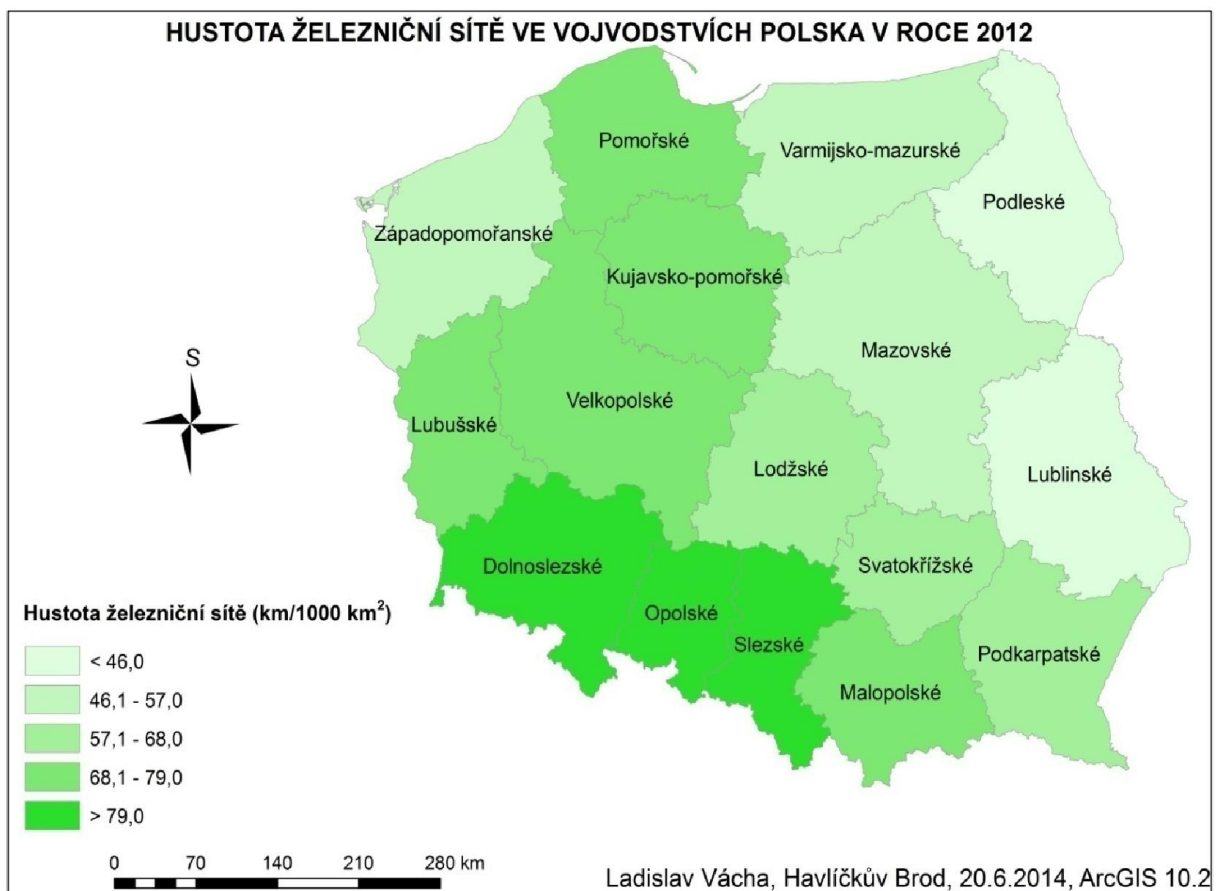
Zdroj: Eurostat (2014)

Naopak nejlepší podmínky znovu panují v Mazovsku, kde si občan přijde na 1 124 euro hrubého, v přepočtu přibližně 31 tisíc korun. Územní polarita mezi západními a východními regiony je poměrně dobře patrná.

Naprostě dokonalý kontrast mezi západním a východním Polskem detekuje **hustota železniční sítě**. Západovýchodní polaritu na rozdíl od předešlých ukazatelů nenarušuje Mazovské vojvodství, ale Západní Pomořansko. Sice je situováno v bezprostřední blízkosti hranic s Německem, ale s hustotou 56,6 km/1000 km² vykazuje „východní“ hodnotu. Suverénně nejlepšímu pokrytí železnicí se těší jihozápadní Polsko, přičemž nad všemi regiony vysoko ční Slezské vojvodství (170,6 km/1000 km²), které následují Dolnoslezsko (90,4 km/1000 km²) a Opolsko (88,4 km/1000 km²). Pokud bychom měli vypíchnout nejvýznamnější determinanty, jednalo by se o vysokou koncentraci průmyslu podpořenou ložisky nerostných surovin, zejména uhlí, napojení na vyspělé železniční systémy České republiky a Německa a především Trojí dělení Polska (1772–1795), po němž došlo k profilaci velkých rozdílů mezi vyspělým Pruským zábořem na západě a jihozápadě Polska na straně jedné, a zaostalejšími Ruským a Rakouským zábořem na straně druhé.

Na dně žebříčku se pohybují dva nejvýchodnější regiony, Podkarpatské (35,2 km/1000 km²) a Lublinské (42,2 km/1000 km²) vojvodství. Právě zde je názorně vidět, jakým směrem se šířila průmyslová revoluce, ale také územní dělba práce (jihozápad orientován na průmysl a východ na zemědělství) a posunutí státních hranic v průběhu dějin (Krejčí 2000). Mazovsko se tentokrát nepohybuje na nejvyšších příčkách, protože se nachází v oblasti východu, kde nebyla železniční doprava v období průmyslové revoluce tolik potřebná. Určitou roli může hrát i to, že se jedná o územně největší vojvodství, což může konečný výsledek zkreslovat.

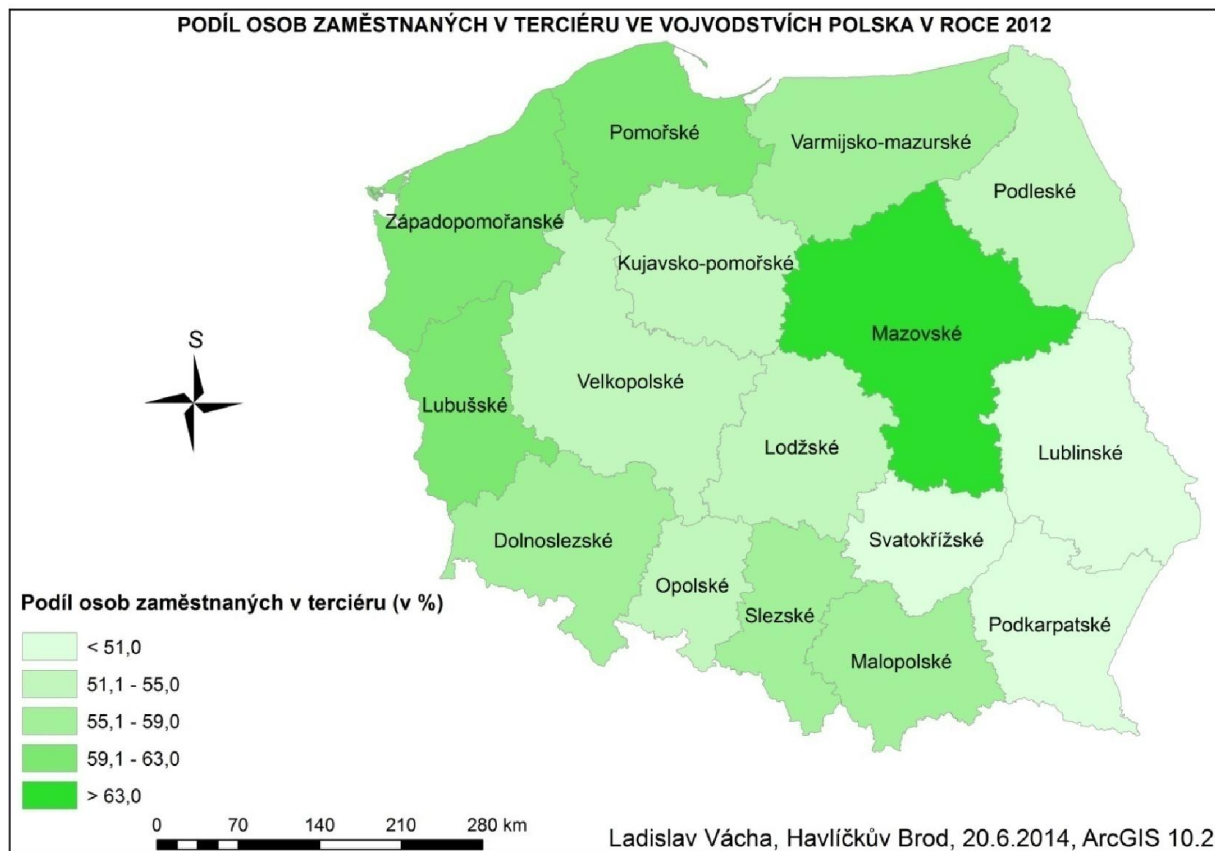
Mapa 4: Hustota železniční sítě ve vojvodstvích Polska v roce 2012

Zdroj: Eurostat (2014)

Jestliže v případě předchozího ukazatele Mazovské vojvodství pravidelnost územní polarizace nenarušilo, u **podílu obyvatel zaměstnaných v terciéru** se tak už stalo. V sektoru služeb na jeho území pracuje přibližně 66,7 procent obyvatel, čímž drží v Polsku primát. S naprostou jistotou lze prohlásit, že tento stav determinuje přítomnost hlavního města Varšavy. S určitým odstupem následují Pomořské (62,4 %) vojvodství, kde můžeme hledat souvislost s přítomností přístavního města Gdaňsk na pobřeží Baltského moře, a Západopomořanské vojvodství (61,6 %), jež nepochybně profituje z blízkosti s Německem.

Mapa 5: Podíl osob zaměstnaných v terciéru ve vojvodstvích Polska v roce 2012

Zdroj: GUS (2014)

Nejnižší zastoupení pracovní síly v terciérním sektoru má Svatokřížsko (47,5 %), což můžeme opět odůvodnit specializací na zemědělství. Územní polaritu můžeme v případě tohoto ukazatele zcela zřetelně rozluštit, protože regiony na jihozápadě a západě Polska, s výjimkou Opolského a Varmijsko-mazurského vojvodství, vykazují v průměru vyšší zaměstnanost v terciéru než regiony východní, přičemž výjimku opět tvoří Mazovské vojvodství.

Tabulka 4: Hodnoty ekonomických ukazatelů v jednotlivých regionech Polska

vojvodství	HDP/1 obyv. [Euro], (2011)	nezaměstnanost [%], (2013)	průměrná mzda [euro], (2013)	hustota železniční sítě [km/1000 km ²], (2012)	zaměstnanost v terciéru [%], (2012)
Lodžské	15 200	11,1	853	58,7	54,9
Mazovské	26 700	8,0	1 124	48,7	66,7
Malopolské	14 100	10,9	873	75,0	55,8
Slezské	17 700	9,7	959	170,6	58,4
Lublińské	11 100	10,3	840	42,2	50,8
Podkarpatské	11 100	14,4	801	58,1	49,9
Svatokřížské	12 200	13,0	812	62,5	47,5
Podleské	11 800	9,9	821	35,2	51,8
Velkopolské	17 000	8,8	850	70,0	51,9
Západopomořanské	13 800	10,1	861	56,6	61,6
Lubušské	13 500	9,7	801	70,4	59,1
Dolnoslezské	18 500	11,3	922	90,4	58,6
Opolské	13 100	9,4	842	88,4	51,1
Kujavsko-pomořské	13 400	12,4	812	72,0	53,1
Varmijsko-mazurské	11 800	11,4	781	52,2	55,9
Pomořské	15 600	10,0	930	69,0	62,4

Zdroj: Eurostat (2014), GUS (2014)

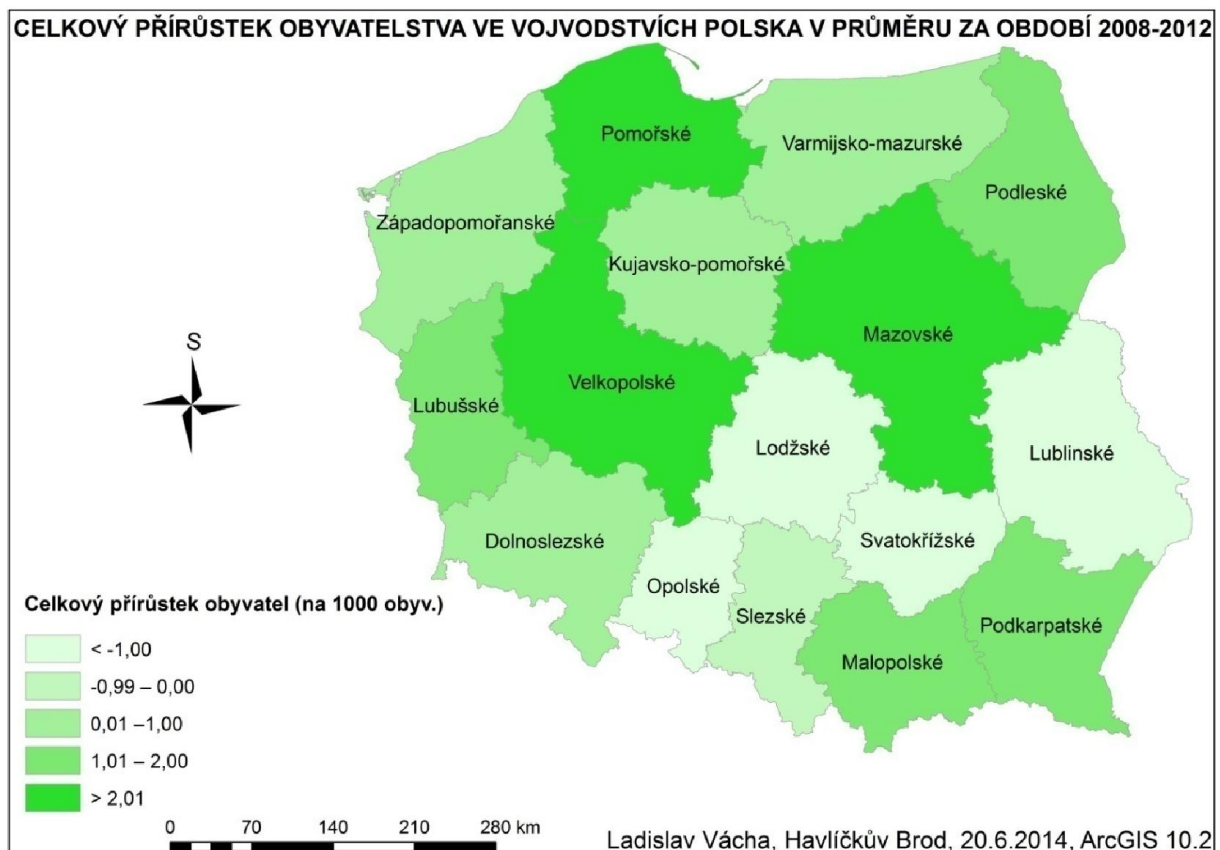
5.2 Sociální ukazatele

Podstatnou složku komplexní geografické sféry, na níž se dá územní polarita sledovat, tvoří i sociální oblast. Jako velmi cennou ji můžeme považovat z toho důvodu, že odhaluje skutečnosti, jež nejdou zcela jednoznačně určit při práci s ekonomickými indikátory. Vyjadřují demografické chování populace a značnou výpovědní hodnotu mají i v ohledu osídlení zkoumaného prostoru. V této podkapitole analyzují šestnáct vojvodství Polska celkem čtyř sociální ukazatele.

Cenné informace nabízí **celkový přírůstek obyvatelstva**, který v sobě zahrnuje přirozený (porodnost a úmrtnost) i mechanický pohyb (migrace) obyvatelstva. Pokud nabírá záporných hodnot, označuje se jako úbytek. Do značné míry vypovídá o tom, které regiony jsou pro občany Polska atraktivní, a které naopak nikoli. Kvůli větší reprezentativnosti dat byl sledován za pětileté období, od roku 2008 do roku 2012. Nejvyšší přírůstek obyvatelstva podle očekávání vykazuje Mazovské vojvodství, což způsobuje jak vyšší přirozený přírůstek, tak i příznivá situace z pohledu migrace. Kvůli vysokoškolskému vzdělání, vyšším platům a širší nabídce pracovních míst se sem stěhují mladí lidé, kteří zde zakládají rodiny. Podobná charakteristika se dá uplatnit i na Pomořské vojvodství, jež ve výši celkového přírůstku obyvatelstva obsadila 2. místo. Pozitivní vliv se dá přisuzovat městu Gdaňsk, významnému

polskému přístavu na pobřeží Baltského moře a centru regionu. Za migračně atraktivní lze označit i třetí Velkopolské vojvodství, které má na svém území důležité centrum Poznaň. Prostor Polska nevykazuje takřka žádný gradient, jedná se o hlavně vztah jádro–periferie, o čemž svědčí regiony s nižší hodnotou (Lodžské, Lublinské či Svatokřížské vojvodství), odkud se zřejmě hlavně mladá část populace stěhuje do sousedních regionů, v tomto případě hlavně atraktivního Mazovska.

Mapa 6: Celkový přírůstek obyvatelstva ve vojvodstvích Polska (2008-2012)

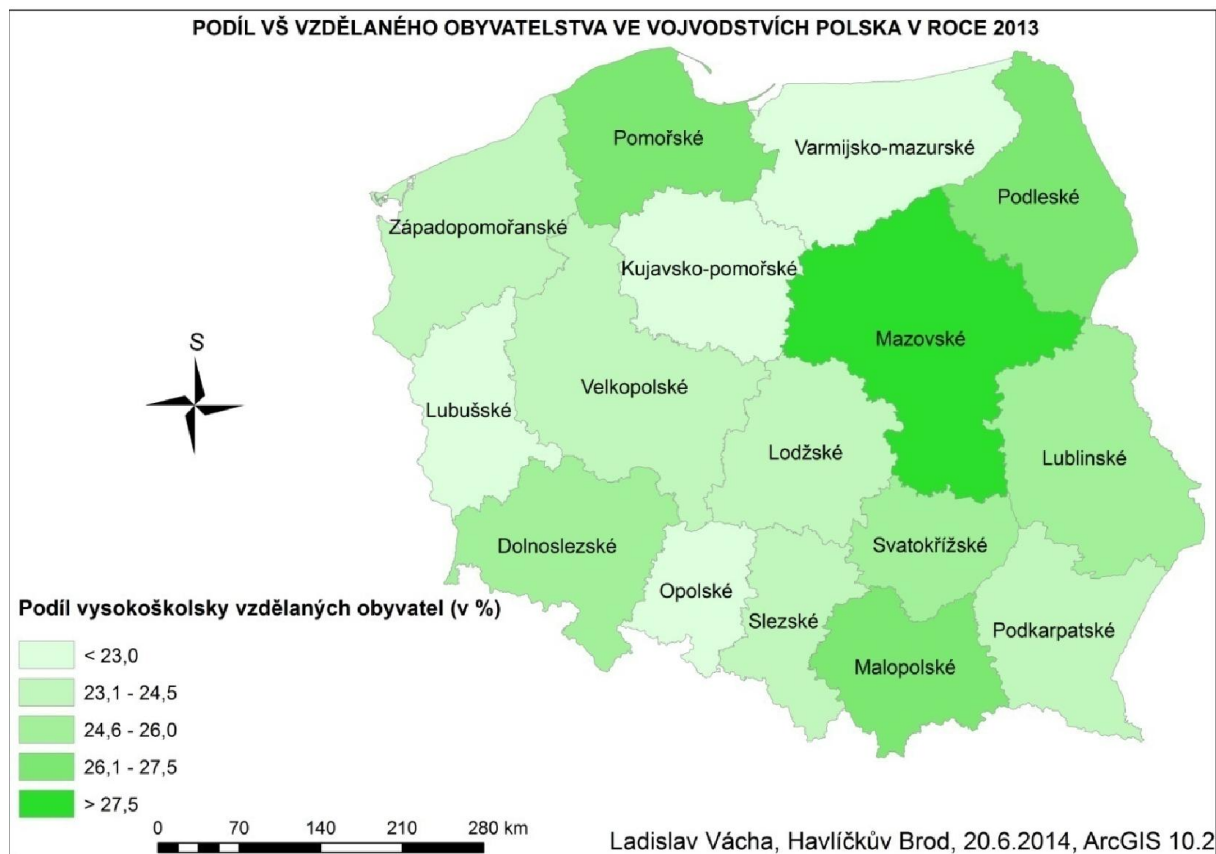
Zdroj: Eurostat (2014)

Podíl vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva ukazuje, že vysokoškoláci, tedy především mladí lidé, se koncentrují do migračně atraktivnějších regionů. Znovu dominuje Mazovské vojvodství, jež má více než třetinu obyvatelstva s nejvyšším možným vzděláním (35,4 %). Pod tímto stavem se podepisuje především to, že se sem soustředí věda a výzkum, což vede k vyšší koncentraci vysokých škol, širší nabídce studovaných oborů a rychlému uplatnění na místním trhu práce.

Pokud se podíváme na níže přiloženou mapu 7, dospějeme k závěru, že na území Polska můžeme detekovat slabší gradient v opačném směru, to znamená, že hodnota daného jevu roste od východu k západu. Nejpriznivější situace panuje ze západní poloviny země

v Pomořském vojvodství (26,7 %). Nejnižší hodnoty naopak registrujeme v Lubušsku (20,6 %), Kujavsko-pomořském a Varmijsko-mazurském vojvodství (obě shodně 20,7 %).

Mapa 7: Podíl VŠ vzdělaného obyvatelstva ve vojvodstvích Polska v roce 2013

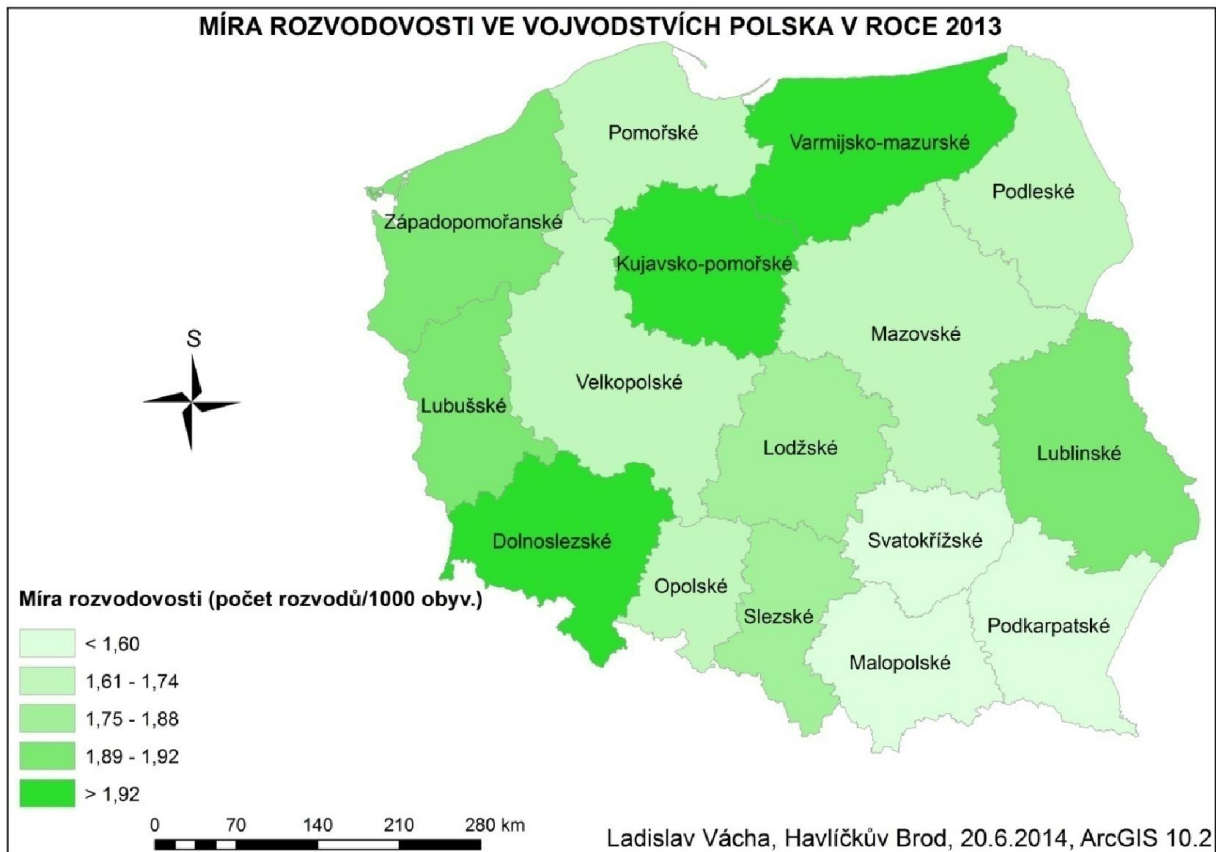

Zdroj: GUS (2014)

Vyšší míra **rozvodovosti se dala očekávat v nejzápadnějších polských regionech**, což se ale nakonec potvrdilo jen zčásti. První příčku obsadilo Dolnoslezské vojvodství (2,04 rozvodu na tisíc obyvatel), ale hned těsně za ním skončily překvapivě Kujavsko-Pomořské (2,01 rozvodu na tisíc obyvatel) a Varmijsko-mazurské vojvodství (1,93 rozvodu na tisíc obyvatel), která náleží svou geografickou polohou spíše k východnější části země.

Podle očekávání najdeme nejnižší hodnoty u nejvýchodnějších vojvodství, Svatokřížského (1,09 rozvodu na tisíc obyvatel) a Podkarpatského (1,10 rozvodu na tisíc obyvatel), což do značné míry ovlivňuje faktor silnější tradice. Vysoké hodnoty vykazují také geografickou polohou nejzápadnější regiony, Lubušské (1,92 rozvodu na tisíc obyvatel) a Západopomořanské vojvodství (1,91 rozvodu na tisíc obyvatel), kde se uplatňuje faktor nižší míry religiozity.

Mapa 8: Míra rozvodovosti ve vojvodstvích Polska v roce 2013

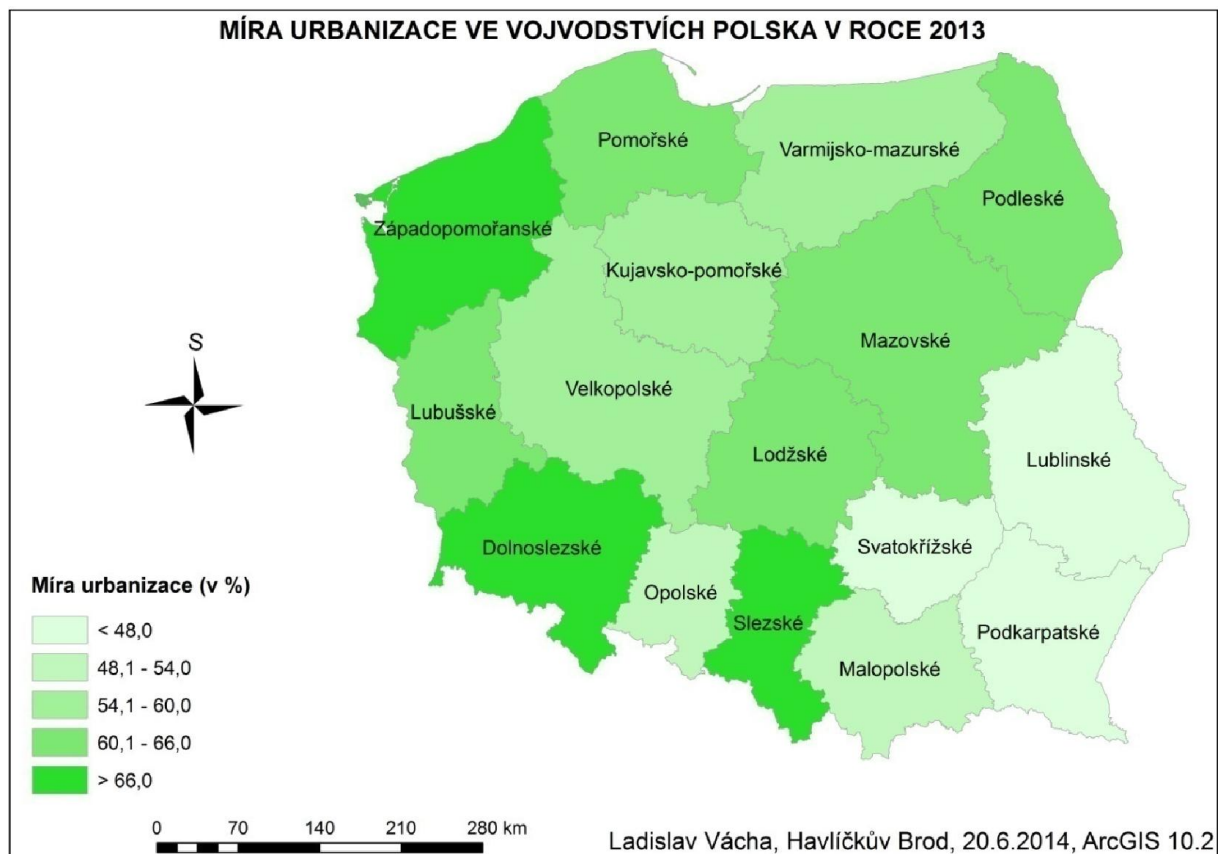
Zdroj: GUS (2014)

Výčet sociálních ukazatelů uzavírá **míra urbanizace**, jež nevykazuje výraznější územní pravidelnost. Opět však platí, že nejvyšších hodnot nabývají západní regiony. Nejvíce Slezské (77,4 %), Dolnoslezské (69,4 %) a Západopomořanské vojvodství (68,6 %). V případě prvních dvou se dá poukázat na polohu v ekonomicky vyspělé a výrazně průmyslové oblasti Polska, u Západního Pomořanska se uplatňují méně příznivé fyzicko-geografické podmínky, z nichž vyplývá nižší osídlení a koncentrace obyvatelstva do významných měst. Na situaci ve všech třech regionech se určitě projevil i historický kontext, konkrétně vliv Německa a České republiky díky posunutí státních hranic.

Nejnižší podíl městského obyvatelstva mají opět jihovýchodně situované regiony, Podkarpatsko (41,3 %), Svatokřížsko (44,8 %) a Lublinsko (46,3 %). Stojí za tím především velká orientace na zemědělství, jež vyžaduje územní rozptýlenost kvůli pravidelnému obdělávání úrodné půdy, s tím souvisí vysoká tradičnost těchto regionů a v případě Podkarpatského vojvodství může stav determinovat i reliéf, protože sem ze Slovenska zasahuje pohoří Karpaty. Ještě připomeňme, že urbanizace představovala průvodní jev v době průmyslové revoluce, jež na východ Polska dorazila s větším zpožděním a ve značně omezenější míře. Dalším determinantem je to, že po odsunutí německého obyvatelstva

z pohraničních oblastí byla na západě země primárně dosidlována města, zatímco spousta vesnicí zanikla (Nováček 2012).

Mapa 9: Míra urbanizace ve vojvodstvích Polska v roce 2013

Zdroj: GUS (2014)

Tabulka 5: Hodnoty sociálních ukazatelů v jednotlivých regionech Polska

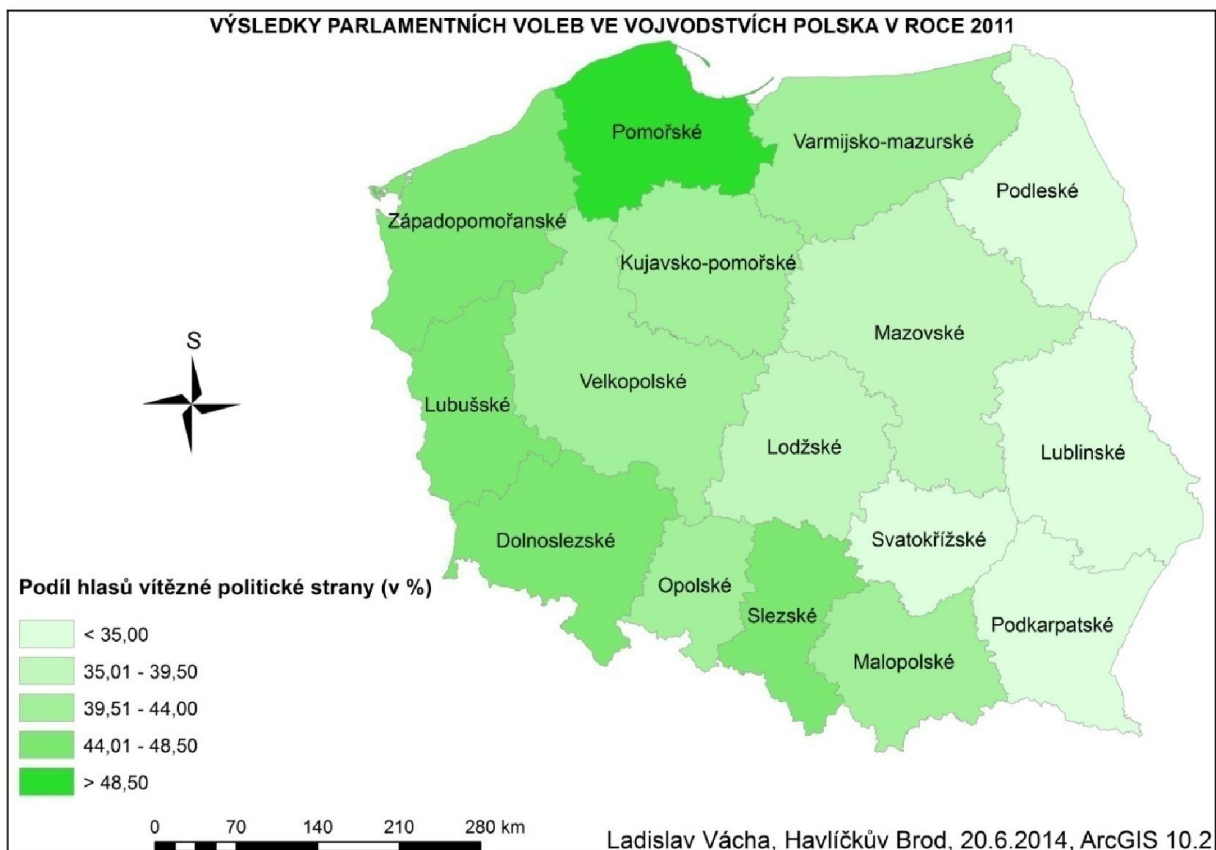
vojvodství	celkový přírůstek [na 1000 ob.], (2008-2012)	VŠ vzdělání [%], (2013)	rozvodovost [na 1000 ob.], (2013)	urbanizace [%], (2013)
Lodžské	-1,97	23,5	1,75	63,4
Mazovské	3,20	35,4	1,72	64,2
Malopolské	1,70	26,6	1,19	48,7
Slezské	-0,53	24,4	1,87	77,4
Lublinské	-1,50	25,5	1,91	46,3
Podkarpatské	1,10	23,1	1,10	41,3
Svatokřížské	-1,70	26,0	1,09	44,8
Podleské	1,43	26,1	1,67	60,4
Velkopolské	2,20	23,4	1,66	55,2
Západopomořanské	0,91	23,9	1,91	68,6
Lubušské	1,30	20,6	1,92	63,1
Dolnoslezské	0,62	25,1	2,04	69,4
Opolské	-2,14	20,9	1,62	52,1
Kujavsko-pomořské	0,95	20,7	2,01	60,0
Varmijsko-mazurské	0,32	20,7	1,93	59,3
Pomořské	2,97	26,7	1,73	65,1

Zdroj: Eurostat (2014), GUS (2014)

5.3 Ostatní ukazatele

Poslední skupinou jsou ostatní aspekty, které reprezentují kulturní a politické postoje obyvatelstva v jednotlivých polských vojvodstvích. O poznání důležitější roli sice hrály v historii, kvůli čemuž je jim při analýze přikládána ve srovnání s ekonomickými a sociálními indikátory nižší důležitost, nicméně stále představují složku komplexní geografické reality. Dá se očekávat, že právě v případě Polska budou vykazovat z pohledu územní polarizace určité pravidelnosti.

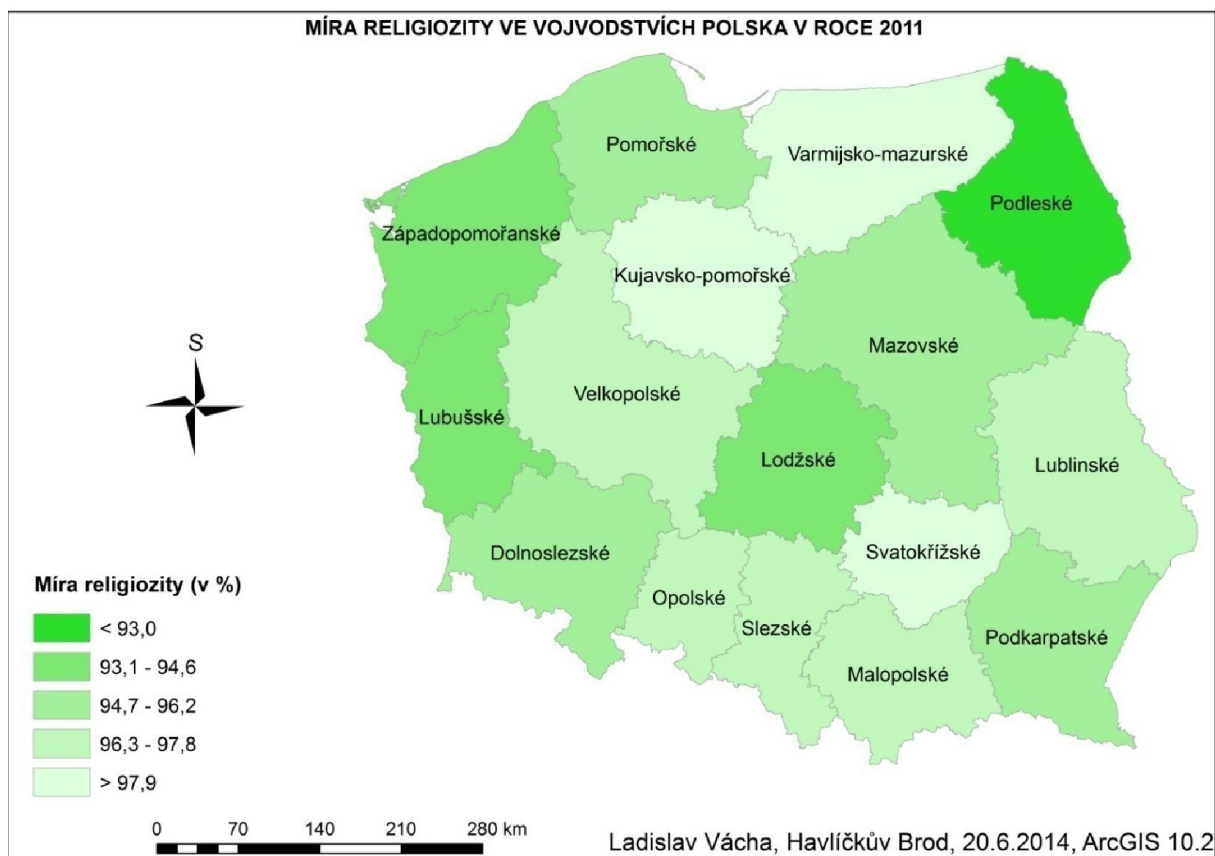
Mapa 10: Výsledky parlamentních voleb ve vojvodstvích Polska v roce 2011

Zdroj: Wybory 2011 (2014)

To se potvrzuje hned v prvním případě, kdy byly na základě **výsledků parlamentních voleb** zjišťovány politické preference obyvatel. Vítěznou stranou se v Polsku stala Platforma Obyvatelstva, přičemž sledován byl podíl jejích hlasů v jednotlivých regionech. Jedná se o liberální politickou stranu, která se těšila největší popularitě právě v západních regionech. Gradient v západovýchodním směru je z náhledu na obrázek 10 velmi dobře zřetelný. Platforma Obyvatelstva získala nejvyšší podíl hlasů v Pomořském (50,55 %), Západo-pomořanském (46,58 %) a Dolnoslezském (45,95 %) vojvodství. Naopak na východě země v Lublinsku (23,04 %) a Podkarpatsku (24,79 %) dominovala strana Právo a Spravedlnost, jež, jak už samotný název napovídá, preferuje sociální jistoty a je konzervativnější. Právě na volebních preferencích lze nejvíce vidět aspekt tradice, který se do výsledků naprosto zřetelně promítá a je pro východ Polska typický.

Mapa 11: Míra religiozity ve vojvodstvích Polska v roce 2011

Zdroj: GUS (2014)

Míra religiozity, jinak také podíl věřících, sledovala na území Polska křesťanské obyvatelstvo. Z mapy 11 není z pohledu územní polarity patrná žádná větší pravidelnost, ale můžeme si povšimnout hned dvou zajímavých anomálií. Zaprvé, Podleské vojvodství, které patří mezi nejvýchodnější regiony státu, i přesto vykazuje úplně nejnižší hodnotu ze všech regionů, pouze 89,35 %. Hned 6,3 % z toho zaujímají pravoslavní, což se dá přisuzovat vysokému podílu cizinců ze sousedního Běloruska a také Ukrajiny. Zadruhé, Mazovské vojvodství vykazuje poměrně vysokou hodnotu (95,06 %), i když by se dalo očekávat, že se z pohledu tohoto ukazatele bude chovat jako jeden z „nejzápadnějších“ regionů. Na tomto případě je vidět heterogenita vojvodství, velký kontrast mezi metropolitní oblastí Varšavy a dalšími částmi regionu. Určitý vliv má v tomto případě zřejmě i podíl cizinců, obyvatelstvo vyznávající pravoslavnou církev je zastoupeno více než třemi procenty. Nejvyšší podíl křesťanstva registrujeme ve Varmijsko-mazurském vojvodství (98,36 %) při pobřeží Baltského moře.

Tabulka 6: Hodnoty ostatních ukazatelů v jednotlivých regionech Polska

vojevodství	výsledky parlamentních voleb [%], (2011)	míra religiozity [%], (2011)
Lodžské	35,84	93,98
Mazovské	38,55	95,06
Malopolské	40,15	96,52
Slezské	44,46	97,05
Lublinské	23,04	97,06
Podkarpatské	24,79	96,19
Svatokřížské	25,39	98,29
Podleské	29,68	89,35
Velkopolské	42,84	97,66
Západopomořanské	46,58	93,98
Lubušské	44,78	94,31
Dolnoslezské	45,95	95,34
Opolské	44,00	97,23
Kujavsko-pomořské	41,65	98,03
Varmijsko-mazurské	42,01	98,36
Pomořské	50,55	94,99

Zdroj: Wybory 2011 (2014)

5.4 Faktorová analýza

Pro objektivní a exaktní srovnání konečných výsledků došlo k dalšímu zpracování statistických dat z předcházejících podkapitol na základě faktorové analýzy, která byla provedena ve dvou variantách. První z nich můžeme označit jako metodu pořadí, při níž jsou na základě sledovaných ukazatelů jednotlivé regiony seřazeny do tabulky od „nejzápadnější“ (1) po „nejvýchodnější“ (16) hodnotu. Další krok tvoří přiřazení hodnoty (1-16) regionům podle jejich „umístění“ ve statistickém souboru, počítání celkových indexů pro tři kategorie ukazatelů a z nich nakonec i souhrnného indexu, který všechny tyto tři složky reprezentuje, což je podrobně popsáno v kapitole metodika práce (3). Nejnižší hodnota výsledného souhrnného indexu určuje „nejzápadnější“ region, zatímco nejvyšší hodnotu výsledného souhrnného indexu vykazuje „nejvýchodnější“ region. Výhoda tohoto postupu spočívá v jeho jednoduchosti, ale určité úskalí skýtá nemožnost sledování velikostních rozdílů mezi jednotlivými regiony z pohledu sledovaných socioekonomických ukazatelů.

Tabulka 7: Pořadí jednotlivých regionů Polska podle hodnot vybraných indikátorů

Vojvodství	Lodžské	Mazovské	Malopolské	Slezské	Lublinské	Podkarpatské	Svatokřížské	Podleské	Velkopolské	Západopomořské	Lubuňské	Dolnoslezské	Opolské	Kujavsko-pomořské	Varmijsko-mazurské	Pomořské
HDP/1 obyv.	6	1	7	3	15	15	12	13	4	8	9	2	11	10	13	5
nezaměstnanost	11	1	10	4	9	16	15	6	2	8	4	12	3	14	13	7
průměrná mzda	7	1	5	2	10	14	12	11	8	6	14	4	9	12	16	3
hustota železniční sítě	10	14	4	1	15	11	9	16	7	12	6	2	3	5	13	8
zaměstnanost v terciéru	9	1	8	6	14	15	16	12	11	3	4	5	13	10	7	2
celkový přírůstek	15	1	4	12	13	7	14	5	3	9	6	10	16	8	11	2
VŠ vzdělání	10	1	3	8	6	12	5	4	11	9	16	7	13	14	14	2
Rozvodovost	8	10	14	7	5	15	16	11	12	5	4	1	13	2	3	9
Urbanizace	6	5	13	1	14	16	15	8	11	3	7	2	12	9	10	4
parlamentní volby	12	11	10	5	16	15	14	13	7	2	4	3	6	9	8	1
podíl věřících	2	6	9	10	11	8	15	1	13	2	4	7	12	14	16	5

Zdroj: vlastní šetření

Tabulka 8: Celkové indexy podle metody pořadí regionů Polska

Vojvodství	index ekonomický	index sociální	index pro ostatní	souhrnný index	pořadí regionu
Lodžské	17,20	19,50	7,00	8,74	9.
Mazovské	7,20	8,50	8,50	4,84	2.
Malopolské	13,60	17,00	9,50	8,02	7.
Slezské	6,40	14,00	7,50	5,58	4.
Lublinské	25,20	19,00	13,50	11,54	14.
Podkarpatské	28,40	25,00	11,50	12,98	15.
Svatokřížské	25,60	25,00	14,50	13,02	16.
Podleské	23,20	14,00	7,00	8,84	10.
Velkopolské	12,80	18,50	10,00	8,26	8.
Západopomořské	14,80	13,00	2,00	5,96	5.
Lubuňské	14,80	16,50	4,00	7,06	6.
Dolnoslezské	10,00	10,00	5,00	5,00	3.
Opolské	15,60	27,00	9,00	10,32	12.
Kujavsko-pomořské	20,40	16,50	11,50	9,68	11.
Varmijsko-mazurské	24,80	19,00	12,00	11,16	13.
Pomořské	10,00	8,50	3,00	4,30	1.

Zdroj: vlastní výpočty

Z tabulky celkových indexů podle metody pořadí regionů Polska zjistíme hned při prvním pohledu překvapivý výsledek. „Nejzápadnějším“ regionem není Mazovské vojvodství s hlavním městem Varšavou, jak by se dalo očekávat, ale najdeme ho až na druhém místě. Díky nižšímu souhrnnému indexu skončilo na úplném čele Pomořské vojvodství, které sice zaostalo v celkovém ekonomickém indexu za Mazovským i za celkově čtvrtým Slezským vojvodstvím, ale vše vyvážilo velmi nízkým celkovým indexem v kategorii „ostatní“, kde zaostalo jen za Západopomořanským vojvodstvím. Mazovsko překvapivě neovládlo ekonomický aspekt, i když ve čtyřech z pěti sledovaných socioekonomických ukazatelů stálo na prvním místě. V tomto ohledu se mu stala osudovým velmi nízká hustota železniční sítě, jež je dokonce třetí nejnižší v celém Polsku. Na konečnou druhou příčku ho však odsunuly „ostatní“ aspekty, v nichž region překvapivě vykazoval poměrně vysoké hodnoty. Můžeme z toho usuzovat, že poloha regionu ve východní části státu do určité míry ovlivňuje jeho charakter z politického a kulturního pohledu. Na základě dosažených výsledků patří mezi „západnější“ regiony Pomořské, Mazovské, Dolnoslezské, Slezské, Západopomořanské, Lubušské, Malopolské a Velkopolské vojvodství.

„Nejvýchodnějším“ regionem je v rámci Polska Svatokřížské vojvodství, který jen velmi těsně zaostalo za sousedním vojvodstvím Podkarpatským. I když Podkarpatsko předčilo v celkovém ekonomickém indexu, na poslední pozici ho nakonec upoutal celkový index pro ostatní ukazatele. Do východnější poloviny země spadají také Lublinské vojvodství, což koresponduje s jeho geografickou polohou při hranici s Běloruskem a Ukrajinou, Varmijsko-mazurské vojvodství na severu Polska při pobřeží Baltského moře a dokonce i Opolské vojvodství, které představuje na území státu největší anomálii. I když se nachází na jihozápadě při hranici s Českou republikou, kde se rozkládá mezi Dolnoslezským a Slezským vojvodstvím, třetím a čtvrtým „nejzápadnějším“ regionem, vykazovanými hodnotami sledovaných socioekonomických ukazatelů zřetelně inklinuje k Východu. Klíčovou roli zde hraje celkový sociální index, který je v Opolském vojvodství nejvyšší v celém Polsku. Do východní poloviny Polska se zařazují ještě také Kujavsko-pomořské, Podleské s nečekaně nízkou mírou religiozity a Lodžské vojvodství.

Druhá varianta faktorové analýzy má velkou výhodu v reflexi velikosti regionálních disparit mezi jednotlivými vojvodstvími Polska, které sledované socioekonomické ukazatele vykazují. Indexy získané na základě metody regionálních odchylek od mediánu (viz kapitola 3) nabývají hodnoty vyšší než 100 („západnější“ regiony), nebo nižší než 100 („východnější“ regiony).

Tabulka 9: Indexy získané na základě metody regionálních odchylek od mediánu

vojevodství	HDP/1 obyv.	míra nezaměstnanost	průměrná hrubá měsíční mzda	hustota železniční sítě	Podíl osob zaměstnaných v terciéru	celkový přírůstek obyvatelstva	podíl VŠ vzdělaných osob	míra rozvodovosti	míra urbanizace	parlamentní volby	míra religiozity
Lodžské	111,36	91,18	100,83	89,28	99,19	-211,83	97,31	100,57	105,32	85,68	102,46
Mazovské	195,60	121,57	132,86	74,07	120,51	344,09	146,58	98,85	106,64	92,16	101,34
Malopolské	103,30	93,14	103,19	114,07	100,81	182,80	110,14	68,39	80,90	95,98	99,82
Slezské	129,67	104,90	113,36	259,47	105,51	-56,99	101,04	107,47	128,57	106,29	99,27
Lublińské	81,32	99,02	99,29	64,18	91,78	-161,29	105,59	109,77	76,91	55,08	99,26
Podkarpatské	81,32	58,82	94,68	88,36	90,15	118,30	95,65	63,22	68,60	59,26	100,17
Svatokřížské	89,38	72,55	95,98	95,06	85,82	-182,80	107,66	62,64	74,42	60,70	97,99
Podleské	86,45	102,94	97,04	53,54	93,59	153,76	108,07	95,98	100,33	70,95	107,27
Velkopolské	124,54	113,73	100,47	106,46	93,77	236,56	96,89	95,40	91,69	102,41	98,64
Západopomořanské	101,10	100,98	101,77	86,08	111,29	97,85	98,96	109,77	113,95	111,36	102,46
Lubuńské	98,90	104,90	94,68	107,07	106,78	139,78	85,30	110,34	104,82	107,05	102,12
Dolnoslezské	135,53	89,22	108,98	137,49	105,87	66,67	103,93	117,24	115,28	109,85	101,05
Opolské	95,97	107,84	99,53	134,45	92,32	-230,11	86,54	93,10	86,54	105,19	99,09
Kujavsko-pomořské	98,17	78,43	95,98	109,51	95,93	102,15	85,71	115,52	99,67	99,57	98,26
Varmijsko-mazurské	86,45	88,24	92,32	79,39	100,99	34,41	85,71	110,92	98,50	100,43	97,91
Pomořské	114,29	101,96	109,93	104,94	112,74	319,35	110,56	99,43	108,14	120,85	101,41

Zdroj: vlastní výpočty

Tabulka 10: Celkové indexy získané na základě metody regionálních odchylek od mediánu

vojevodství	index ekonomický	index sociální	index pro ostatní	souhrnný index	pořadí regionů
Lodžské	196,74	45,68	94,07	67,30	13.
Mazovské	257,84	348,08	96,75	140,53	1.
Malopolské	205,80	221,11	97,90	104,96	7.
Slezské	285,16	140,04	102,78	105,60	6.
Lublińské	174,24	65,48	77,17	63,38	15.
Podkarpatské	165,34	172,88	79,71	83,59	12.
Svatokřížské	175,52	30,96	79,34	57,16	16.
Podleské	173,42	229,06	89,11	98,32	10.
Velkopolské	215,58	260,26	100,52	115,27	3.
Západopomořanské	200,48	210,26	106,91	103,53	8.
Lubuńské	204,94	220,12	104,58	105,93	5.
Dolnoslezské	230,84	201,56	105,45	107,57	4.
Opolské	212,04	18,04	102,14	66,44	14.
Kujavsko-pomořské	191,20	201,52	98,91	98,33	9.
Varmijsko-mazurské	178,96	164,76	99,17	88,58	11.
Pomořské	217,54	318,74	111,13	129,48	2.

Zdroj: vlastní výpočty

Metoda regionálních odchylek od mediánu již potvrdila dominanci Mazovského vojvodství, jehož území z pohledu vybraných socioekonomických ukazatelů pozitivně ovlivňuje přítomnost hlavního města Varšavy, nejvyspělejšího centra Polska (Mazovskému vojvodství se detailně věnuje následující kapitola 6). U tohoto regionu se potvrdila velká dominance ve výši regionálního HDP per capita (PPS) a průměrné hrubé měsíční mzdy, v nichž výrazně předčil zbývající vojvodství. I přesto nemá nejvyšší celkový ekonomický index, v němž zaujímá druhé místo za Slezským vojvodstvím. Může za to jediný ukazatel, a to hustota železniční sítě, v níž Mazovsko za Slezskem propastně zaostává. Manko v ekonomickém aspektu ale dohnalo extrémně vysokým celkovým sociálním indexem, který se v jeho případě přehoupl dokonce přes hodnotu 300, což se ze zbývajících regionů povedlo už jen Pomořskému vojvodství, jež v konečném pořadí podle této metody skončilo na 2. místě. Jako „nejvýhodnější“ region znovu vyšlo z celkového hodnocení Svatokřížské vojvodství, které odsoudila k poslední příčce nízká hodnota celkového sociálního indexu. Jen mírně lépe vyzněla bilance pro patnácté Lublinské vojvodství a překvapivě čtrnácté Opolské vojvodství, jež stejně jako u metody pořadí regionů vystupuje na území Polska jako anomálie (viz shrnutí výsledků u metody pořadí regionů).

Metoda regionálních odchylek od mediánu byla použita za účelem ověření výsledků, jichž jednotlivé regiony dosáhly v případě metody pořadí. I když postavení většiny vojvodství s menšími odchylkami potvrdila (znovu desáté skončilo Podleské vojvodství a 16. pozice opět připadla Svatokřížskému vojvodství), v některých případech dospěla k výrazně odlišnému hodnocení. Sluší se však podotknout, že z pohledu rozdělení Polska na dvě poloviny se výsledky shodují s druhou variantou faktorové analýzy, tedy že regiony nevystoupily ze svých skupin (1.–8. a 9.–16.). Celkový sociální, a tím pádem i souhrnný index výrazně zkreslil celkový přírůstek obyvatelstva, který vykazoval velké rozdíly mezi jednotlivými regiony. Velmi pozitivně ovlivnil sociální aspekt Velkopolského vojvodství, které tak v konečném pořadí stanulo na 3. příčce, čímž si výrazně polepšilo, protože v případě metody pořadí obsadilo hraniční 8. místo. Naopak v celkovém přírůstku obyvatelstva výrazně zaostalo Lodžské vojvodství, jež z tohoto důvodu vykazovalo nízký sociální i souhrnný index a umístilo se tak až jako třinácté, přitom v metodě pořadí vyšlo z východní poloviny Polska nejlépe (9. příčka). Zaslouhou tohoto sociálního ukazatele poskočilo také Podkarpatské vojvodství (z 15. na 12. pozici), zatímco Západopomořanské vojvodství citelně ztratilo (z 5. na 8. příčku).

6. Syntéza územní polarity Polska

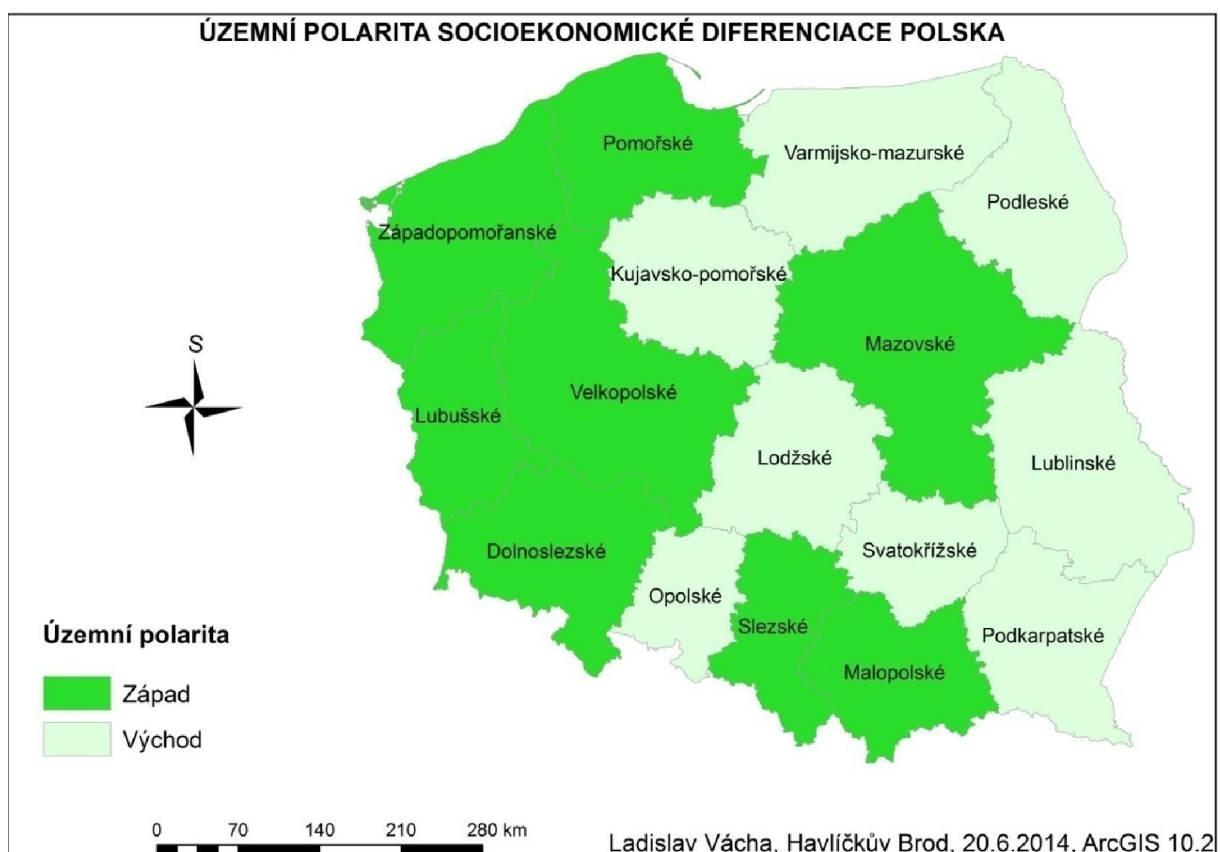
Provedená analýza regionů na základě vybraných socioekonomických ukazatelů poukazuje na zřetelnou územní polaritu Polska. Mezi cíle, které si tato práce vytyčila, patří určování hlavních determinantů, jež se na její profilaci podílely a podílejí, na základě vykazovaných regionálních disparit hledání prostorových pravidelností, s čímž úzce souvisí detekce a určení směru potenciálního gradientu, a nakonec rozčlenění sledovaných indikátorů podle vykazované polarity do tří různých kategorií. Úvodní část kapitoly shrnuje vývoj postavení Polska v rámci Evropy a socioekonomickou diferenciaci jeho regionů, přičemž se také samostatně věnuje Mazovskému vojvodství, jemuž na základě zjištěných výsledků přísluší v rámci země výsadní postavení.

Pozice Polska v průběhu dějin nezůstávala statická, ale naopak se velmi dynamicky měnila. Zatímco v minulosti se země společně s dalšími středoevropskými státy dlouho označovala za východní periferii Západu, po 2. světové válce se stala jedním ze „satelitů“ Sovětského svazu, což ji transformovalo do polohy západního okraje Východu. Po pádu železné opony se o ní často hovoří jako o přechodové zóně, která tvoří hranici mezi oběma rozdílnými bloky. Právě uplatňování vlivu vyspělejšího Západu a zaostalejšího Východu v jednotlivých oblastech Polska způsobilo vznik rozdílů mezi západní a východní polovinou státu, již znázorňují níže přiložené mapy 12 a 13. Jako západní regiony vyšly z hodnocení Mazovské, Pomořské, Dolnoslezské, Slezské, Západopomořanské, Lubušské, Malopolské a Velkopolské vojvodství, zatímco za východní regiony můžeme označit Lodžské, Podleské, Kujavsko-pomořské, Opolské, Varmijsko-mazurské, Lublinské, Podkarpatské a Svatokřížské vojvodství.

Mazovské vojvodství na základě konečných výsledků vystupuje podle očekávání jako metropolitní region. Hlavní důvod spočívá v přítomnosti hlavního města Varšavy, nejvýznamnějšího a nejrozvinutějšího centra Polska, které koncentruje ekonomické, řídicí a další funkce. Jedná se o největší vojvodství Polska, jež zaujímá rozlohu přibližně 35 600 km² a žije zde zhruba 5,2 milionu obyvatel, z čehož přibližně hned třetinu tvoří populace Varšavy (1,7 milionu obyvatel). Mazovsko stanulo na úplném čele pořadí regionů ve čtyřech z pěti ekonomických ukazatelů, přičemž zcela dominovalo ve výši regionálního HDP per capita (PPS), průměrné hrubé měsíční mzdě a podílu osob zaměstnaných v terciéru, v současnosti nejproduktivnějším a nejperspektivnějším sektoru hospodářství. Za velkou rozvinutostí vojvodství nepochybně stojí i další pozitivní faktory, mezi něž se ze sociálního hlediska řadí na území Polska nejnížší míra nezaměstnanosti, nejvyšší podíl vysokoškolsky vzdělaných

osob a nejvyšší celkový přírůstek obyvatelstva. Výhodu Mazovska lze vidět také v široké nabídce pracovních příležitostí, již nabízí především Varšava, která tak láká příchod mladé části populace. Co se týče kategorie ukazatelů „ostatní“, jež zahrnovala výsledky parlamentních voleb a míru religiozity, můžeme hovořit o určitém ovlivnění geografickou polohou ve východní části země. V prvním případě se vojvodství zařadilo mezi všemi regiony až na 11. místo, ve druhém už sice spadalo k „západnějším“ regionům, ale i tak vykázalo poměrně vysokou hodnotu (6. místo). Na druhou stranu je třeba brát v potaz velkou rozlohu regionu, která může způsobovat větší kontrast mezi metropolitní oblastí Varšavy a okolním územím. Ke kladům exponovanosti Mazovska ve východní polovině země se řadí určitá vyváženost, protože jeho přítomnost může příznivě ovlivňovat zaostalejší regiony Polska ve svém okolí, především při východní státní hranici státu. Z hlediska regionálního rozvoje tak může docházet k o něco snazšímu zmírňování regionálních disparit, jež se mezi jednotlivými vojvodstvími objevují.

Mapa 12: Územní polarita socioekonomické diferenciacie Polska

Zdroj: vlastní zpracování

Pohled na mapu 12 nabízí pohled na relativně přesně rozdělené území Polska na dvě odlišné poloviny. Dochází však ke dvěma anomáliím. První z nich představuje Opolské

vojvodství, které se sice geografickou polohou nachází v jihozápadní části státu a je vklíněno mezi dva vyspělé sousedy, Slezsko a Dolnoslezsko, ale i přesto vykazovanými hodnotami sledovaných socioekonomických ukazatelů viditelně inklinuje k východním regionům. Druhá spočívá v přítomnosti Mazovského vojvodství s hlavním městem Varšavou, na základě zjištěných výsledků typicky „západního“ regionu, ve východní části země.

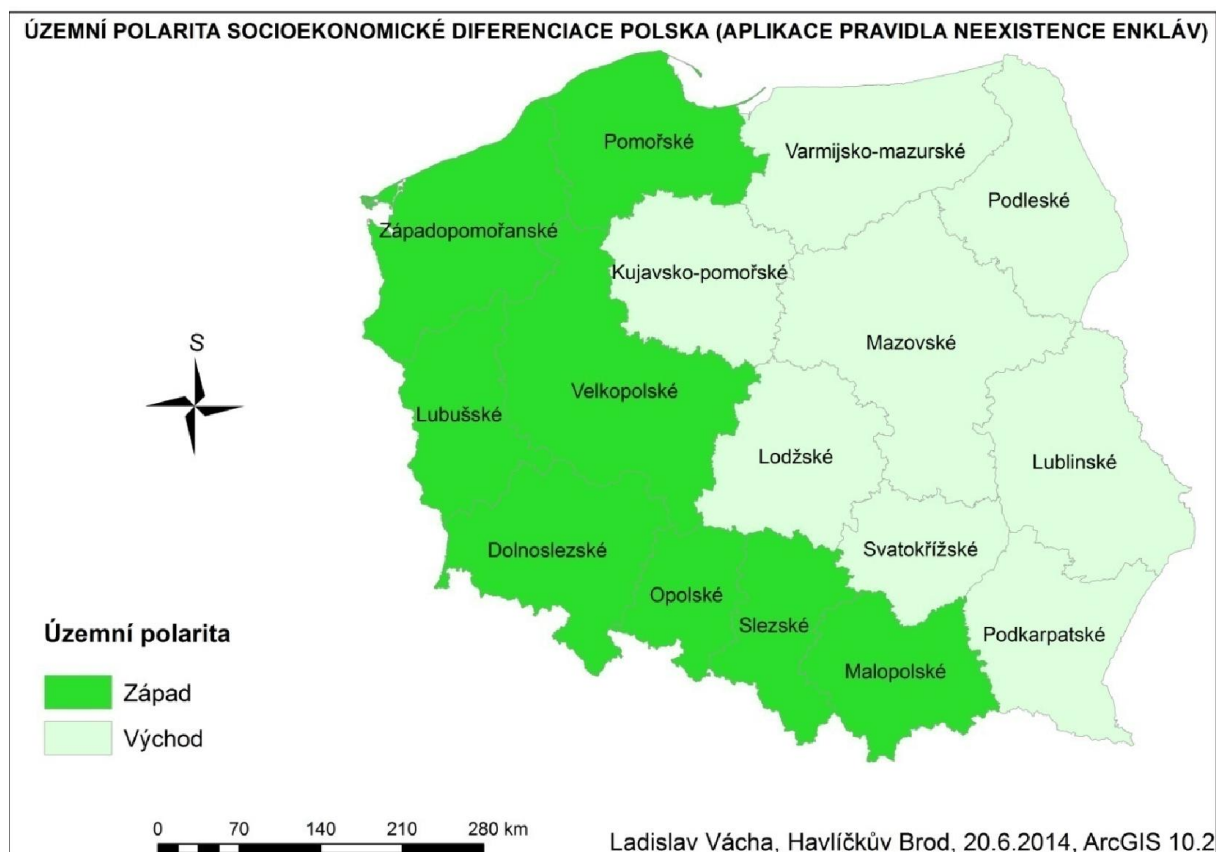
Z tohoto důvodu došlo k aplikaci tzv. pravidla neexistence enkláv (odděleného území), na jehož základě se Opolské vojvodství přiřčlenilo k západní polovině státu, zatímco Mazovské vojvodství, což by patrně umožnilo vyloučení velmi příznivého vlivu hlavního města Varšavy na celý region, bylo zakomponováno do východní části země. Tím se zvýraznil detekovaný západovýchodní gradient, což ukazuje níže přiložená mapa 13.

Co se týče určení příslušnosti k vyspělejšímu Západu a zaostalejšímu Východu, největší roli sehrály ekonomické ukazatele, které přesně rozdělují území Polska na západní a východní regiony. Právě v tomto ohledu vystupuje z „východnějších“ regionů nejlépe Opolské vojvodství, které bylo nakonec na základě tzv. pravidla neexistence enkláv přiřčleněno k Západu (viz výše v této kapitole). A co víc, při použití metody regionálních odchylek od mediánu se dokonce na úkor Západopomořanského vojvodství začlenilo k vyspělejšímu Západu. O vysoké míře polaritě svědčí i rozdíl mezi ekonomicky nejvyspělejší (Slezské vojvodství) a nejzaostalejším (Podkarpatské vojvodství) regionem, který činí na základě regionálních odchylek od mediánu v celkovém ekonomickém indexu 119,82.

Úhlem pohledu sociálních ukazatelů už tak jednoznačná pravidelnost k vidění není. Pokud se zaměříme na metodu pořadí regionů, již v tak velké míře jako regionální odchylky od mediánu nezakreslil celkový přírůstek obyvatelstva, příznivý sociální index najdeme u Podleského, které se přímo přimyká k východní státní hranici Polska, a u Kujavsko-pomořského vojvodství, zatímco Malopolsko a Velkopolsko mírně ztrácejí.

„Ostatní“ ukazatele, jejichž cíl spočíval v postihnutí politických a kulturních preferencí občanů v jednotlivých regionech, rovněž profilují určité anomálie v rozdělení na západní a východní část Polska. K Západu se opět zařazuje Opolské vojvodství a stejně jako v případě sociálního aspektu i Podleské vojvodství, především zásluhou nejnížší míry religiozity. Naopak Mazovsko, na základě provedené analýzy „nejzápadnější“ region, dokonce spadá k východním vojvodstvím. Územní polarita je ve srovnání s ekonomickými ukazateli mnohem méně zřetelná, podle metody regionálních odchylek od mediánu činí rozdíl mezi „nejzápadnější“ (Pomořské vojvodství) a „nejvýchodnější“ regionem (Lublinské vojvodství) v celkovém indexu pro „ostatní“ ukazatele jen 33,96.

Mapa 13: Územní polarita socioekonomické diference Polska (neexistence enkláv)

Zdroj: vlastní zpracování

6.1 Hlavní determinanty územní polaritý Polska

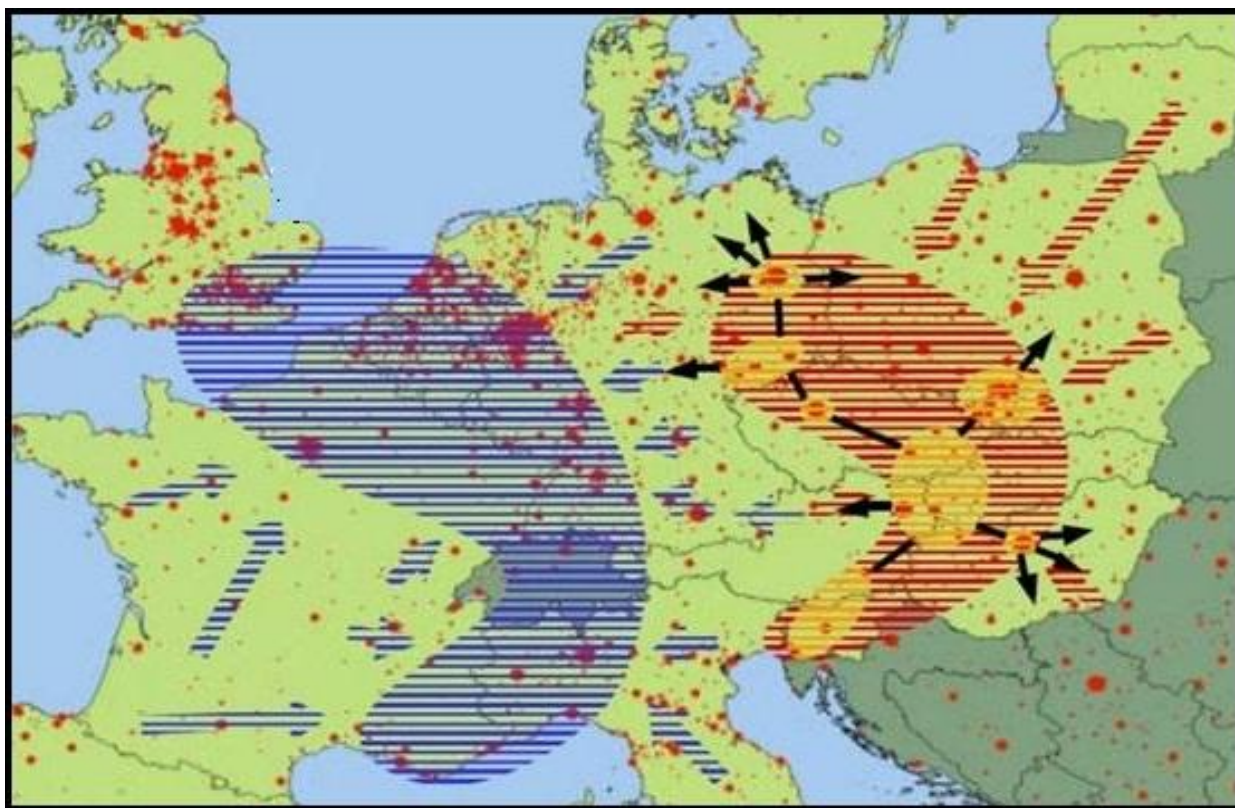
V současnosti i v minulosti můžeme najít celou řadu různých determinantů, jež se podílejí a podílely na profilaci územní polaritý Polska. Za hlavní z nich lze označit *západovýchodní dualitu Evropy*, jež staví území střední Evropy do role určité „přechodové zóny“ mezi vyspělejší Západem a zaostalejším Východem, což do značné míry produkuje i regionální disparitý mezi západními a východními regiony Polska. Za klíčové období rozdělení do dvou bloků bývá označována tzv. studená válka, jež probíhala od 2. světové války po začátek posledního desetiletí 20. století a definuje se jako stav politického a vojenského napětí mezi Spojenými státy americkými a jejich západními spojenci na straně jedné, a Sovětským svazem a jeho satelitními státy na straně druhé (Wikipedia 2014). Co se týče ekonomiky, výrazný rozdíl způsobila efektivita kapitalistického trhu na Západě a neefektivita ústředního plánování hospodářství na Východě.

Jako další významný determinant figuruje tzv. *hraniční efekt*, který spočívá v kontaktu okolními státy, jež se vyznačují různou úrovní vyspělosti. Jeho základním předpokladem je to, že určitý jev se nezastaví o administrativně vytyčenou hranici, ale překračuje ji a do určité

vzdálenosti se projevuje i za ní (viz úvodní část kapitoly 4). Západní vojvodství Polska tak profitují ze sousedství s vyspělejšími zeměmi, jež představují členské země Evropské unie Německo a Česká republika, zatímco východní regiony přiléhají k méně rozvinutým sousedům, Ukrajině, Bělorusku a Litvě. Zatímco v prvním případě se evidentně projevuje pozitivní vliv, ve druhém naopak můžeme hovořit o negativní determinaci. Hraniční regiony obou sousedních států spolu mohou navazovat tzv. přeshraniční spolupráci, jež úzce souvisí také s výší zahraničních investic.

Na geografickou polohu se váže také další důležitý faktor, a to *exponovanost vůči hlavnímu ekonomickému jádru Evropy a alternativním rozvojovým osám*. V tomto ohledu opět výrazně získávají západně situované polské regiony, jež se nacházejí blíže nejen hlavnímu evropskému hospodářskému jádru, které tvoří pásmo tzv. Modrého banánu, ale také dalším rozvinutým oblastem, jež se označují jako Žlutý banán a Červený banán (více viz podkapitola 2.2), což názorně prezentuje i následující obrázek 4.

Obrázek 4: Hlavní ekonomická jádra Evropy (tzv. Modrý a Červený banán)

Zdroj: <http://hungarianspectrum.files.wordpress.com/2011/12/novekedes-piros-banan-sarge-foltokkal.jpg>

Vedle již zmíněných determinantů zaujímá právoplatné místo také *historický kontext*, jenž se na polaritě sledovaného území rovněž výrazně projevil. Stěžejním období se stalo

v tomto směru Trojí dělení Polska v letech 1772–95, jež rozdělilo zemi na tři části, které procházely v mnoha ohledech různým vývojem. Tento stav do značné míry předurčil budoucí postavení regionů a jeho dědictví je dobře patrné i v současné době. Nejlepší situace panovala v záboru Pruska na západě a jihozápadě Polska, což se příznivě projevilo na ekonomické vyspělosti či na hustotě železniční sítě. Oblasti pod kontrolou Ruska a Rakouska, vojvodství na východě a jihovýchodě Polska, naopak viditelně strádala.

Důležitou roli v návaznosti na trojí dělení Polska sehrála *průmyslová revoluce* a její pozvolné šíření ze západu Evropy do východnějších částí kontinentu. Zatímco v západních regionech státu se projevil její blahodárny vliv mnohem dříve a ve větší míře, za což může i příslušnost k vyspělému Prusku schopného rychleji přejímat inovace, východ byl tímto fenoménem zasážen později a v menším měřítku. Nepochybně se zde uplatnila i koncentrace nerostných surovin, jež je příznačná pro jihozápadní regiony a značně podnítila komplexní rozvoj.

Ještě dříve než výše zmíněné determinanty se podepsaly na rozdílech mezi jednotlivými regiony *fyzicko-geografické podmínky*, a to ve dvou ohledech. Zaprvé, východní regiony těžily z přítomnosti úrodných půd, díky čemuž se výrazně soustředily na zemědělství, hlavně pěstování obilí, jež bylo vyváženo do dalších oblastí Evropy (více viz podkapitola 4.2). Zadruhé, severní a v podstatě i západní regiony, zejména dnešní Západopomořanské a Pomořské vojvodství, profitovaly z přístupu k Baltskému moři, což jim umožňovalo díky významným přístavům Gdaňsku a Štětínu intenzivní obchod s menšími dopravními náklady.

S polohou na mořském pobřeží můžeme spojit další faktor, jímž je *uzavřenost/otevřenost vpádům kočovných kmenů*. Zatímco severní část země měla díky Baltskému moři určitou přirozenou hranici, i když se sluší na druhou stranu zmínit Švédů, východní a jihovýchodní oblasti čelily ničivým útokům, zejména Tatarů, přičemž pro západní regiony fungovaly jako určitá ochranná, „narázníková“ zóna.

Opomenout bychom neměli ani *faktor tradice*, který se viditelně projevuje ve východních vojvodstvích Polska, a to jak z hospodářského, tak i kulturně-politického hlediska. Jihovýchodní a východní regiony se stále významně orientují na zemědělství, v současné době již nejméně perspektivní a produktivní odvětví. Počátky lze hledat už v dávné historii, což jsme si již ukázaly výše v této podkapitole u vlivu fyzicko-geografických podmínek. Když se podíváme na podíl osob zaměstnaných v priméru, který nakonec nebyl z důvodů uvedených v kapitole 3 zvolen jako jeden ze socioekonomických ukazatelů, zjistíme, že nejvyšších hodnot nabývají skutečně východní regiony, konkrétně se jedná o Lublinské (26,5 %), Podleské (24,3 %), Svatokřížské (21,8 %) a Podkarpatské vojvodství

(17,9 %). Nejnižší zaměstnanost v priméru naopak vykazují Slezské (pouze 2,7 %) a Dolnoslezské (5,6 %) vojvodství, které následují další regiony, jež z provedené analýzy vyšly jako „západnější“. O značné heterogenitě Mazovského vojvodství, kde lze indikovat kontrast mezi hlavním městem Varšavou a dalšími oblastmi, svědčí právě vysoká zaměstnanost v priméru 11 %). Druhý důsledek nabízí pohled na mapu 10 v kapitole 5 a příloha 1 v přílohách na konci této práce, jež prezentuje výsledky parlamentních voleb do polského sejmu v roce 2011. Východ se vyznačuje větší konzervativností, což se projevuje na preferenci zdejší vítězné strany Právo a Spravedlnost.

6.2 Kategorizace indikátorů dle míry územní polarity

Ze zjištěných výsledků byly na základě metody regionálních odchylek od mediánu vybrané socioekonomické ukazatele rozřazeny do tří různých kategorií, vykazujících vysokou územní polaritu, u nichž registrujeme vysoký rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou a zároveň jednoznačně dělí území Polska na dvě rozdílné poloviny, středně nízkou polaritou, jež sice může indikovat vysoký rozdíl mezi „nejzápadnějším“ a „nejvýchodnějším“ regionem, ale neprokazuje jasně zřetelné rozdělení regionů na dvě poloviny, a zanedbatelnou polaritou, jež indikují jen velmi malé disparity mezi nejlépe a nejhůře postaveným regionem, přičemž detekují hodně slabou územní polaritu.

Sledované území Polska jednoznačně člení na dvě rozdílné poloviny tři použité indikátory, jež spadají do první skupiny. Vysokou územní polaritu vykazuje hustota železniční sítě, v jejímž případě činí rozdíl v indexu mezi „nejzápadnějším“ (Slezské vojvodství) a „nejvýchodnějším“ regionem (Podleské vojvodství) 205,93, což je, pokud nebereme v úvahu celkový přírůstek obyvatelstva s extrémními hodnotami, jednoznačně nejvyšší hodnota ze všech použitých ukazatelů. Následuje výše regionálního HDP na 1 obyvatele s rozdílem 114,28 a z „ostatních“ aspektů výsledky parlamentních voleb (65,77).

Do druhé skupiny, jež se prezentuje středně nízkou polaritou, se zařadila naprostá většina sledovaných socioekonomických ukazatelů. Jednoznačně nejvyšší kontrast nabízí celkový přírůstek obyvatelstva, jenž extrémními hodnotami zkreslil nejen celkový sociální, ale i výsledný souhrnný index. Rozdíl v indexu mezi populačně nejziskovějším a populačně nejztrátovějším regionem vykazuje astronomickou hodnotu 574,20. Jen o něco nižší disparitu než indikátor výsledky parlamentních voleb vyjadřuje míra nezaměstnanosti (62,75), jež však nemohla být zařazena do první kategorie, protože nevykazuje jasně zřetelný západovýchodní gradient. To platí také pro ukazatel podílu vysokoškolsky vzdělaných osob ve věku 25–64 let (61,28), který detekuje spíše rozdělení na základě systému jádro–periferie, i když zde můžeme

vypozorovat slabší obrácený gradient, tedy s vyšší hodnotou ve východních než v západních regionech. Obdobnou polaritu lze vidět u dvou sociálních ukazatelů, míry rozvodovosti (54,6) a míry urbanizace (54,15). V prvním případě nabývají vysokých hodnot vedle Dolnoslezského vojvodství, jež z pohledu celkových výsledků analýzy jednoznačně patří k západním regionům, také východní Kujavsko-pomořské a Varmijsko-mazurské vojvodství, zatímco nejnižší míra rozvodovosti byla zjištěna u Svatokřížského, Podkarpatského a Malopolského vojvodství. Při určité generalizaci tak můžeme na polském území rozluštit slabý gradient ve směru sever-jihovýchod. Urbanizace rovněž dosahuje nejnižší míry na jihovýchodě země, ale jinak je na zbývajícím území značně diferenciována, což neumožňuje detekci zřetelnější pravidelnosti.

Poměrně malé rozdíly mezi regiony odhalila průměrná hrubá měsíční mzda, jejímž úkolem bylo dublování hodnoty HDP na jednoho obyvatele. Disproporce mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou činila v indexu jen 40,54, ale územní polarita mezi západními a východními regiony je poměrně dobře patrná.

Analýza ukázala středně nízkou polaritu v rámci indikátoru podíl osob zaměstnaných v terciéru (rozdíl v indexu 34,69), který byl z metodických důvodů (viz kapitola 3) použit místo podílu osob zaměstnaných v priméru, jež odhaluje zřetelnější západovýchodní dualitu. I přesto dochází k takřka přesnému rozdělení na západní a východní regiony, výjimku tvoří jen celkově „východnější“ Varmijsko-mazurské vojvodství, jež si vyměnilo příslušnost s Velkopolským vojvodstvím, které v tomto ukazateli inklinuje k Východu. Pokud se podíváme na tři regiony s nejvyšší hodnotou, když vyloučíme Mazovské vojvodství jako specifický případ s vysokou hodnotou, Západopomořanské, Pomořské a Lubušské vojvodství skutečně leží na západě, zatímco tři regiony s nejnižší hodnotou, Podkarpatské, Lublinské a Svatokřížské vojvodství, se nachází na východě.

Určitou anomálii tvoří mezi sledovanými indikátory míra religiozity, jež byla jako jediná zařazena do kategorie, jež vykazuje pouze zanedbatelnou územní polaritu, protože rozdíl v indexu mezi „nejzápadnějším“ a „nejvýchodnějším“ regionem je pouze 9,36, což představuje suverénně nejnižší disparitu ze všech indikátorů. Hlavním důvodem je především velmi vysoká religiozita na území celého Polska, která zaujímá v evropském prostoru dominantní postavení. Křesťanství vyznává hned 95,8 % obyvatelstva, za což může nepochybně i krutý osud země v průběhu dějin, když si prošla zánikem v období Trojího dělení Polska na konci 18. století, nesmírným traumatem 2. světové války i sovětskou okupací. Pravidelnost potvrzující vyšší tradičnost východních regionů zde prezentuje hlavně

to, že třemi „nejreligioznějšími“ regiony jsou Svatokřížské, Varmijsko-mazurské a Kujavsko-pomořské vojvodství.

Tabulka 11: Kategorizace ukazatelů podle míry územní polarity

MÍRA ÚZEMNÍ POLARITY	SOCIOEKONOMICKÉ UKAZATELE
vysoká	HDP na 1 obyvatele (PPS) hustota železniční sítě výsledky parlamentních voleb
středně nízká	míra nezaměstnanosti průměrná hrubá měsíční mzda podíl osob zaměstnaných v terciéru celkový přírůstek obyvatelstva podíl VŠ vzdělaných osob ve věku 25–64 let míra rozvodovosti míra urbanizace
zanedbatelná	míra religiozity

Zdroj: vlastní zpracování

7. Závěr

Hlavní cíl práce představovalo sledování územní polarit socioekonomické diferenciaci Polska na základě aplikace prostorové analýzy vybraných socioekonomických ukazatelů, jež byly vybrány tak, aby postihly komplexní geografickou realitu. Celkem jedenáct ukazatelů se rozdělilo do tří kategorií, ekonomické, sociální a „ostatní“, přičemž poslední z nich vyjadřovala kulturně-politické preference obyvatelstva jednotlivých vojvodství, regionů vymezených na úrovni NUTS 2. Téma práce vychází z předpokladu, že střední Evropa zastává pozici určité přechodové zóny mezi vyspělým Západem a zaostalým Východem (Wandycz 2004, Křen 2005, Nováček 2012), který zároveň tvoří základní vstupní hypotézu. Mezi další cíle patřilo odhalení hlavních determinantů, jež se na profilaci regionálních disparit podílely a podílejí, kategorizace použitých indikátorů podle vykazované míry územní polarit do tří různých skupin (vysoká, středně nízká a zanedbatelná územní polarita) a na základě socioekonomických rozdílů mezi jednotlivými regiony detekce případného gradientu a určení jeho převažujícího směru.

Úvodní kapitola se snaží uvést čtenáře do sledované problematiky, podává přehled několika náhledů na regionalizaci evropského prostoru, uvádí hlavní motivaci autora k řešení daného fenoménu, vytyčuje cíle práce a na základě příslušné literatury formuluje pět vstupních hypotéz. Následující část se zabývá teoretickými přístupy, jež se na téma územní polaritě váží, a v diskuzi s literaturou představuje stěžejní díla s jejich hlavními myšlenkami, z nichž bylo čerpáno. Dostatečná pozornost je věnována také metodické části, jež přibližuje výběr analyzovaných regionů a socioekonomických indikátorů, objasňuje využití kvantitativní metody a podrobně popisuje zpracování získaných dat včetně tvorby mapových výstupů.

Čtvrtá kapitola nahlíží na regionální disparity v širším evropském kontextu a stručně shrnuje vývoj Polska v průběhu dějin, přičemž poukazuje na determinanty, jež se v historii podílely na profilaci územní polaritě. Vzápětí se přistupuje k samotné analýze jak z pohledu hodnot jednotlivých ukazatelů, tak i na základě zjištěných celkových a souhrnných indexů. Textovou část přitom doplňují mapy a tabulky, jež se snaží čtenáři přehledně a uceleně prezentovat zjištěné výsledky. Zároveň jsou zmíněny některé determinanty, jež se na utváření rozdílů mezi analyzovanými regiony podílejí.

Kompletní přehled příčin a kauzalit však uvádí až pasáž věnovaná syntéze, v níž rovněž dochází k zobecňování konečných výsledků, kategorizaci využitých socioekonomických indikátorů do tří skupin, vykazujících vysokou, středně nízkou a zanedbatelnou míru územní polaritě, detekci gradientu a určení jeho převažujícího směru, přičemž je Polsko rozděleno na dvě rozdílné poloviny, vyspělejší Západ a zaostalejší Východ. Závěrečná část shrnuje dosažené výsledky, vrací se ke stanoveným cílům a verifikuje vstupní hypotézy, přičemž poukazuje na případné problémy, jež se při zpracovávání práce objevily, a doporučuje další možnou orientaci budoucího výzkumu tohoto zaměření.

Na základě analýzy šestnácti vojvodství Polska provedené vybranými socioekonomickými ukazateli dochází k jasnému rozdělení státu v poměru 8:8 na dvě rozdílné poloviny, vyspělejší Západ a zaostalejší Východ. Ze zjištěných výsledků se vyprofilovaly jako „západní“ regiony Mazovské, Pomořské, Dolnoslezské, Slezské, Západopomořanské, Lubušské, Malopolské a Velkopolské vojvodství, za „východní“ regiony můžeme označit Lodžské, Podleské, Kujavsko-pomořské, Opolské, Varmijsko-Mazurské, Lublinské, Podkarpatské a Svatokřížské vojvodství. Posledně jmenovaný region má nejhorší postavení z pohledu obou využitých variant faktorové analýzy, metody pořadí regionů i metody regionálních odchylek od mediánu.

Změnu postavení dvou vojvodství přinesla aplikace tzv. pravidla neexistence enkláv (odděleného území), když Opolské vojvodství bylo v rámci zachování územní celistvosti přiřčeno k „západním“ regionům, mezi něž spadá svou geografickou polohou a například i na základě ekonomické složky, zatímco Mazovské vojvodství, k čemuž by zřejmě došlo v případě vyloučení velmi pozitivního vlivu hlavního města Varšavy, se přiřadilo k „východním“ regionům. Platnost základní vstupní hypotézy (viz 1. v kapitole 1), jež předpokládá existenci disparit mezi západními a východními regiony, tak byla potvrzena.

Vysokou míru územní polarit vykazaly ekonomické ukazatele regionální HDP na obyvatele a hustota železniční sítě, jež jednoznačně rozdělily Polsko na dvě rozdílné poloviny, vyspělejší Západ a zaostalejší Východ. Tento stav způsobuje hned několik hlavních determinantů, mezi něž patří pro západní regiony díky sousedství s vyspělými sousedy Německem a Českou republikou příznivý hraniční efekt, dále výhodnější geografická exponovanost vůči hlavnímu ekonomickému jádru Evropy, tzv. Modrému Banánu, a alternativním rozvojovým osám. Dříve a intenzivněji zde proběhla průmyslová revoluce, přičemž v souvislosti s vysokou hustotou železniční sítě v jihozápadních vojvodstvích Polska, Slezsku a Dolnoslezsku, je důležité uvést také pozitivum v podobě přítomnosti ložisek nerostných surovin, a po Trojím dělení Polska i příslušnost k rozvinutému pruskému záboru. Ukázalo se tak, že i hypotéza číslo 2 platí.

Mezi ukazatele se středně nízkou územní polaritou byl zařazen ukazatel podílu osob zaměstnaných v terciéru, který sice výrazně oddělil západní od východních regionů, ale rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou byl nízký. Proto nebyl tento indikátor zařazen do skupiny vykazující vysokou územní polaritu. Vyjma pozitivního extrému Mazovského vojvodství s hlavním městem Varšavou se na západě nacházejí tři regiony s nejvyšší zaměstnaností v terciéru, Západopomořanské, Pomořské a Lubušské vojvodství, zatímco tři regiony s nejnižší hodnotou tohoto indikátoru, Podkarpatské, Lublinské a Svatokřížské vojvodství, náleží k východní polovině země. Dochází tak k detekci gradientu v západovýchodním směru, výjimku tvoří jen celkově „východnější“ Varmijsko-mazurské vojvodství, jež si vyměnilo příslušnost s Velkopolským vojvodstvím, které v tomto ukazateli inklinuje k Východu. Na základě těchto závěrů tak můžeme prohlásit, že i hypotéza 3 se ověřila.

Třetím indikátorem, který se vyznačoval vysokou mírou detekce regionálních disparit, se vedle HDP na obyvatele a hustoty železniční sítě staly výsledky parlamentních voleb. Západovýchodní gradient se zde výrazně uplatnil s tím rozdílem, že jako „západní“ regiony z hodnocení vystoupily Opolské a Varmijsko-mazurské vojvodství, zatímco na Východ se v rozporu s celkovými výsledky přiřadily Malopolské a překvapivě i Mazovské vojvodství. V

ekonomicky rozvinutějších vojvodstvích v západní části státu tak voliči upřednostňují vítěznou Platformu Obyvatelstva, liberálnější a pravicovější politickou stranu, kladoucí větší důraz na jedince a rozvoj podnikání, zatímco na východě země dostala přednost konzervativnější a levicovější strana Právo a spravedlnost, jež prosazuje zejména sociální jistoty, čímž došlo k potvrzení hypotézy 4.

Mazovské vojvodství sice spadá svou geografickou polohou do východní poloviny státu, ale z výsledků analýzy vyplývá, že se stalo „nejzápadnějším“ regionem. K Západu patří v naprosté většině sledovaných socioekonomických ukazatelů, z nichž výjimku tvoří jen hustota železniční sítě, míra rozvodovosti a výsledky parlamentních voleb. Právě na základě toho můžeme poukázat na výrazné ovlivnění největšího polského vojvodství hlavním městem Varšavou, při jejímž vyloučení z analýzy by region vykazoval o poznání „východnější“ hodnotu. Hypotézu 5, jež se na problematiku Mazovského vojvodství soustředila, tak můžeme rovněž označit za potvrzenou.

O vytyčených cílech z úvodní kapitoly lze prohlásit, že byly naplněny. Autor na základě sledování územní polarizace socioekonomické diferenciace Polska potvrdil hlavní vstupní hypotézu o regionálních disparitách mezi západními a východními regiony, přičemž ověřil i platnost dalších čtyř formulovaných hypotéz. Odhalil také klíčové determinanty, jež se podílely na profilaci územní polarizace. Podařilo se mu na základě zjištěných výsledků detekovat gradient i určit jeho převažující západovýchodní směr.

Při zpracovávání práce však narazil na několik problémů, jež bohužel do určité míry zkreslily konečné výsledky. Hlavní z nich tkví v ukazateli celkového přírůstku obyvatelstva, který jako jediný vykazoval záporné a extrémní hodnoty při metodě regionálních odchylek od mediánu, což ovlivnilo celkový sociální a tím pádem i souhrnný index. Druhé úskalí, i když se nakonec neukázalo jako velké, spočívá v použití ukazatele podílu osob zaměstnaných v terciéru místo indikátoru podílu osob zaměstnaných v priméru, který by zřejmě prezentoval zřetelněji západovýchodní dualitu. Autor se k tomuto kroku nedobrovolně uchýlil z metodických důvodů, protože podíl osob zaměstnaných v priméru by vykazoval extrémní hodnoty při aplikaci metody regionálních odchylek od mediánu.

Co se týče budoucích výzkumů podobného zaměření, nabízí se aplikace jiných kvantitativních metod či výběr dalších sledovaných socioekonomických ukazatelů. V souvislosti s ještě užším postihnutím regionálních disparit se vhodně jeví sledování územní polarizace na nižší administrativní úrovni, například u regionů NUTS 3. Polsko se člení i na regiony na úrovni NUTS 5, ale práce s takto malými územními jednotkami by byla značně náročná.

8. Seznam použité literatury a internetových pramenů

BÉREND, I. T., RÁNKI, G. (1974): Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries. Columbia University Press, New York – London, 402 s.

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, 344 s.

CZAPLIŃSKI, W., ed. (1986): The Historical Atlas of Poland. Warszawa – Wrocław, 56 s.

DAVIES, N. (2003): Polsko: dějiny národa ve středu Evropy. Prostor, Praha, 481 s

DAVIES, N. (2007): Europa miedzy wschodem a zachodem. Znak, Kraków, 351 s.

DRBOHLAV, D., UHEREK, Z. (2007): Reflexe migračních teorií. Geografie, Sborník České geografické společnosti, 112: s. 125-141.

GURŇÁK, D. (2007): Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy historickogeografická analýza. KartPrint, Bratislava, 208 s. + CD-ROM.

HAGGETT, P. (1983): Geography: A Modern Synthesis. Harper&Row Publishers, New York, 620 s.

HALECKI, O. (2000): Historia Europy – jej granice i podzialy. Lublin, 186 s.

HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 1–11.

HAVLÍČEK, T., JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí, KSGRR PřF UK, Praha, s. 6–24.

HRABOVSKÁ, Z. (2010): Komparácia samosprávnych krajov Slovenskej republiky na základe vybraných ukazateľov regionálnej diferenciácie. Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy, Fakulta verejnej správy, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Košice, 9 s.

JORDAN, T. G. (1996): The European Culture Area. HarperCollins College Publishers, New York, 428 s.

KOSMAN, M. (2011): Dějiny Polska. Karolinum, Praha, 452 s.

KREJČÍ, O. (2000): Geopolitika stredoevropského priestoru. Horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky. Ekopress, Praha, 319 s. (2. vydání 2010)

KŘEN, J. (2005): Dvě století střední Evropy. Argo, Praha, 1109 s.

MADDISON, A. (2002): The world Economy: A Millennial Perspective. OECD – Development Centre Studies, Paris, 383 s.

MAGOCSI, P. R. (2002): Historical Atlas of Central Europe. University of Washington Press, Seattle, 274 s.

MICHALSKI, T. (2005): The Geographical Aspects of the Transformation Process in Central and East-Central Europe. Bernardinum, Gdynia, 235 s.

NOVÁČEK, A. (2012): Dualita Evropy: historickogeografická analýza. Nakladatelství ČGS – edice Geographica, Praha.

NOVÁČEK, A. (2013): Historical-Geographical Determinants of the Origin of the west-east territorial disparities in the Central European Countries. Rukopis. České Budějovice, 33 s.

PURŠ, J. (1973): Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce. Academia, Praha, 733 s.

RUPNIK, J. (1992): Jiná Evropa. Prostor, Praha, 352 s.

SAMSONOWICZ, H. et al. (2007): Polska na przestrzeni wieków. PWN, Varšava, 804 s.

SZÜCS, J. (2001): Tri historické regióny Európy. Kalligram, Bratislava, 131 s.

TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. a kolektiv (2008): Ekonomická a sociální geografie. 1. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.

WALLERSTEIN, I. (1979): The Capitalist World-Economy. Cambridge – Paris, Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, s. 1-36.

WANDYDZ P. S. (2004): Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Academia, Praha, 302 s.

ZWETTLER, O. (1992): Historická geografie světa I.: Evropa (5.–17. století). Masarykova Univerzita, Brno, 227 s.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

EUROSTAT (2013): Regional Statistics,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database
(17. 1. 2013)

EUROSTAT (2014): Regional Statistics,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database
(23. 1. 2014)

GUS (2014): Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych,
http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks (23.1.2014)

KATEDRA GEOGRAFIE UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI (2014): Statistika pro geography, rozdělení četností,

http://geography.upol.cz/soubory/lide/kladivo/STG/Inovovane%20materialy/2_Cetnosti.pdf
(14.2.2014)

KATEDRA MATEMATICKÉ ANALÝZY A APLIKACÍ MATEMATIKY (2009):

<http://mant.upol.cz/soubory/MC/p13.pdf> (14.2.2014)

MATEMATIKA.CZ (2010):

<http://www.matematika.cz/median> (16.2.2014)

NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně – ekonomické diferenciacie obcí v České republice. Praha,

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/ebc816f4f0118b5ebd28a57282adf20b6a2fc2d7_Novak%20soccas2011-4.pdf (16.2.2014)

WIKIPEDIA (2014): Geografie,

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Port%C3%A1l:Geografie> (17.2.2014)

WYBORY 2011 (2014): Do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej,

<http://wybory2011.pkw.gov.pl/wsw/pl/000000.html> (20.2.2014)

9. Seznam mapových výstupů

Mapa 1: HDP na obyvatele (PPS per capita) ve vojvodstvích Polska v roce 2011.....	38
Mapa 2: Míra nezaměstnanosti ve vojvodstvích Polska v roce 2013.....	39
Mapa 3: Průměrná hrubá měsíční mzda ve vojvodstvích Polska v roce 2013.....	41
Mapa 4: Hustota železniční sítě ve vojvodstvích Polska v roce 2012.....	42
Mapa 5: Podíl osob zaměstnaných v terciéru ve vojvodstvích Polska v roce 2012.....	43
Mapa 6: Celkový přírůstek obyvatelstva ve vojvodstvích Polska (2008-2012).....	45
Mapa 7: Podíl VŠ vzdělaného obyvatelstva ve vojvodstvích Polska v roce 2013.....	46
Mapa 8: Míra rozvodovosti ve vojvodstvích Polska v roce 2013.....	47
Mapa 9: Míra urbanizace ve vojvodstvích Polska v roce 2013.....	48
Mapa 10: Výsledky parlamentních voleb ve vojvodstvích Polska v roce 2011.....	50
Mapa 11: Míra religiozity ve vojvodstvích Polska v roce 2011.....	51
Mapa 12: Územní polarita socioekonomické diferenciaci Polska.....	58
Mapa 13: Územní polarita socioekonomické diferenciaci Polska (neexistence enkláv).....	60

10. Seznam obrázků

Obrázek 1: Hlavní ekonomická jádra Evropy (tzv. Modrý a Žlutý banán).....	16
Obrázek 2: Regionální HDP per capita (PPS) v regionech NUTS 2 v roce 2010.....	28
Obrázek 3: Trojí dělení Polska v letech 1772–1795.....	33
Obrázek 4: Hlavní ekonomická jádra Evropy (tzv. Modrý a Červený banán).....	61

11. Seznam tabulek

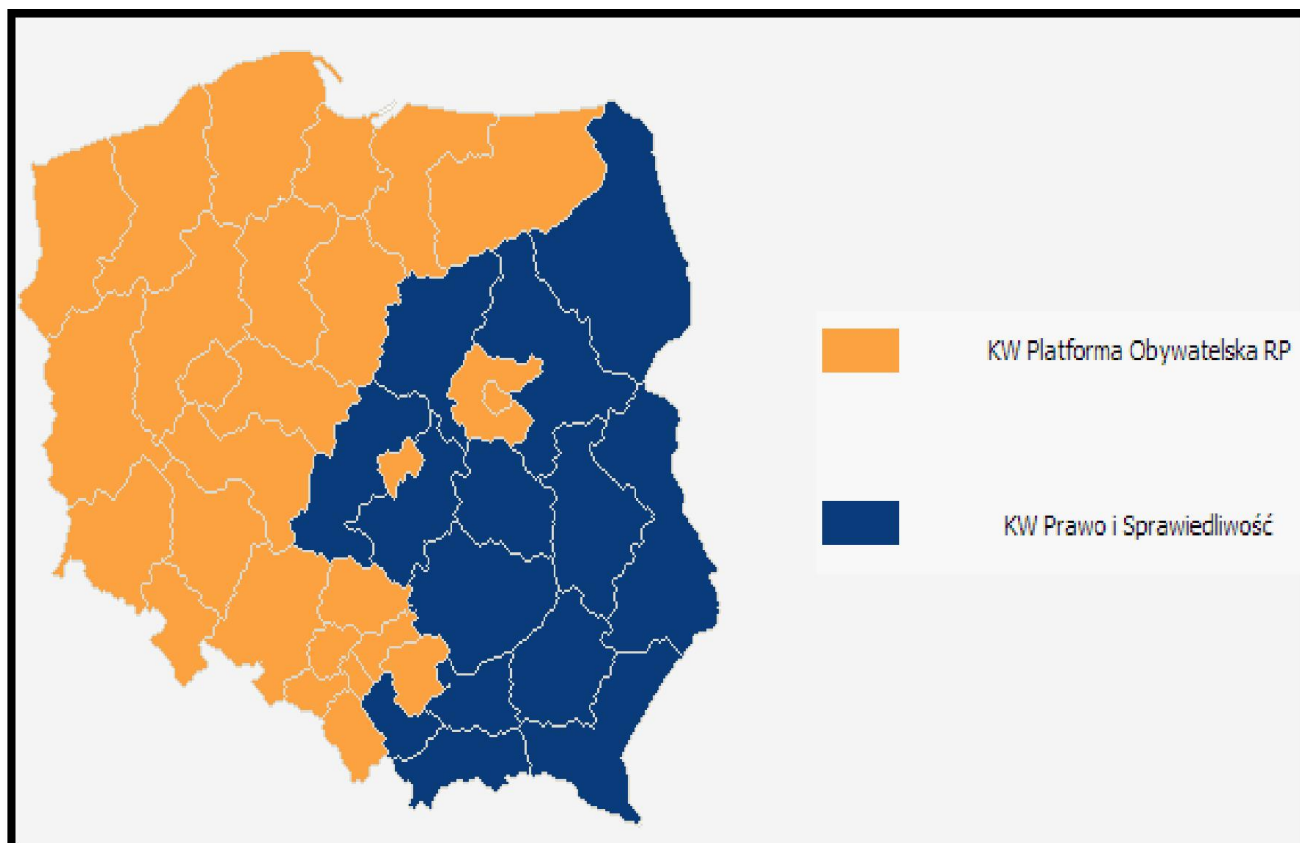
Tabulka 1: Přehled vybraných ukazatelů územní polarit.....	18
Tabulka 2: Příslušnost ukazatelů podle vykazované hodnoty k Západu a Východu.....	20
Tabulka 3: Srovnání Polska s vybranými evropskými státy.....	29

Tabulka 4: Hodnoty ekonomických ukazatelů v jednotlivých regionech Polska.....	44
Tabulka 5: Hodnoty sociálních ukazatelů v jednotlivých regionech Polska.....	49
Tabulka 6: Hodnoty ostatních ukazatelů v jednotlivých regionech Polska.....	54
Tabulka 7: Pořadí jednotlivých regionů Polska podle hodnot vybraných indikátorů.....	53
Tabulka 8: Celkové indexy podle metody pořadí regionů Polska.....	53
Tabulka 9: Indexy získané na základě metody regionálních odchylek od mediánu.....	55
Tabulka 10: Celkové indexy získané na základě metody regionálních odchylek od mediánu.....	55
Tabulka 11: Kategorizace ukazatelů podle míry územní polarity.....	65

12. Seznam příloh

Příloha 1: Výsledky parlamentních voleb do polského Sejmu v roce 2011.....	75
Příloha 2: Dílčí indexy podle metody pořadí regionů Polska.....	76
Příloha 3: Dílčí indexy získané na základě metody regionálních odchylek od mediánu.....	77

Příloha 1: Výsledky parlamentních voleb do polského Sejmu v roce 2011

Zdroj: Wybory 2011 (2014)

Příloha 2: Dílčí indexy podle metody pořadí regionů Polska

vojevodství	index ekonomický	index sociální	index pro ostatní
Lodžské	8,60	9,75	7,00
Mazovské	3,60	4,25	8,50
Malopolské	6,80	8,50	9,50
Slezské	3,20	7,00	7,50
Lublinské	12,60	9,50	13,50
Podkarpatské	14,20	12,50	11,50
Svatokřížské	12,80	12,50	14,50
Podleské	11,60	7,00	7,00
Velkopolské	6,40	9,25	10,00
Západopomořanské	7,40	6,50	2,00
Lubušské	7,40	8,25	4,00
Dolnoslezské	5,00	5,00	5,00
Opolské	7,80	13,50	9,00
Kujavsko-pomořské	10,20	8,25	11,50
Varmijsko-mazurské	12,40	9,50	12,00
Pomořské	5,00	4,25	3,00

Zdroj: vlastní výpočty

Příloha 3: Dílčí indexy získané na základě metody regionálních odchylek od mediánu

vojvodství	index ekonomický	index sociální	index pro ostatní
Lodžské	98,37	22,84	94,07
Mazovské	128,92	174,04	96,75
Malopolské	102,90	110,56	97,90
Slezské	142,58	70,02	102,78
Lublinské	87,12	32,74	77,17
Podkarpatské	82,67	86,44	79,71
Svatokřížské	87,76	15,48	79,34
Podleské	86,71	114,53	89,11
Velkopolské	107,79	130,13	100,52
Západopomořanské	100,24	105,13	106,91
Lubušské	102,47	110,06	104,58
Dolnoslezské	115,42	100,78	105,45
Opolské	106,02	9,02	102,14
Kujavsko-pomořské	95,60	100,76	98,91
Varmijsko-mazurské	89,48	82,38	99,17
Pomořské	108,77	159,37	111,13

Zdroj: vlastní výpočty